T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENERJİ POLİTİKALARI BAĞLAMINDA KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

ONUR ÇEVREN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. SİBEL KAVUNCU

EDİRNE 2022

Tezin Adı: Enerji Politikaları Bağlamında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

Hazırlayan: Onur ÇEVREN

ÖZET

Soğuk Savaş döneminden sonra küreselleşme ve artan karşılıklı bağımlılık olgularının da etkisiyle uluslararası örgütlerin sayısında oldukça büyük bir artış gözlemlenmiş, bölgesel veya küresel nitelikte birçok örgüt devletlerin farklı alanlarda iş birliği yapmasının zeminini oluşturmuştur. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü de ekonomi, ulaşım, eğitim ve enerji gibi birçok alanda üye devletlerin iş birliği yapmak üzere katıldığı bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Türkiye'nin öncülüğünde Karadeniz ülkeleri ile iş birliği yapılması yönünde ortaya atılan fikir; 1992 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği adı altında somutlaşmış, 5 Haziran 1998 tarihinde yapılan zirve toplantısı sonrası imzalanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Şartı'nın 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmesiyle de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü halini almıştır.

Jeopolitik açıdan büyük önem taşıyan ve Avrasya bölgesinde kilit bir konumda bulunan Karadeniz coğrafyası, enerji potansiyeli ile birlikte Rusya, Orta Asya ve Hazar bölgesinde bulunan enerji kaynaklarının taşınması noktasında önemli bir güzergah niteliğindedir. Ayrıca günümüzde enerji kaynakları konusunda karşılıklı bağımlılık olgusu giderek artmış, sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte enerji çeşitliliğine, yenilenebilir enerji kaynaklarına, ulaşım ağları ve enerji güvenliğine yönelik politikalar önem kazanmıştır. Bu bağlamda çalışmada gerek enerji konusunun son yıllarda artan önemi, gerek Karadeniz coğrafyasının jeopolitik öneminden dolayı Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün enerji politikaları ve enerji politikalarına yönelik çalışmaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, KEİ, Enerji Politikaları, Karadeniz Jeopolitiği

Title of the Thesis: Black Sea Economic Cooperation Organization in the Context of Energy Policies

Prapared by: Onur ÇEVREN

ABSTRACT

After Cold War, with the effect of globalization, a significant increase was observed in the number of international organizations, and many regional or universal organizations paved the way for states to cooperate in different fields. The Black Sea Economic Cooperation Organization also appears as an organization in which member states participate to cooperate in many fields such as economy, transportation, education, and energy. The idea put forward in the direction of cooperation with the Black Sea countries under the leadership of Turkey during the disintegration period of the Soviet Union; It was embodied in 1992 under the name of Black Sea Economic Cooperation, and after the meeting held on 5 June 1998, the Black Sea Economic Cooperation Charter entered into force on 1 May 1999 and became the Black Sea Economic Cooperation Organization.

The Black Sea basin, which is of great geopolitical importance and has a key position in the Eurasian region, is an important route for the transportation of energy resources in Russia, Central Asia and the Caspian region, along with its energy potential. In addition, the fact of interdependence on energy resources has increased gradually, and with the emergence of the concept of sustainable development, policies for energy diversity, renewable energy resources, transportation networks, and energy security have gained importance. For this reason, in this study due to the increasing importance of the energy issue in recent years and the geopolitical importance of the Black Sea basin, the energy policies of the Black Sea Economic Cooperation Organization and its studies on energy policies will be examined.

Keywords: Black Sea Economic Cooperation Organization, BSEC, Energy Policies, Black Sea Geopolitics

ÖNSÖZ

"*Enerji Politikaları Bağlamında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü*" başlığını taşıyan tez çalışmasında, tarihsel süreçte enerji politikalarına yönelik yaklaşımlar klasik jeopolitik kuramlar çerçevesinde ele alınmış ve bu kapsamda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte enerji politikaları irdelenmiştir. Bu doğrultuda, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün enerji politikaları kapsamında yürüttüğü çalışmalar; arşiv belgeleri ve dokümanları taranarak detayları bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasının her aşamasında verdiği destek ve kazandırdığı bilimsel bakış açısından dolayı değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Sibel KAVUNCU'ya teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans öğrenimim boyunca başta Sayın Prof. Dr. Sibel TURAN hocam olmak üzere, Sayın Prof. Dr. Fahri TÜRK, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Emre AYKOÇ, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Serap YOLCU YAVUZ hocalarıma ve Sayın Arş. Gör. Dr. Emirhan KAYA hocama ayrı ayrı teşekkürlerimi iletiyorum. Son olarak, tez çalışması boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan annem Zinnur AKKAN ve eşim Gamze TAŞ ÇEVREN'e özellikle teşekkür borçlu olduğumu ifade etmeliyim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER iv
KISALTMALAR vii
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 3
1. ENERJİ POLİTİKALARI 3
1.1. ENERJİ VE ENERJİNİN ÖNEMİ 3
1.2. ENERJİ KAYNAKLARI 5
1.2.1. Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması 5
1.2.2. Başlıca Enerji Kaynakları 7
1.2.2.1. Kömür 8
1.2.2.2. Petrol ve Doğal Gaz 10
1.2.2.3. Nükleer Enerji 11
1.2.2.4. Yenilenebilir Enerji Kaynakları 13
1.3. ENERJİ POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİM SÜREÇLERİ 16
1.3.1. Jeopolitik ve Enerji Jeopolitiği 17
1.3.2. Enerji Politikalarının Gelişim Evreleri 23
1.3.3. 21. Yüzyıl Küresel Enerji Politikaları 30
İKİNCİ BÖLÜM 32
2. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ 32
2.1. KARADENİZ JEOPOLİTİĞİ 33
2.2. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN SİYASAL SİSTEMDEKİ YERİ 40
2.3.ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN HUKUKİ STATÜSÜ VE KEİ 42
2.4. KEİ'NİN KURULUŞ FİKRİNİN OLUŞMASI 47
2.5. KEİ'NİN YAPISI 51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 53
3. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ENERJİ POLİTİKALARI 53
3.1. KEİ'NİN ENERJİ VİZYONU 53
3.2. KEİ ENERJİ ÇALIŞMALARI TOPLANTI RAPORLARI 56
3.2.1. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Varna, 20 Ekim 1994) 56

3.2.2. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Atina, 21-23 Şubat 1995) 58
3.2.3. KEİ Elektrik Şebekelerine İlişkin Geçici Uzman Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Moskova, 16 Nisan 1996) 60
3.2.4. KEİ Enerji Bakan Yardımcıları Toplantısı (Moskova, 30 Eylül 1996) 60
3.2.5. KEİ Elektrik Şebekelerine İlişkin Geçici Uzman Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 9-10 Aralık 1997) 61
3.2.6. KEİ Enerji Bakan Yardımcıları Toplantısı (Erivan, 10-11 Şubat 1998) 62
3.2.7. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Erivan, 15 Nisan 1998) 63
3.2.8. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Ankara, 2-3 Temmuz 2001) 63
3.2.9. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 5-6 Eylül 2002) 66
3.2.10. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 26-27 Şubat 2003) 67
3.2.11. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Bakü, 19 Eylül 2003) 68
3.2.12. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantıları (İstanbul, 9-10 Şubat 2004 ve 1-2 Haziran 2004) 68
3.2.13. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Dedeağaç, 4 Mart 2005) 69
3.2.14. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Bakü, 14-15 Şubat 2006) 70
3.2.15. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Soçi, 27 Eylül 2006) 73
3.2.16. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 12-13 Şubat 2007) 73
3.2.17. Hidrokarbon Kaynakların Araştırılması ve Çıkarılmasında KEİ İşbirliğine İlişkin Özel Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 7 Eylül 2007) 74
3.2.18. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Ankara, 2-3 Ekim 2007) 75
3.2.19. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Kiev, 7-8 Nisan 2008) 76
3.2.20. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Kiev, 9 Nisan 2008) 76
3.2.21. KEİ Elektrik Şebekelerine İlişkin Geçici Uzman Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 29-30 Ocak 2009) 77
3.2.22. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Erivan, 18-19 Mart 2009) 78
3.2.23. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Erivan, 20 Mart 2009) 79
3.2.24. Hidrokarbon Kaynakların Araştırılması ve Çıkarılmasında KEİ İşbirliğine İlişkin Özel Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 28-29 Mayıs 2009) 79
3.2.25. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Sofya, 27 Ocak 2010) 80
3.2.26. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Sofya, 28 Ocak 2010) 81
3.2.27. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 5-6 Ekim 2010) 81
3.2.28. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Nafplion, 12 Ekim 2010) 83
3.2.29. KEİ Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü Toplantısı (İstanbul, 2 Nisan 2012) . 83
3.2.30. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 3-4 Nisan 2012) 84
3.2.31. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Belgrad, 11 Nisan 2012) 85

3.2.32. KEİ Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü Toplantısı (İstanbul, 12 Kasım 2012) 86
3.2.33. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 13-14 Kasım 2012)..... 87
3.2.34. KEİ Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü Toplantısı (İstanbul, 10 Haziran 2013) 88
3.2.35. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 11-12 Haziran 2013) 89
3.2.36. Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü Toplantısı (İstanbul, 13 Kasım 2013)..... 90
3.2.37. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 14-15 Kasım 2013)..... 90
3.2.38. KEİ Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü Toplantısı (İstanbul, 7 Nisan 2014) . 91
3.2.39. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 8-9 Nisan 2014)..... 92
3.2.40. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 12-13 Mayıs 2015)..... 93
3.2.41. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 2-3 Aralık 2015)..... 94
3.2.42. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 25-26 Mayıs 2016)..... 96
3.2.43. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 01 Aralık 2016)..... 97
3.2.44. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 15 Haziran 2017)..... 98
3.2.45. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 15 Mayıs 2018) 99
3.2.46. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 4 Aralık 2018)..... 101
3.2.47. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 29 Kasım 2019)..... 102
3.2.48. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Çevrimiçi, 10 Aralık 2020)..... 103
3.3. ENERJİ İŞBİRLİĞİNE İLİŞKİN DEKLARASYONLAR 103
3.3.1. KEİ Bölgesi'nde Enerji İşbirliğine İlişkin Bakü Deklarasyonu (Bakü, 19 Eylül 2003)..... 104
3.3.2. KEİ Bölgesi'nde Enerji İşbirliğine İlişkin Dedeağaç Deklarasyonu (Dedeağaç, 4 Mart 2005) 105
3.3.3. KEİ Üye Devletlerinin Enerji Bakanları Deklarasyonu (Soçi, 27 Eylül 2006).. 107
3.3.4. Enerji Alanında AB ile İşbirliğine İlişkin KEİ Deklarasyonu (Kiev, 9 Eylül 2008) 109
3.3.5. Enerji Alanında AB ile İşbirliğine İlişkin KEİ Deklarasyonu (Erivan, 20 Mart 2009)..... 110
3.3.6. Enerji Alanında AB ile İşbirliğine İlişkin KEİ Deklarasyonu (Sofya, 28 Ocak 2010)..... 110
3.3.7. KEİ Üye Devletlerinin Enerjiden Sorumlu Bakanlarının Gaz Altyapısının Geliştirilmesine İlişkin Deklarasyon (Belgrad, 11 Nisan 2012)..... 111
SONUÇ..... 112
KAYNAKÇA..... 116

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.k. : adı geçen kaynak

a.g.m : adı geçen makale

AB : Avrupa Birliği - European Union

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AEB : Avrasya Ekonomik Birliği - Eurasian Economic Union

AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı - The Conference on Security and Co-operation in Europe

AGİT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı - Organization for Security and Co-operation in Europe

AHWGEEN : Ad Hoc Working Group Of Experts On Electirical Networks - Elektrik Şebekelerine İlişkin Geçici Uzman Enerji Çalışma Grubu

BLACKSEAFOR : The Black Sea Naval Force - Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu

BM : Birleşmiş Milletler - United Nations

BP : British Petroleum

BSCF : Black Sea Littoral States Border/Coast Guard Agencies Cooperation Forum - Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları Birliği Forumu

BSREC : The Black Sea Regional Energy Centre - Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi

BSUN : Black Sea Universities Network - Karadeniz Üniversiteler Ağı

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü - World Trade Organization

Ed. : Editör

EİE : Elektrik İşleri Etüt İdaresi

ENPI : European Neighbourhood and Partnership Instrument - Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı

GW : Gigawatt

KEİ : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü - Organization of the Black Sea Economic

KEİ PERMIS : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Uluslararası Daimi Sekretaryası

KEPA : Energy Policy and Development Center - Enerji Politikası ve Geliştirme Merkezi

KEİPA : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenterler Asamblesi - Parliamentary Assembly of the Black Sea Economic Cooperation

KGAÖ : Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü - Collective Security Treaty Organization

ICBSS : International Centre for Black Sea Studies - Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Merkezi

IEA : International Energy Agency - Uluslararası Enerji Ajansı

IRENA : International Renewable Energy Agency - Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı

mtep : milyon ton eş değer petrol

NATO : The North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OBSH : Operation Black Sea Harmony - Karadeniz Uyum Harekatı

OPEC : Organization of Petroleum Exporting Countries - Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

tep : ton eş değer petrol

TKİ : Türkiye Kömür İşletmeleri

TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

UNECE : United Nations Economic Commission for Europe - Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu

UNEP/MAP : United Nations Environment Programme Mediterranean Action Plan - Birleşmiş Milletler Çevre Programı Akdeniz Eylem Planı

UNIDO/ICHET : United Nations Industrial Development Organization International Centre for Hydrogen Energy Technologies - Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü Uluslararası Hidrojen Enerji Teknolojileri Merkezi

USAID : United States Agency for International Development - ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı

USEA : United States Energy Association - ABD Enerji Birliği

WB : World Bank - Dünya Bankası

GİRİŞ

Devletlerin; ihtiyaçlarını karşılamak, toplumsal refahı ve gelişimi sağlamak için uygulamış oldukları politikaların, belirlenen hedeflere ulaşılma noktasında belirleyici rolü bulunmaktadır. Çünkü bu hedefler doğrultusunda uygulanan politikalar, toplumun gelişmişliği ve refahında artış sağlamaktadır. Bu bağlamda iktisadi faaliyetlerin çoğunluğunda temel bir girdi olarak değerlendirilen "*enerji*" önemli bir yere sahiptir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası, makineleşmenin artması ve enerjiye dayalı bir endüstrinin kurulması, artan dünya nüfusuyla birlikte ihtiyaçların artması enerjinin önemini artırmıştır. Bu sebepten dolayı devletler, ucuz ve güvenilir enerji kaynaklarına erişim ve enerji arz-talep dengesi sağlanması noktasında politikalar üretmeye başlamışlardır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası siyasal sistemde yaşanan değişimler, enerji krizleri ve çevresel faktörlerle birlikte enerji politikalarının önemi daha da artmış ve enerji çeşitliliği, enerji verimliliği, enerji güvenliği ve çevresel enerji gibi birçok başlık altında çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır.

Öte yandan II. Dünya Savaşı sonrasında iş birliğinin önem kazanması küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık olgularının ortaya çıkması uluslararası örgütlerin kuruluşuna, iş birliği ve karşılıklı diyalog halinde devletlerarası ilişkilerin yürütülmesine de zemin hazırlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde iş birliği temelinde kurulan uluslararası örgütlerin önemi artmıştır.

Bu bağlamda çalışmada, iş birliği temelinde Karadeniz coğrafyasında önemli bir uluslararası aktör olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün enerji politikalarına yönelik çalışmalarının irdelenmesi önem taşımaktadır. Özellikle Karadeniz Havzası'nın Avrupa ile Asya arasında enerji kaynaklarının taşınması noktasında stratejik konuma sahip olması ve yüzyıllardır bölge ülkeleri için önemli bir ticaret bölgesi iken Soğuk Savaş sonrasında mevcut potansiyelini artırarak küresel çapta merkezi bir konuma ulaşması çalışmada, süreç analizi çerçevesinde ele alınacaktır.

Enerji politikaları bağlamında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün tarihsel süreç analizi çerçevesinde inceleneceği çalışmada, örgütün kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte enerji politikalarına yönelik gerçekleştirdiği faaliyetler ve çalışmalar değerlendirilmeye çalışılacaktır. Enerji politikalarının önemi ve günümüzde uygulanan enerji politikalarının değerlendirilebilmesi maksadıyla, ilk bölümde enerji kaynakları ve tarihsel süreçte enerji politikalarında yaşanan değişimler klasik jeopolitik kuramlar çerçevesinde ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, Karadeniz jeopolitiği ve uluslararası örgüt olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİ) kuruluş süreci ve yapısı değerlendirilecektir. Son bölümde ise KEİ'nin, enerji politikaları kapsamında kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte gerçekleştirmiş olduğu çalışmalara ilişkin olarak arşiv ve dokümanlar taranarak örgütün enerji politikaları irdelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENERJİ POLİTİKALARI

1.1. ENERJİ VE ENERJİNİN ÖNEMİ

İnsanoğlunun var oluşundan günümüze kadar geçen süreçte enerji, gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Özellikle 19. yüzyılda teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile dünya nüfusundaki hızlı yükseliş; enerji ve enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artmasına sebep olmuştur. Bu artış 20. yüzyılda devam etmekle birlikte, küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık olguları enerjinin önem kazanmasını sağlamıştır. Bu sebepten dolayı enerji politikaları alanında devletler, sivil toplum kuruluşları, bölgesel ve küresel çapta örgütlenmiş uluslararası kuruluşlar gibi birçok uluslararası aktör de enerji politikalarına önem vermeye başlamıştır.

Toplumsal refahın ve gelişimin sağlanabilmesi için enerji ve enerji kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü toplumsal refahın, kalkınmanın ve gelişimin sağlanması için birtakım gereksinimlerin karşılanması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında enerji; tarım, sanayi, milli savunma, ulaşım ve haberleşme gibi gündelik hayatı da ilgilendiren birçok alandaki ihtiyaçların karşılanmasında iktisadi açıdan stratejik bir girdi olarak karşımıza çıkmaktadır.[1] Üretim sürecinde ham maddenin işlenerek bir ürün elde edilmesi ve yine bu sürecin sonunda ürünlerin gerekli yerlere ulaştırılmasında enerji ve enerji kaynaklarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu öneminden dolayı başlangıçta; odun, su, rüzgâr gibi doğada kolaylıkla bulunan maddelerden yararlanılmışsa da 18. yüzyıldan günümüze kadar geçen süreçte bilgi ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle enerji kaynaklarında çeşitlilik oldukça artmıştır.[2]

---

[1] Vural Altın, "Enerji", *Bilim ve Teknik*, 2002, s.3, *http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bdergi/yeniufuk/icerik/enerj.pdf*, (Erişim Tarihi: 25.10.2019).
[2] Durmuş Günay, "Sanayi ve Sanayi Tarihi", *Mimar ve Mühendis Dergisi*, Sayı:31, İstanbul 2002, s. 13.,

18. yüzyılın sonralarında Sanayi Devrimi'yle başlayan teknolojik gelişim sürecinin 19. yüzyılda devam ettiği görülmektedir ki; bu yüzyıl, enerji kaynaklarının öneminin ortaya çıktığı dönem olarak değerlendirilebilir.[3] 19. yüzyılda su ve buhar gücüyle çalışan makinelerin geliştirilerek ulaşım, tarım sanayi gibi alanlarda kullanımının artması, büyük ölçekli fabrikaların kurularak hızlı bir üretim sürecinin yaşanması kömürün ticari önemini artırmıştır. Kömürün önem kazandığı bu dönemde, geniş bir kullanımı olmayan petrolün, içten yanmalı motorların keşfiyle benzin formunda hayatımıza girmesi sonucunda enerji alanında yeni bir dönem başlamıştır.[4]

Bu bağlamda dünya nüfusunda yaşanan hızlı artış, endüstrileşme sürecinde büyük ölçekli işletmelerin kurulması ve seri üretime geçilmesinin ardından üretim için gerekli ihtiyaçların artması gibi sebepler devletleri bu konularda önemler almaya zorlamıştır.[5] Dolayısıyla 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler ışığında enerji kaynaklarının da iktisadi bir unsur olarak öneminin artması, devletleri enerji politikaları üzerinde çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. Bu sebeple, enerji politikalarının başlangıcını 19. yüzyıl olarak kabul etmek mümkündür.

19. yüzyıldan itibaren enerji konusu; ulaşım, aydınlatma, sanayi, savunma gibi birçok alanda kendine yer edinmiştir. Dünya nüfusunun hızla artışı karşısında, sınırsız olmayan ve toplumsal hayatın önemli bir unsuru haline gelen enerji kaynaklarının kullanımının artarak devam etmesi, enerjinin günümüzde de önemini korumasını sağlamıştır. Bundan dolayı enerji ve enerji kaynaklarına ilişkin olarak enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, enerji güvenliğinin sağlanması, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynakları gibi birçok başlık altında çalışmalar yürütülmektedir.[6] Yürütülen çalışmaların hangi hususları içerdiğinin ve enerji

---

https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/melike.keles/129906/Sanayi%20ve%20Sanayi%20Tarihi.pdf, (Erişim Tarihi: 25.10.2019).

[3] Volker Quaschning, *Understanding Renewable Energy Systems*, Earthscan, London 2005, s. 6.

[4] Bilgehan Emeklier – Nihat Ergül, "Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik", *Bilge Strateji*, Cilt:2, Sayı:3, s. 60, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43514*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[5] Cenk Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Seçkin Yayınları, Ankara 2012, s. 13.

[6] Corrie E. Clark, "Renewable Energy R&D Funding History:A Comparison With Funding For Nuclear Energy, Fossil Energy, Energy Efficiency And Electric Systems R&D", *Energy Policies Issues And Legislation*, Ed.: Doug Higgins, Nova Science Publishers, New York 2018, s. 1-5.

politikalarının kapsamının irdelenebilmesi için, enerji kaynaklarının türleri ve enerji politikalarının tarihsel süreç bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.2. ENERJİ KAYNAKLARI

1.2.1. Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması

Son yüzyılda artan dünya nüfusuyla birlikte ihtiyaçlarda da hızlı bir artış gözlemlenmiştir. Hızlı artışın neticesi olarak üretim faaliyetlerinde devasa bir büyüme süreci yaşanmıştır. Ekonomik faaliyetlerdeki gelişme, toplumsal refahı ve kalkınmayı da beraberinde getirmiş ve böylelikle iktisadi büyümenin gerekli unsurları sağlanmaya çalışılmıştır.[7] Enerji tüketimi ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkini açıklamaya yönelik olarak dört hipotez bulunmaktadır: "*Büyüme Hipotezi (Growth Hypothesis)*", *Koruma Hipotezi (Conservation Hypothesis)*", "*Geri Bildirim Hipotezi (Feedback Hypothesis)*" ve "*Tarafsızlık Hipotezi (Neutrality Hypothesis)*".[8] Büyüme hipotezi, enerji tüketimi ile büyüme arasında tek yönlü ilişki olduğunu, enerji tüketimindeki artışın büyümeyi artıracağını ya da tüketimdeki azalışın büyümeyi sınırlandıracağını; koruma hipotezi, enerji tüketimi ile büyüme arasındaki ilişkinin tam bağımlı olmadığını ve bu yüzden de tüketimdeki artışın büyümeyi artıracağını ancak enerji tasarrufu gibi enerji tüketimi azaltmaya yönelik politikaların büyümeyi olumsuz etkilemeyeceğini; geri bildirim hipotezi, enerji tüketimi ile büyüme arasında çift yönlü ilişki bulunduğunu, tüketimde artışın büyümeyi artırdığını, büyümedeki artışın ise tüketimi artırdığı, tarafsızlık hipotezi ise enerji tüketimi ile büyüme arasında ilişki bulunmadığını ifade etmektedir.[9] Adewuyi ve Awodumia'nın enerji tüketimi ile büyüme arasındaki ilişkiden yola çıkarak 2010-2016 yılları arasında yayımlanan akademik eserler üzerinde yapmış oldukları literatür çalışmasından elde edilen verilere göre; incelenen kaynakların %27'sinde büyüme hipotezinin, %23'ünde oranında

[7] Süleyman Yurtkuran, "Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Lojistik Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:31, Sayı:3, 2021, s. 1246.
[8] İlhan Öztürk, "A Literature Survey On Energy–Growth Nexus", *Energy Policy*, Cilt:38, Sayı:1, 2010, s. 340-341, *https://www.journals.elsevier.com/energy-policy*, (Erişim Tarihi: 25.09.2019).
[9] İlhan Öztürk, *a.g.m*, s. 340-341.

koruma hipotezinin, %40'ında geri bildirim hipotezinin ve %10'unda ise tarafsızlık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.[10] Büyüme, koruma ve geri bildirim hipotezleri arasında farklar bulunsa da genel olarak enerji tüketiminin iktisadi büyümeyi artırdığını savundukları görülmektedir. Bundan dolayı iktisadi büyüme ile enerji kullanımı arasında büyük oranda bağlantı bulunduğunu ve enerji tüketiminin fazla olduğu yerlerde iktisadi büyümenin ve gelişmenin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.[11]

Toplumsal gelişimin sağlanması, teknoloji alanında da gelişmelerin yaşanmasına olanak tanımıştır. Teknolojik evrimle birlikte enerji kaynaklarının kullanım alanları hızla artmış ve enerji kaynakları çeşitlenmiştir. Enerji kaynaklarında görülen çeşitlilikle birlikte, kaynaklar farklı özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Organik olma durumuna göre organik-inorganik olarak ya da fiziksel özelliklerine göre katı-sıvı-gaz gibi sınıflandırmalar yapılmış olsa da temel olarak iki ana sınıflandırmadan bahsetmek mümkündür: "*Kullanış/Tükenebilirlik Durumlarına Göre Enerji Kaynakları*" ve "*Dönüştürülebilirlik Durumlarına Göre Enerji Kaynakları*".[12]

Tükenebilirlik durumlarına göre enerji kaynakları "*Yenilenebilir Enerji Kaynakları*" ve "*Yenilenemez Enerji Kaynakları*" olarak ikiye ayrılmaktadır.[13] Yenilenemez enerji kaynakları, doğada var olan ve kullanılmalarıyla birlikte toplam rezervlerinde azalış görülen kömür, doğalgaz, petrol gibi fosil kaynaklarla birlikte toryum, uranyum gibi çekirdek yapılı kaynakları kapsarken; yenilenebilir enerji kaynakları ise; hidrojen, biyokütle, güneş, rüzgâr, jeotermal gibi kullanılmasıyla kaynak miktarında bir azalma görülmeyen kaynaklar oluşturmaktadır.[14]

---

[10] Adeolu O. Adewuyi - Olabanji B. Awodumia, "Renewable And Non-Renewable Energy-Growth-Emissions Linkages: Review Of Emerging Trends With Policy İmplications", *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* Cilt:69, 2017, s. 280-289, *https://www.journals.elsevier.com/renewable-and-sustainable-energy-reviews*, (Erişim Tarihi: 25.09.2019)

[11] Vural Altın, *a.g.m.*, s. 3.

[12] Erdem Koç – Kadir Kaya, "Enerji Kaynakları – Yenilenebilir Enerji Durumu", *Mühendis ve Makine*, Cilt:56, Sayı:668, 2015, s. 36, *https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1099827,* (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

[13] Erdem Koç – Kadir Kaya, *a.g.m.*, s.36.

[14] Erdem Koç – Mahmut Can Şenel, "Dünyada ve Türkiye'de Enerji Durumu-Genel Değerlendirme", *Mühendis ve Makine*, Cilt:54, Sayı:639, 2013, s. 33.

Dönüştürülebilirlik durumlarına göre yapılan sınıflandırmada ise enerji kaynakları, "*Birincil Kaynaklar*" ve "*İkincil Kaynaklar*" olarak sınıflandırılmıştır. Enerji kaynağının herhangi bir değişime, dönüşüme ya da işleme tabi tutulmadan üretim sürecinde kullanılan formlarına birincil enerji kaynakları adı verilmektedir.[15] Kömür, petrol, doğalgaz, hidrojen, güneş, rüzgâr vb. gibi kaynaklar; farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse tükenebilirlik durumlarına göre yapılan sınıflandırmada yenilenebilir ve yenilenemez kaynakların tamamı birincil enerji kaynağı olarak ifade edilebilmektedir. İkincil kaynakları ise; elektrik, benzin, mazot, havagazı gibi birincil enerji kaynaklarından elde edilen kaynaklar oluşturmaktadır.[16] Bu bağlamda enerji kaynaklarının, kapsayıcılığı açısından dönüştürülebilirlik durumlarına göre bir sınıflandırmaya gidildiğinde; kömür, petrol, doğal gaz, nükleer enerji, yenilenebilir enerji kaynakları başlıca enerji kaynakları arasında sıralanabilir.

1.2.2. Başlıca Enerji Kaynakları

Birincil enerji kaynakları, yenilenebilir kaynaklar ile yenilenemeyen fosil ve çekirdek kaynaklı enerji kaynaklarını da içerisine almaktadır. Birincil enerji kaynaklarına ilişkin veriler dünya enerji tüketimi ve gelecekteki ihtiyaçlara dair analizler yapılmasına imkân sağlamaktadır. Çünkü bu kaynaklara dair verilerle; rezerv miktarı, kullanım oranı ya da tüketim hızı gibi istatistiksel veriler elde etmek mümkün olabilmektedir.[17]

Ayrıca iktisadi büyüme ile enerji tüketimi arasında ilişki, tüketimle alakalı gelecek senaryoları hakkında sağlamış olduğu fikirlerle birlikte Uluslararası İlişkiler disiplini açısından da analizler yapılmasını kolaylaştırmaktır. Örneğin; 20. yüzyılın başında İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya, dünya siyasetinde başat güç olarak sanayileşmiş ülkeler olarak görülmekte iken 21. yüzyılda değişen dinamiklerle birlikte

[15] Vural, Altın, *a.g.m.*, s. 4.
[16] Vural, Altın, *a.g.m.*, s. 5.
[17] Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, "Dünya'da ve Türkiye'de Enerji Üretiminde Kömürün Yeri ve Geleceği", Cilt:13, Sayı:1, s. 11, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/377088*, (Erişim Tarihi: 03.10.2019).

uluslararası siyasal sistemde, güç merkezlerinin çeşitlenmesiyle Avrupa'nın merkezi konumunu yitirdiği bir uluslararası yapının oluştuğunu söylemek mümkündür.[18]

Birincil enerji kaynakları kullanımı, 2000'li yıllarda yüksek oranda artış eğilimi göstermiştir. 2018 yılında birincil enerji kaynaklarının tüketiminde görülen %2,9'luk artış oranı son 10 yıl içerisindeki en büyük artış oranını oluşturmuştur.[19] Dünya Enerji Konseyi'nin 2040 yılına dair enerji talep tahmin raporları incelendiğinde, raporlarda enerji kullanımı artışının küresel düzeyde devam edeceğinin öngörüldüğü ve yaşanacak artışta yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artacağının tahmin edildiği görülmektedir.[20] Ancak çevresel koşullara uygun enerji kullanımına yönelik enerji politikalarının uygulanması sonucunda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım alanı genişlemiş olsa da, fosil enerji kaynaklarının kullanım oranının büyük paya sahip olacağı varsayımları ağırlık taşımaktadır.[21]

1.2.2.1. Kömür

Kömür, fosil kaynaklar arasında yer alan ve kullanımı çok eski çağlara kadar uzanan enerji kaynakları arasında yer almaktadır. Kömür kullanımı, özellikle Sanayi Devrimi döneminde demir-çelik sanayisindeki gelişmeler ve buharlı makinaların yaygınlaşması ile önem kazanmıştır.[22]

Petrol ve doğalgazın aksine kömür rezervleri birçok ülkeye yayılmış durumdadır. Ayrıca ucuz maliyetle çıkarılması ve kolay depolanması da kömürün

---

[18] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Baskı:4, Filiz Yayınevi, İstanbul 2005, s. 745.
[19] British Petroleum, "BP Statistical Review of World Energy 2019", 2019, s.2, *https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf,* (Erişim Tarihi: 10.10.2019).
[20] Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, "2018 Enerji Görünümü:2040'a Bakış", 2018, *https://www.dunyaenerji.org.tr/2018-enerji-gorunumu-2040a-bakis/***,** (Erişim Tarihi: 03.10.2019).
[21] Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, *a.g.m.*
[22] U.S Department of Energy, "Fossil Energy Study Guide", *https://www.energy.gov/sites/prod/files/Elem_Coal_Studyguide.pdf*, s. 3, (Erişim Tarihi: 28.10.2019).

avantajlı yönlerini oluşturmaktadır.[23] Petrol ve doğalgaz tüketiminin yaygınlaşmasına rağmen kömür, günümüzde de yaygın olarak kullanılan birincil enerji kaynakları arasında yer almaktadır. Evsel ısınma, tarım, sanayi, savunma, ulaşım, enerji üretimi gibi birçok alanda kömür kullanımı önemli oranlara ulaşmaktadır. Örneğin, 2018 yılında dünyada elektrik üretiminin %38'i kömür ile karşılanmıştır.[24]

Kömür rezervleri; yaklaşık olarak 80 ülkeye dağılmış durumdadır ve 2018 yılı sonu itibariyle en fazla rezerve sahip ülkeler arasında ABD %23.7 oranındaki (250.219 milyon ton eş değer petrol - mtep) rezervleriyle ilk sırada yer alırken; ABD'yi, %15.2 ile Rusya (160.364 mtep); %14 ile Avustralya (147.435 mtep); %13.2 ile Çin (13.2 mtep) ve %12.8 ile Avrupa ülkeleri izlemektedir.[25]

Çevresel faktörlerin ve enerji teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin etkisiyle, kömür kullanım oranlarında 2000'lerin ikinci on yılında değişimlerin yaşandığı da görülmektedir. Küresel enerji tüketiminde kömürün birincil enerji kaynakları arasındaki kullanım oranının, giderek bir düşüş eğilimi içine girdiği değerlendirilmektedir.[26] Ancak birincil enerji kaynakları içerisindeki payı azalmış olsa da artan enerji ihtiyacıyla birlikte kömür tüketiminin yine de artış gösterdiği, bu artışta en büyük payın Çin ve Hindistan gibi son yıllarda ekonomik büyümenin fazla olduğu ülkelerde gözlemlenmiştir.[27]

Kömürün birçok çeşidi olsa da en yaygın kullanılan çeşidi, linyit ve taş kömürüdür. Linyit, ısıl değeri düşük ve nemli bir kömür türüdür ve genellikle termik santrallerde elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Taş kömürü ise yüksek ısı değeri sebebiyle demir-çelik sanayinde daha yaygın olarak kullanılmaktadır.[28]

---

[23] Selami Toprak, "Kömür Nedir?", s. 2, *https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fK%c3%b6m%c3%bcr+Nedir-.pdf*, (Erişim Tarihi: 28.10.2019).
[24] International Energy Agency, "Coal", *www.iea.org/topics/coal***,** (Erişim Tarihi: 28.10.2019).
[25] British Petroleum, *a.g.m.*, s. 42.
[26] British Petroleum, *a.g.m.*, s. 2.
[27] British Petroleum, *a.g.m.*, s. 2.
[28] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Kömür", *https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Komur*, (Erişim Tarihi: 05.02.2020).

Kömürün, birincil enerji kaynakları arasındaki kullanımının sürmesi ve buna bağlı olarak karbondioksit emisyonunu artırması; enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye yönelik politikalarla fosil yakıtlara dayalı enerji tüketiminin azaltılmasını gerektirmektedir.[29] Buna karşılık, kömürün diğer enerji kaynaklarına göre birtakım avantajlarının da bulunması fosil kaynaklara dayalı enerji tüketiminin sınırlandırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesine engel teşkil etmektedir. Örneğin, kömürün diğer enerji kaynaklarına göre maliyet avantajı bulunmaktadır; kömürden elde edilen elektriğin maliyeti diğer kaynaklara göre oldukça düşüktür. Ayrıca stoklanabilir olması, planlama kolaylığı sağlaması kömürün diğer tercih sebepleri arasında yer almaktadır.[30] 2000'li yıllarla birlikte temiz kömür kullanımına yönelik teknolojik gelişmelerin yaşanmasıyla enerji verimliliği sağlanmışken aynı zamanda daha düşük emisyon oranlarına ulaşılmasını da sağlamıştır.[31] Devletler; ekonomik ihtiyaçlar, mevcut alt yapıları ve rezerv durumları gibi birçok başlığı göz önüne alarak kömürün kullanımına yönelik farklı yaklaşımlar sergilemektedirler.

1.2.2.2. Petrol ve Doğal Gaz

Birincil enerji kaynaklarından biri olan petrol, ismini Latince'deki "petro" (taş/kaya) ve "oleum" (yağ) kelimelerinin birleşiminden almaktadır.[32] Sıvı olarak işlem görmemiş halde bulunan petrole ham petrol denirken, gaz halde bulunan formuna ise doğalgaz denilmektedir. Tıpkı kömür gibi petrol ve doğalgaz da hidrojen ve karbon içerikli enerji kaynakları olduğundan bu fosil kaynaklar, hidrokarbon enerji kaynakları olarak da anılmaktadır.[33]

---

[29] Halil Altıntaş, "Türkiye'de Birincil Enerji Tüketimi, Karbondioksit Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleme ve Nedensellik Analizi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, Eskişehir 2013, s. 286.
[30] Mehmet Torun, "Türkiye Enerji Politikaları İçerisinde Kömürün Önemi", *TMMOB Türkiye V. Enerji Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2005, s. 307.
[31] Mehmet Torun, *a.g.e*, s. 307.
[32] Isaac Asimov, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, Çev.: Elif Topçugil, İmge Yayınları, Ankara 2006, s. 339.
[33] Türkiye Petrolleri Anomim Ortaklığı, "Petrol Nedir?", *tpao.gov.tr/mod=sektöre-dair&contID=96*, (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

Petrol ve doğal gaz kullanımı yine kömür de olduğu gibi çok eski zamanlara kadar uzanmakla birlikte, iktisadi olarak önem kazandığı ve enerji politikaları açısından etkin bir konum edinmeye başladığı dönem 19. yüzyılın ikinci yarısıdır. 1850'li yıllara kadar petrol yalnızca ilaç sektöründe kullanılırken, petrolün gaz yağı formunda aydınlatma amacıyla kullanılabileceğinin keşfedilmesiyle petrole olan ilgi artmış; ABD ve Avrupa'da petrol şirketleri kurulmuştur.[34] 1853'te Abraham Gesner tarafından gaz yağının aydınlatmada kullanımı için patent hakkının alınmasının ardından hızla artan gaz yağı talebi, ilk yıllarda karşılanamamıştır.[35] Ancak petrol şirketlerinin faaliyetleriyle büyüyen petrol endüstrisi, 1895'te içten yanmalı motorlarda petrolün benzin formunda kullanılmasıyla enerji alanında önemli bir yer edinmeye başlamıştır. 20. yüzyılda ise büyüyen ve küreselleşen dünyada, gelişen teknolojinin de etkisiyle kullanım alanı oldukça genişleyen petrol ve doğal gaz, "*stratejik ham madde*" olarak devletlerin uyguladığı enerji politikalarında belirleyici bir unsur olmuştur.[36]

2000'li yıllarda da enerji politikalarında petrol ve doğal gazın belirleyici rolü devam etmektedir. 2018 yılında 13.864,9 ton eş değer petrol (tep) enerji ham maddesi yakıt olarak kullanılmıştır ve bu ham maddelerin yaklaşık %33'ünü (4.662,1 tep) petrol, %23'ünü (3.309,4 tep) ise doğal gaz oluşturmaktadır.[37]

1.2.2.3. Nükleer Enerji

Nükleer enerji, atom çekirdeği ile ilgili olup, iki farklı şekilde elde edilmektedir. Bunlardan birincisi, atom çekirdeklerinin birleştirilmesi yani "*füzyon*" olayıyla; ikincisi ise büyük bir çekirdeğin parçalanması yani *fisyon* olayıyla gerçekleşmektedir. Her iki yöntemde de ortaya çıkan sıcaklık ile su buharlaştırılmakta

[34] Cenk Sevim, *a.g.e*, s. 110-111.
[35] Isaac Asimov, *a.ge.*, s. 330.
[36] Cenk Sevim, *a.g.e.*, s. 134.
[37] British Petroleum, *a.g.m*, s. 9.

ve elde edilen buhar yüksek basınç altında türbinlere yönlendirilerek elektrik elde edilmektedir.[38]

Nükleer enerji; 19. yüzyılın sonlarında uranyum elementinin keşfiyle başlayan süreçte, ilk olarak askeri alanda kullanım alanı bulmuş iken, zamanla gelişen teknoloji ve altyapıyla birlikte nükleer güç santrallerinin kullanılmasının ardından, ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri farklı alanlarda da kullanılmaya başlamıştır.[39] Özellikle petrol ve diğer enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkelerin, enerjide dışa bağımlılıklarını azaltmak ve enerji arz güvenliğini temin etmek için 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinin ardından nükleer enerji santrallerine yöneliminde artış yaşanmıştır.[40]

Nükleer enerji, reaktörlerin işletimi sırasında atmosferi kirletici özelliği olmayan bir enerji türüdür.[41] Ancak bu özelliğine rağmen enerji kaynakları arasında dünya kamuoyunda en çok tartışmanın, nükleer enerji üzerine olduğu görülmektedir. Çünkü 1979'da ABD'de "*Tree Mile Island*", 1986'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) "*Çernobil*", 2011'de Japonya'da "*Fukushima*" nükleer kazaları sonucu ortaya çıkan yıkıcı çevresel faktörler, nükleer enerjinin dünya kamuoyu gözündeki kabulünü güçleştirmektedir.[42] Buna rağmen 2019 yılı itibariyle 30'dan fazla ülkede toplamda 440'dan fazla kurulu nükleer enerji santrali bulunmaktadır ve bu santrallerden üretilen enerji, dünya ihtiyacının %8,1'ini karşılamaktadır.[43] Nükleer santrallere sahip ülkeler incelendiğinde; Fransa, Litvanya, Belçika, Macaristan, Kore, Japonya, İsveç gibi ülkelerin enerji ihtiyacının yarısı veya yarısından fazlasını nükleer enerjiden karşıladığı görülmektedir.[44]

---

[38] Vural Altın, "Nükleer Enerji", *Bilim ve Teknik*, 2004, s. 4.
[39] İbrahim Dinçer, "TÜBA-Nükleer Enerji Raporu", *Türkiye Bilimler Akademisi Dergisi*, Ankara 2019, s. 14.
[40] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Nükleer Enerji", *https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Nukleer-Enerji*, (Erişim Tarihi: 05.02.2020).
[41] Vural Altın, *a.g.m.*, s. 3.
[42] Selda Bulut – Serpil Karlıdağ, "Nuclear Energy Discourse in Turkish Media", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:73, Sayı:3, Ankara 2018, s. 892.
[43] İbrahim Dinçer, *a.g.m.*, s. 14.
[44] İbrahim Dinçer, *a.g.m.*, s. 17.

Nükleer kazalar sonucu yaşanan radyasyon sızıntılarının meydana getirmiş olduğu çevresel sorunların yanı sıra nükleer santrallerdeki radyoaktif atıkların yaratmış olduğu tehlikeler, santrallerin kuruluş ve güvenlik maliyetleri gibi etkenler nükleer enerjiye olan yönelimleri olumsuz etkilemektedir.[45] Yaşanan olumsuz tecrübelerin neticesinde nükleer teknolojiye yapılan yatırımlarla birlikte güvenliği arttırıcı tedbirlerin alınması, nükleer enerjinin karbon emisyonuna sebep olmaması, uranyuma göre daha çevreci radyoaktif element olan toryumun alternatif olarak sunulması, nükleer enerjinin kullanılmasının gerekliliğini savunan çevrelerin argümanları arasında yer almaktadır.[46]

1.2.2.4. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

19. yüzyılın sonlarında gelişen teknoloji ve hızlı sanayileşmeyle birlikte petrol, kömür gibi enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması, devletlerin enerji politikalarına yönelmelerine sebep olmuştur. Çünkü devletlerin, ekonomik büyüme ve gelişim sağlayarak hedeflerine ulaşmasında, toplumsal refahın sağlanmasında "*enerji*" önemli bir itici güç haline gelmiştir.[47] 20. yüzyılın ikinci yarısında ise enerji politikalarında, gerek küresel siyasal sistemin yapısından kaynaklı sebeplerle, gerek ekolojik sebeplerle köklü değişimler yaşanmıştır.[48] Örneğin; 1970'lerde yaşanan petrol krizleriyle birçok ülke enerji ihtiyacını karşılayabilmek adına yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik politikalar üretmeye başlamıştır.[49]

---

[45] Suzan Ergün - Melike Atay Polat, "Nükleer Enerji ve Türkiye'ye Yansımaları", *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2012, s. 38, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/458595*, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

[46] Metin Yıldırım - İbrahim Örnek, "Enerjide Son Seçim: Nükleer Enerji" *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1: Gaziantep 2007, s. 36, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223528*, (Erişim Tarihi: 05.02.2020).

[47] Emrullah Mete, "Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: G7 Ülkeleri Örneği" *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İlimler Dergisi,* Cilt:35, Sayı:4, Erzurum 2021, s. 1483.

[48] Christopher Flavin - Seth Dunn, "A New Energy Paradigm for the 21st Century", *Journal of International Affairs*, Cilt:53, Sayı:1, New york 1999, s. 168.

[49] H. Naci Bayraç, "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, Eskişehir 2009, s. 120.

Yenilenebilir enerji kaynakları; güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, biyokütle enerjisi, jeotermal enerji, hidrojen ve hidrolik enerjisi, dalga enerjisi gibi enerji kaynaklarından oluşmaktadır.[50] Yenilenemeyen hidrokarbon enerji kaynaklarının aksine yenilenebilir enerji kaynakları, tükenmeyen ve belirli bir miktar ile sınırlı olmayan enerji kaynaklarıdır. Ayrıca bu enerji kaynakları çevre kirliliğine yol açmaması sebebiyle "*temiz enerji*" olarak adlandırılmakta ki bu özellik, diğer enerji kaynaklarının kullanımına karşı önemli bir avantaj sunmaktadır.[51]

Yenilenebilir enerji kaynaklarından olan hidroelektrik ile enerji üretimi, santrallerde türbinlere yüksekten düşürülen suyun çarpması ile türbinlerde jeneratörler vasıtasıyla elektrik elde edilmesiyle sağlanmaktadır ve çeşitleri arasında kullanımı en eski olan enerji kaynağıdır. Bu sebepten dolayı birçok gelişmiş ülke hidroelektrik enerjisi bakımından gelişimini tamamlayarak potansiyel hidroelektrik enerji alanlarını kullanabilir duruma gelmiştir.[52]

Güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi ise en fazla bilinen ve 2000'li yıllarda en hızlı gelişen, ayrıca diğer yenilenebilir enerji kaynakları arasında biyokütle ya da su gücüne ihtiyaç duymayan enerji kaynaklarıdır.[53] Uzun vadede enerji üretiminde avantaj sağlayabilecek olan bu enerjilerin, kullanımı konusunda ise en büyük engel maliyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güneş enerjisinin kullanımının en yaygın yöntemi güneş ışınlarından alınan enerjinin ısıya dönüştürülmesidir. Yüzeyi güneş ışınlarını emici özelliği olan maddeyle kaplı ısı toplayıcıları, içlerinden geçen suyu ısıtarak, sıcak su ve ısı ihtiyacını karşılamaktadır. Diğer bir yöntem ise güneş ışınlarının doğrudan elektriğe

---

[50] Mehmet Doğan, "Sanayileşme ve Çevre Sorunları", *Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*, Ed.: Şükrü Su, TMMOB Yayınları, Kayseri 2001, s. 246.
[51] Onur Kulaç – Mısra Ciğercioğlu Öztepe, "The Renewable Energy Policy Of Turkey Under The Impact Of The European Union", *Vizyoner Dergisi*, Cilt:11, Sayı:28, 2020, s. 887, *https://dergipark.org.tr/en/pub/vizyoner/issue/56688/693835*, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).
[52] Ahmet Murat Yıldırım, "Enerji", *Bilim ve Teknik*, 2002, s.18, http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bdergi/yeniufuk/icerik/enerj.pdf, (Erişim Tarihi: 25.10.2019).
[53] Janet Sawin, "Enerji İçin Yeni Bir Gelecek Yaratmak", *Dünyanın Durumu 2003***,** Çev. Şehnaz Tahir Gürçağlar, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 34.

çevrilmesidir ki bu işlem fotovoltaik hücre panelleri ile sağlanmaktadır.[54] Güneş enerjisinin bir diğer çeşidi olan rüzgâr enerjisi ise yeryüzündeki basınç ve sıcaklık farklılıkları sonucu oluşan rüzgârın, türbinler kullanılarak rüzgâr enerjisini elektriğe dönüştürmesi sonucu oluşmaktadır.[55]

Biyokütle enerjisi; yaşayan organizmalardan üretilen madde anlamına gelmektedir. Odun, tarımsal atıklar, şehir kanalizasyon atıkları, endüstriyel organik atıklar kullanılarak elde edilmektedir ve enerji yoğunluğunun artırılarak bu atıkların yakıta dönüştürülmesini içermektedir.[56]

Yenilenebilir enerji kaynaklarının başlıcaları; su, rüzgâr, güneş ve biyokütle enerjisiyle elde edilen kaynaklardır ve bu kaynakları çeşitlendirmek mümkündür. Sürdürülebilir kalkınma için bu enerji türleri oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası düzeyde birçok çalışma yapılmakta ve küresel enerji politikaları ortaya çıkarılmaktadır. Örneğin; Küresel çevre sorunlarına katılımcı çözümler bulmak amacıyla toplanan 1992 Rio Konferansı sonrasında; "*Gündem 21*" adıyla sürdürülebilir kalkınma amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının sağlanması için devletlere birçok yükümlülük getirilmiştir.[57]

Yenilenebilir enerji kaynakları, özellikle güneş fotovoltaikleri ve rüzgâr enerjisi için teşvik politikaları ve geliştirilen teknolojiyle birlikte yaşanan maliyet düşüşleri sayesinde hızlı bir gelişim göstermiştir. Uluslararası Enerji Ajansı (*International Energy Agency* - IEA)'nın Ağustos 2019'da yayınladığı rapora göre 2017 yılında toplam enerji arzı 13972 ton eş değer petrol (tep) olarak gerçekleşirken, bunun %13,5'i biyoyakıt ve atık, güneş, rüzgâr, jeotermal gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmıştır.[58]Ayrıca 1990-2017 yılları arasında yenilenebilir enerji

---

[54] Ahmet Murat Yıldırım, *a.g.m.*, s. 18.
[55] Kahraman Nafiz ve diğerleri "Rüzgâr Enerjisi Değerlendirme Kriterleri ve Türkiye Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli*", Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*, TMMOB Yayınları, Kayseri 2003, s. 176.
[56] İbrahim Üçgül - Gökçe Akgül, "Biyokütle Teknolojisi", *Yekarum Dergisi*, Sayı:1, Isparta 2010, s. 3, *https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/204132*, (Erişim Tarihi: 02.02.2020).
[57] Mehmet Akif Çukurçayır, *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi,* Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s. 45.
[58] International Energy Agency , "Renewable Information 2019", s. 1, *https://www.iea.org/reports/renewables-information-2019*, (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

verileri esas alınarak incelendiğinde yıllık ortalama %2 büyüme yaşandığı görülmektedir ki, yıllık enerji arzında ortalama %1,7'lik büyümenin yaşandığı bu yıllarda yenilenebilir enerji ortalamanın üzerinde bir gelişim göstermiştir.[59] Yine, IEA'nın (2019-2024) yılları arasını kapsayan tahmin raporuna göre; bu yıllar arasında yenilenebilir enerji kapasitesinde %50'lik büyüme gerçekleşmesi beklenmektedir. 1200 GW'lık bir üretim artışını öngören bu büyüme, bugün ABD'nin kurulu enerji kapasitesine eş değer niteliktedir.[60]

1.3. ENERJİ POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİM SÜREÇLERİ

Sanayi Devrimi ile başlayan hızlı sanayileşmeyle birlikte enerji kaynaklarına yönelim artmıştır. 19. yüzyıldan günümüze kadar geçen süreçte devletlerin, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılama ve iktisadi açıdan büyüme ve kalkınma hamleleriyle küresel rekabette geri kalmama arzuları enerjinin, dış politikada önemli gündem maddelerinden biri haline gelmesine yol açmıştır.[61] Enerji politikalarında; süreç içerisinde uluslararası politik yapıdaki değişimler, farklılaşan ihtiyaçlar, gelişen teknoloji ile birlikte birçok değişim gözlenmiştir. Örneğin; 19. yüzyılda devletlerin enerji politikalarına bakıldığında amaç, enerji kaynaklarına ulaşmak iken; Soğuk Savaş sonrası dönemde "*sürdürülebilir kalkınma*" ve "*karşılıklı bağımlılık*" gibi olguların da enerji politikalarıyla iç içe girmesi ile "*enerji arzı ve talebi*", "*enerji altyapısı*", "*enerji güvenliği*", "*enerji verimliliği*", "*enerji ve çevre*", "*enerjide çevresel dönüşüm*" ve "*enerji ve iktisadi kalkınma*" gibi birçok konu enerji politikalarıyla birlikte ele alınmaya başlanmıştır.[62] Ayrıca bu çerçevede enerji politikalarının irdelenmesinde kapsayıcı bir kavram olan "*enerji jeopolitiği*" kavramına da dikkat çekmek gerekmektedir. Enerji jeopolitiği sadece enerji kaynakları ve rezervlerine ilişkin

[59] International Energy Agency , *a.g.m.*, s. 2.
[60] International Energy Agency, "Renewables 2019-Market Analysis and Forecast from 2019 to 2024", https://www.iea.org/reports/renewables-2019**,** (Erişim Tarihi: 15.03.2020).
[61] Emrullah Mete, *a.g.m.*, s. 1483.
[62] Ziya Aktaş, "Türk Enerji Stratejileri", *Enerji Güvenliği – 3. Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri*, Beykent Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 20-24.

bilgileri değil, enerji arz ve talebine ait tüm coğrafi unsurları kapsayarak küresel jeopolitiğin tüm argümanlarını içermesi açısından önem arz etmektedir.[63]

1.3.1. Jeopolitik ve Enerji Jeopolitiği

"*Jeopolitik*" kavramı siyaset bilimi terminolojisinde bir asırdan uzun süredir yer almakta ve genç, dinamik yapısından dolayı bir bilim dalı olarak tanınması çerçevesinde mahiyeti, sınırları, nesnesi ve konusuna ilişkin tartışmalar halen devam etmektedir.[64] Gelişmekte ve şekillenmekte olan bir bilim olduğundan dolayı hem geleneksel hem de modern jeopolitik için genel geçer bir tanım yapmak oldukça güçtür. Ancak yine de jeopolitiği; geçmiş, bugün ve gelecekteki iktidar ilişkilerini inceleyen; demografi, ekonomi, politika ile coğrafya arasındaki ilişkinin bir ulusun dış politikasına göre anlatımıdır şeklinde tanımlamak mümkündür.[65]

Friedrich Ratzel, 1897'de yayınlanan "*Siyasi Coğrafya*" adlı eserinde Darwin'in düşüncelerinden esinlenerek onun düşüncelerini siyasi coğrafya temelinde ele almış ve devleti biyolojik bir organizma olarak değerlendirerek varlığını sürdürmek isteyen bir devletin bu doğrultuda gelişmesi-genişlemesi gerekliliği üzerinde durmuştur.[66] Ratzel'in bu çalışmasıyla jeopolitik biliminin temelleri atılırken, 1899 yılında ise, Rudolf Kjellen jeopolitik kavramını ilk kez kullanarak bilime kazandırmıştır.[67] Kjellen, devleti bir birey gibi görerek, devletlerin de bireyler gibi akıl ve şuur sahibi olduğunu, bu özelliği ile devletlerin de bireyler gibi davranışlar sergilediklerini ve devletlerarası ilişkilerin bu doğrultuda şekillendiğini ifade etmiştir.[68] Bu çalışmaların ardından jeopolitik çalışmalara yönelim artmış ve birçok teori ortaya atılmıştır.

---

[63] Cenk Sevim, *a.g.e.*, s. 21.
[64] Ali Hasanov, *Jeopolitik*, Çev.: Azad Ağaoğlu-Fuad Şammedov, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 199.
[65] Ramazan Özey, *Jeopolitik- Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*, Pegem Yayınları, Ankara 2017, s. 2.
[66] Süha Göney, *Siyasi Coğrafya,* Cilt:2, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1979, s. 12.
[67] Cenk Sevim, *a.g.e.*, s. 25.
[68] Süha Göney, *a.g.e.*, s. 17.

Çalışmalarında devleti canlı bir organizmaya benzeterek, mekân-coğrafya-toprak ile güç-politika ilişkilerini ortaya koyan Kjellen 1916 yılında yayınlanan "*Bir Organizma Olarak Devlet*" adlı çalışmasında, coğrafya ile toplum arasındaki bağdan bahsetmiş, coğrafya-toplum ilişkisinin boyutlarını ele almıştır.[69] Kjellen'in ortaya koyduğu jeopolitik yapı temelinden yola çıkılarak yapılan çalışmalar incelendiğinde; "*devlet*", "*coğrafya*" ve "*politika*" kavramlarının, teorilerin temeline oturtulduğu görülmektedir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki; coğrafya terimi, bir ülkenin fiziki konumundan ziyade bu konumun sahip olduğu değerlerle birlikte küresel ve bölgesel ölçekte değerlendirilerek uluslararası politik yapıya göre ülkenin bulunduğu yeri açıklamaktadır.[70] Ayrıca coğrafyada yer alan tüm değerler politika oluşumunu belirlediğinden; demografik yapı, toplumun karakteristik özellikleri gibi[71] insani unsurlar da değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Jeopolitik; coğrafi unsurlardan yararlanarak devletlerin politika oluşum süreçlerinde yol gösterici olmaktadır. Geçmişten de yararlanılarak gelecekte izlenmesi gereken politikalar hakkında fikirler vermektedir.

Ratzel, var olmak isteyen devletin sınırlarında genişlemenin veya değişmenin temel strateji olması gerektiğini ileri sürerek; yayılmacı bir yaklaşımı jeopolitik temelde ele almakta ve genişlemeyen bir devletin zayıflayacağını belirtmektedir.[72] Ona göre; sınırlarını genişleten bir devlet başarılı politikalar uygulayan devlettir.[73] Bu açıdan klasik jeopolitik kuramlarda askeri güce önem verildiği görülmektedir. 19. yüzyıl uluslararası siyasal yapısı açısından; yeni topraklara sahip olmanın merkantilist bir yaklaşımla zenginlik sayılmasından dolayı, genişlemeci politikaların kuramsal temelde ele alınması olağan bir durumdur. Ancak jeopolitik kuramların temelinde sadece topraklara ve devletlere sahip olma arzusunun bulunduğundan söz etmek bu kuramların süreçle birlikte değişen yeni şartlar ve koşullara uyum sağlayan yapısının gözardı

---

[69] Ramazan Özey, a.g.e., s. 2.
[70] İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği Yayınları, Cilt:1, Sayı:2, Ankara 2004, s. 50.
[71] Cenk Sevim, *a.g.e.*, s. 24.
[72] Süha Göney, *a.g.e.*, s. 14.
[73] Peter M. Slowe, *Geography and Political Power: The Geography of Nations and States*, Routlenge Press, London 1990, s. 21.

edilmesine sebep olabilir; çünkü son yüzyılda jeopolitik kuramlar daha karmaşık bir hal almış, daha güçlü ve daha zengin olmanın avantajlarını elde etmek için yeni içerikler ortaya koymuştur.[74] Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, jeopolitik algısı oldukça değişmiş; sınır, bütünlük ve genişleme gibi coğrafi temellerin ötesinde sosyal, ekonomik, siyasi, askeri, kültürel ve teknolojik değerleri ön plana çıkaran bir biçimde çeşitlenerek geniş kapsamda ele alınmaya başlanmıştır.[75]

Bu bağlamda jeopolitik kuramlar ele alındığında, bu kuramların coğrafi unsurları içerisinde enerji kaynakları da barındırmasından dolayı enerji politikaları açısından da önemli bir rolü olduğu ve enerji politikaları ile jeopolitik arasındaki etkileşimin küresel enerji paradigmasının simetrik dağılıma sahip olan kömürden asimetrik dağılıma sahip olan petrole doğru kaymasıyla arttığı görülmektedir.[76] Özellikle de coğrafya-politika ilişkisi çerçevesinde devletlerin güç ve refah sahibi olma amacıyla izlemiş oldukları politikalar, enerji kaynaklarından yararlanmaya yönelik olabilmektedir. Sonuçta enerjinin bir dış politika aracı olarak Uluslararası İlişkiler içerisinde yer edinmeye başladığı dönem ile jeopolitik fikirlerin ortaya çıktığı dönem arasında paralellik bulunmaktadır.[77] Bu çerçeveden ele alarak klasik jeopolitik kuramlar ile enerji arasındaki bağı ortaya koymak gerekmektedir. Klasik kuramlar açısından Mahan'ın "*Deniz Hakimiyeti Teorisi*", MacKinder'in "*Kara Hakimiyeti Teorisi*" ve Spykman'ın "*Kenar-Kuşak Teorisi*" enerji jeopolitiği açısından ele alınabilir.

Alfred Mahan'ın Deniz Hakimiyeti Teorisi, jeopolitik açıdan denizlere hakim olan gücün dünyaya hakim olabileceği tezine dayanmaktadır. 1890 yılında yayımlanan "*Deniz Kuvvetleri'nin Tarihe Etkisi*" adlı eseriyle teorisini ortaya koyan Mahan'a göre; donanmanın temel görevi, barış ve savaş zamanlarında denizleri koruyarak ulusal denizcilik faaliyetlerinin gerçekleşmesini sağlamak, ticaretin güvenli bir şekilde

---

[74] Cenk Sevim, a.g.e., s. 23.
[75] Sibel Özsavaş Atay, "Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem" *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt:8, Sayı:2, Aksaray 2016, s. 148, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/415067***,** (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[76] Cenk Sevim, *a.g.e*, s. 105.
[77] Bilgehan Emeklier - Nihat Ergül, *a.g.m.*, s. 63.

gerçekleşmesini sağlamaktır.[78] İngiltere'nin Panama Kanalı dışındaki tüm deniz bölgelerinde etkili olduğu I. Dünya Savaşı öncesi dönemde Mahan; deniz gücünün stratejik öneminden etkilenerek güçlü bir deniz kuvvetiyle, ticaretin geniş alanlara yayılabileceğini ifade etmiştir.[79] Deniz Hakimiyeti Teorisi'nde ticaret yollarına hakim olma, ticareti kontrol altına alma düşüncesi yer alsa da; bu sadece iktisadi açıdan gelir elde etme anlamı taşımamakta, enerji ve hammadde akışının da kontrol altına alınmasını öngörmektedir ve bu açıdan bakıldığında teorinin ortaya atıldığı dönem; aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) petrol şirketi "*Standard Oil*"in İngiliz petrol şirketi "*Royal Dutch*" ile rekabete girdiği ve ABD petrolü üzerinde söz sahibi olmasına karşın deniz gücü açısından üstünlük elde edememesi nedeniyle Latin Amerika ve diğer bölgelerdeki petrol imtiyazlarını elde etme yarışında Royal Dutch'ın gerisinde kaldığı dönemdir.[80]

İngiltere'nin deniz yollarına hakim olduğu dönemde siyasi birliğini tamamlayan ve dünyaya açılmaya çalışan ABD açısından Deniz Hakimiyeti Teorisi, İngiltere ile mücadelesinde ABD'nin eksikliklerini ve gereksinimlerini tahlil ederek uygulamaya koyma açısından yol gösterici olmuştur.[81] Öyle ki 1890 yılında yayımlanan çalışmanın ardından Mahan'ın fikirleri, ABD Donanma Bakan Yardımcısı Theodore Roosewelt ve Donanma Sekreteri Herbert Tracy de dahil olmak üzere önde gelen politikacılar arasında kabul görmüş ve 1989 yılında İspanya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından Kongre kararıyla Hawaii'nin ilhakı gerçekleşmiş, ardından Mahan'ın da görüşlerinde belirttiği kömür yatakları bakımından zengin Porto Riko, Guam ve Filipinler gibi bölgeler ele geçirilerek deniz üsleri kurulmuştur.[82]

Halfold John Mackinder tarafından ortaya atılan Kara Hakimiyeti Teorisi ise, Mackinder'in 1904 yılındaki "*Tarihin Coğrafi Mihveri*" isimli çalışmasıyla jeopolitik

---

[78] Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History - 1660-1783,* Little Brown, Boston 1980, s. 25-27.
[79] Alfred Thayer Mahan, *a.g.e.,* s. 33.
[80] Bilgehan Emeklier - Nihat Ergül, *a.g.m.,* s. 65.
[81] Bilgehan Emeklier - Nihat Ergül, *a.g.m.,* s.64.
[82] U.S Department of State Office of the Historian, "Mahan's The Influence of Sea Power upon History: Securing International Markets in the 1890s", *https://history.state.gov/milestones/1866-1898/mahan*, (Erişim Tarihi: 08.07.2021).

kuramlar arasındaki yerini almıştır.[83] Mackinder' e göre güce sahip olan ülkeler kara ve deniz gücü olarak sınıflandırılmakta ve bu güçler arasındaki dengeler süreç içerisinde değişmekle birlikte nihai olarak uluslararası küresel sistemde egemenliği kara güçleri sağlamaktadır.[84] Teoride; Avrupa, Asya ve Afrika "*Dünya Adası*"nı oluşturmaktadır ve bu adanın en korunaklı alanı olan "*Kalpgah*" adı verilen Doğu-Batı hattında Sibirya'dan Volga'ya Kuzey-Güney hattında Kuzey Buz Denizi'nden Himalayalar'a kadar uzanan bölgeyi kontrol edenin egemen güç olacağı tezine dayanmaktadır.[85] Teoride, Kalpgah'ı çevreleyen iç hilal ile iç hilali çevreleyen ve Dünya Adası'nın kalan kısmını oluşturan dış hilal bulunmaktadır. Mackinder, teorisini zaman içerisinde geliştirerek Kalpgah'ın sınırlarına; Hindistan ve Çin'deki büyük nehir yataklarının bulunduğu alanları, Tibet ve Moğolistan yaylalarını, Orta ve Doğu Avrupa'yı ve Baltık Denizi ile Karadeniz Havzası'nın belirli bölgelerini eklemiştir.[86] Göney'a göre Mackinder'in Kalpgah sınırlarında değişikliğe gitmesinin temel sebebi, sınırlara dahil edilen bölgelerin nüfus, sanayileşme durumu, ham madde ve kaynak bakımından stratejik avantajlarının bulunmasıdır.[87] Ayrıca Mackinder; iç hilalde yer alan Doğu Avrupa'ya "*merkez*" konumunda bir rol yüklemiş ve teorisini "*Kim Doğu Avrupa'ya hükmederse Kalpgah'a, kim Kalpgah'a hükmederse Dünya Adası'na, kim Dünya Adası'na hükmederse Dünya'ya hükmeder*." sözleriyle açıklamıştır.[88]

Teorinin ortaya atıldığı dönem ulaşımda demir yolunun önem kazandığı ve deniz gücü olarak rekabet içinde olan İngiltere ve ABD'ye karşı Almanya'nın demir yolu ağlarıyla Orta Doğu ve Avrasya'ya ulaşım süresini kısaltarak stratejik üstünlük sağlamaya çalıştığı dönemdir.[89] Bu bağlamda, enerji jeopolitiği çerçevesinde değerlendirildiğinde enerji ve hammaddeye ulaşımda Avrasya bölgesinin kontrol altına alınmasına yönelik yol gösterici bir teori olduğu söylenebilir. Çünkü teoride kilit bir rol yüklenen Doğu Avrupa insan gücü ve enerji kaynakları açısından zenginliklerle dolu bir

[83] Süha Göney, a.g.e., s. 24.
[84] İsmail Hakkı İşcan, *a.g.m.*, s. 60.
[85] Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, National Defence University Press, Washington D.C. 1942, s. 72-73.
[86] Süha Göney, a.g.e., s. 25.
[87] Süha Göney, a.g.e., s. 25.
[88] Halford J. Mackinder, *a.g.e.*, s. 106.
[89] Bilal Karabulut, *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*, Platin Yayınları, 2005, s. 55.

bölgedir.[90] Bu doğrultuda Kalpgah'ta kurulacak bir hakimiyet için öncelikle bu zenginliklerin ele geçirilmesi gerekmektedir.

Mackinder'in çalışmalarından yola çıkarak Nicholas J. Spykman tarafından ortaya konulan "*Kenar-Kuşak Teorisi*" ise, özellikle ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasındaki jeopolitik stratejisini belirlemesinde önemli etkiye sahip olan klasik jeopolitik kuramlardandır.[91] Spykman, Mackinder'in "*Kara Hakimiyeti Teorisi*"nin önemini vurgulamakla birlikte Kalpgah'a yüklenen rolün abartıldığını belirterek iç ve dış hilal bölgelerinin gücünün küçümsendiğini düşünmektedir.[92] Ona göre; deniz ve kara güçlerinin arasında iç hilal bölgesinde yaşanacak jeopolitik güç boşluğu Kalpgah bölgesinin kaybedilmesine yol açacaktır.[93] Bu bağlamda Mackinder'in Doğu Avrupa için yüklemiş olduğu jeopolitik rolün, benzer sebeplerle iç hilalde yer alan coğrafi alanın tamamına yüklendiği görülmektedir.

Mackinder ve Spykman'ın ardından özellikle 1970'li yıllar ve günümüz Amerikan dış politikasında etkinliği söz konusu olan Zbigniew Brzezinski'nin jeopolitik çalışmalarından da söz etmek gerekmektedir. Mackinder ve Spykman'ın "*Dünya Adası*" betimlemeleri Brzezinski'de de devam etmektedir. Onun tespitine göre yaşanacak küresel mücadelenin gerçekleşeceği merkez Avrasya bölgesidir.[94]

Jeopolitik konusu; Mackinder, Spykman ve Brzezinski gibi jeostratejistler tarafından bilimsel bir çalışmadan ziyade hükümet politikalarına yön veren danışmanlık niteliğindeki pragmatik çalışmalar ortaya çıkmıştır.[95] Bu çalışmalar Amerikan jeopolitik sisteminde uygulamaya konularak dış politika haline getirilmiştir.

---

[90] Abdullah Ural, "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", *Akademik Orta Doğu,* Cilt:3, Sayı:2, 2009, s. 134.
[91] Bilgehan Emeklier - Nihat Ergül, *a.g.m.,* s. 68.
[92] Mustafa Kocakenar, "Amerikan Dış Politikası'nda Jeopolitik Teoriler ve Pratikler", s. 9, *https://tasam.org/Files/Icerik/File/amerikan_d%C4%B1%C5%9F_politikas%C4%B1nda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.pdf_bbb8f41e-d1bd-47e0-9202-38be4882d7b8.pdf*, (Erişim Tarihi 16.04.2020).
[93] Cenk Sevim, *a.g.e.,* s. 28.
[94] Zbigniew Brzezinski, *Die einzige Weltmacht, Amerikas Strategie der Vorherrschaft,* Fischer Taschenbuch, Baskı:8, Frankfurt 2004, s. 36.
[95] Metin Aksoy - İsmail Köse, "20. Yüzyılda Jeopolitik Düşünce Oluşumu", *Karadeniz Jeopolitiği*, Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstabul 2018, s. 40.

Bir ülkenin dış politikasına yön vermekten çok jeopolitiği bilimsel-teorik bir disiplin haline getirme çabaları Peter Taylor'ın çalışmalarında ortaya çıkmaktadır. Kendisinden önceki çalışmalardan etkilense de faklı bir metodoloji izleyen Taylor daha çok dış politika karar alma süreçlerini irdelemiştir. Taylor "*jeopolitik kodlar*" kavramını kullanarak siyasi coğrafyanın karar alma süreçlerindeki etkisini, hükümetlerin siyasi coğrafya koşullarına göre ulusal çıkarlarının korunmasında gerçekleştirdikleri stratejileri incelemektedir.[96]

Soğuk savaş sonrası dönemde jeopolitik biliminin gelişiminde çeşitlilik yaşandığı ve farklı düşüncelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri de "*Eleştirel Jeopolitik*" yaklaşımdır. Eleştirel jeopolitik, Taylor'ın temel prensiplerini kabul etmekle birlikte Michel Foucault ve Jacques Derrida gibi Post-Yapısalcı düşünürlerden etkilenerek toplumsal yapı ve niteliklerin coğrafi koşulların araştırılmasının merkezinde yer alması gerektiğini savunmaktadır.[97]

1.3.2. Enerji Politikalarının Gelişim Evreleri

20. yüzyılın başından günümüze kadar geçen süreçte enerji jeopolitiğine bakıldığında enerji kaynaklarına erişim rekabetinin büyük askeri çatışmalara sebep olduğu; özellikle petrolün, küresel siyasete yön verdiği ve vazgeçilmez bir dış politika aracı haline geldiği görülmektedir.[98] Bu bağlamda jeopolitik yaklaşımlar ile küresel enerji paradigmasının da kömürden petrole doğru olacak bir şekilde yön değiştirdiği görülmektedir.[99] Enerji ihtiyacının simetrik dağılımı olan kömürden, asimetrik dağılımı olan petrole evrilmesi; jeopolitik kuramların enerji odaklı yaklaşımlar ve politikalar ortaya koymasına zemin hazırlamıştır. Jeopolitik yapıdaki ya da küresel siyasal sistemdeki köklü değişimler enerji politikalarına yönelik yaklaşımlarda da değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda enerji politikalarının tarihsel gelişim

[96] Flint Colin - Taylor, Peter, *Political Geography-World Economy, Nation-State and Locality*, Essex 5., 2007, s. 45.
[97] Metin Aksoy – İsmail Köse, a.g.m., s. 40.
[98] Şeref Çetinkaya, *Enerji Güvenliği Rusya-Batı Gerilimi ve Türkiye (1997-2016)*, Gece Akademi Yayınları, İstanbul 2019, s. 29.
[99] Cenk, Sevim, *a.g.e.*, s. 110.

süreçlerinin; "*1914 öncesi dönem*", "*1914-1945 yılları arası dönem*", "1945-1973 yılları arası dönem", "*1973 ve sonrası dönem*" olarak şekillendiği görülmektedir.[100]

1914 yılı öncesi enerji politikaları incelendiğinde; devletlerin doğrudan enerji odaklı politikalar belirlemeden Merkantilizm etkisiyle diğer ülkelerdeki tüm zenginlikleri elde etme odaklı sömürgeci faaliyetlerle ticaret yollarını, ham maddeleri ve yeni pazar alanlarını kontrol etmek suretiyle güç elde etmek için genel politikalar yürüttükleri görülmektedir.[101]Bu bağlamda 19. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere, sahip olduğu deniz gücü ile birlikte Hint Okyanusu ve çevresi başta olmak üzere Basra Körfezi, Kızıl Deniz gibi önemli deniz geçiş alanlarını kontrol ederek en büyük Avrupalı devlet haline gelmiştir.[102] 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Fransa, Almanya, ABD gibi ülkeler; başta Orta Doğu olmak üzere Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerde nüfuz mücadelesine girişmiştir. Jeopolitik temelde devletlerin izlediği politikalar enerji kaynaklarına ve ham maddeye ulaşma amacıyla askeri, siyasi, kültürel ve ticari araçlarla sağlanmıştır. Bu durum I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüş ve değişen jeopolitik yapı ile birlikte farklı bir boyuta taşınmıştır.

1914 yılı öncesi dönemde özel petrol şirketleri de kurulmaya başlamıştır. ABD'de Standart Oil Petrol Şirketi; 1859 yılında Rockelfeller ve Clark ortaklığı ile başlayan süreçte iç savaş yıllarında petrol ticaretine atılmaları ile kurulmuş, 1865 yılında iç savaşın bitmesi ile birlikte hızı bir gelişim göstererek ABD'nin önemli petrol şirketlerinden biri olmuştur.[103] Hızla büyüyen şirket, geniş ulaşım ve ticaret ağı ile 1890'lara kadar Amerikan petrolünün %90'ını kontrol altına almıştır.[104] Deniz hakimiyeti teorisinde bahsedildiği üzere dönemin en büyük petrol şirketleri olan ABD'li "*Standard Oil*" ve İngiltere-Hollanda ortaklığında kurulan "*Royal Dutch*" petrol

[100] Cenk Sevim, *a.g.e*, s. 110.
[101] Cahit Aydemir - Hüseyin Haşimi Güneş, "Merkantilizmin ortaya çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:15, 2006, s. 145-147, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/69877,* (Erişim Tarihi: 07.02.2021)
[102] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1979-2001),* Der Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2008, s. 449.
[103] Daniel Yergin, *Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Çev.: Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2019, s. 34-35.
[104] Cenk,Sevim, *a.g.e.,* s. 115.

şirketlerinin rekabeti, ülkelerinin dış politika hamleleriyle doğru orantılı olarak devam etmiştir.[105]

Petrol konusunda atılımları olan bir diğer ülke ise Rusya olmuştur. Rusya 1870'lerin başında tekel sistemini kaldırarak özel teşebbüslere petrol üretimi ve rekabet hakkı tanımıştır. Bu kararın ardından birçok girişimci Bakü petrollerine yönelmiş, bu yönelme ile birlikte gelişim gösteren Rusya petrol pazarı, özellikle Nobel kardeşlerin kurmuş olduğu petrol şirketi sayesinde Avrupa ve Asya'da İngiliz ve Amerikan petrol şirketleri ile yarışabilecek düzeye ulaşmıştır.[106]

1850-1914 yılları arası dönem, Sanayi Devrimi'nin etkisi ile hızlı sanayileşmenin gerçekleştiği, enerji kaynaklarına ulaşımın önem taşıdığı bir dönem olmakla birlikte kömürden petrole geçişin de yaşandığı süreci kapsamaktadır. Sanayide enerji ihtiyacının karşılanması ve demiryolu taşımacılığı için büyük önem taşıyan kömür, petrole göre daha homojen bir dağılıma sahip olduğundan çatışma ve kriz riskinin daha düşük olduğu bir enerji kaynağı olarak görülmüştür. Buna rağmen, bu dönem içerisinde Almanya ve Fransa arasında zengin kömür yataklarına sahip olan Alsace-Lorraine bölgesi 1871 yılında Sedan Savaşı'nın yaşanmasına sebep olmuştur. Bu savaşın yansımaları I. Dünya Savaşı'na girilen süreçte devam etmiş; Avrupa, Orta Doğu ve diğer bölgelerdeki kömür ve petrol zenginliklerini elde ederek hegemonya kurma çabası I. Dünya Savaşı'nın sebeplerinden birini oluşturmuştur.[107]

1914-1945 yılları arası dönem, enerji jeopolitiği ve politikalarında köklü değişimlerin yaşandığı dönemlerden biridir. I. Dünya Savaşı sonrası uluslararası siyasal sistemde yaşanan değişimler, kurulan yeni devletler jeopolitik denklemde yeni yaklaşımların oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca I. Dünya Savaşı öncesi dönemde etkinlikleri artan petrol şirketleri savaş döneminde önemli bir rol üstlenmiş; bu rol, savaş sonrası yıllarda da etkili olmuştur. Bu durum kömürün yerine petrolün öneminin artmasının da bir neticesi olarak gösterilebilir. Çünkü savaş sırasında, başta İngiltere

[105] Bilgehan Emeklier - Nihat Ergül, *a.g.m.,* s. 65.
[106] Daniel Yergin, *a.g.e.,* s. 55-57.
[107] Niyazi Acun, *Dünya Petrol Tarihi ve Türk Petrolü,* İstanbul, Saka Yayınları, 1949, s. 145.

olmak üzere petrole dayalı teknolojiye geçiş yapmış olan ülkeler petrol talebini karşılamada güçlük çekmişlerdir. Yaşanan durumu 1917 yılında İngiltere Avam Kamarası'nda; "*Bu anda, petrol bizim için düşünülebilecek herhangi bir şeyden daha önemli. Gerekli bütün insan gücüne, savaş levazımına ve paraya sahip olabilirsiniz, ancak bugün kullandığınız en etkin harekete geçirici güç olan petrolünüz yoksa elinizdeki tüm avantajlar çok az değer ifade edecek ve petrol ile karşılaştırıldığında anlamsız kalacaktır*." sözleriyle[108] ifade eden dönemin Sömürgeler Bakanı Walter Long, I. Dünya Savaşı sırasında petrolün kazanmış olduğu hayati değere atıfta bulunmuştur. Amerikan ve İngiliz petrol şirketleri ile enerji ihtiyacını karşılamaya çalışan İngiltere'ye ve Fransa'ya karşın Almanya da savaş stratejisini bu petrol sevkiyatlarını engelleme üzerine kurarak denizaltı saldırılarıyla başarı elde etmeyi amaçlamıştır.[109]

I. Dünya Savaşı sırasında petrole dayalı savaş stratejileri ve yaşanan petrol kıtlığı, savaş sonrası dönemde enerji odaklı politikaların geliştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Öyle ki 1930'lu yıllara gelindiğinde birçok ülkede sanayide kömürün yerini tamamen petrole bıraktığı görülmüş ve yeni petrol alanları keşfedildikçe, keşif yapılan bölgelere yönelik planlar yapılmaya başlanması dikkatleri çekmiştir.[110] Bu noktada savaşı kazanan devletlerin, savaş sonrası yıkılan Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları'ndan boşalan bölgelerde kurulan küçük devletlerle ilgilenerek bölgesel güç boşluğunu doldurmaya çalışmışlardır.[111]

Jeopolitik temelde Avrasya bölgesinde yaşanan rekabetin haricinde denizlerde de jeostratejik üstünlük kurma mücadelesinin devam ettiğinden söz edilebilir. Latin Amerika'da ABD ve İngiltere'nin, Asya-Pasifik bölgesinde ise yine ABD ve Japonya rekabet halinde olmuştur. Özellikle ABD'nin birçok jeopolitik alanda girişmiş olduğu rekabet Deniz Hakimiyeti Teorisi temelinde ele alınmıştır. Sonuçta I. Dünya Savaşı öncesi dönemde Venezuela petrolleri üzerinde İngiliz Royal Dutch Petrol Şirketi'nin imtiyaz sahibi olması, 1920'lerde Kolombiya petrolleri üzerinde de yine aynı durumun

---

[108] Daniel Yergin, *a.g.e.,* s. 173.
[109] Daniel Yergin, *a.g.e.,* s. 174.
[110] Emine Kılıçaslan, "Enerji Savaşları", *Enerji Diplomasisi*, Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2015, s. 90.
[111] Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 635.

yaşanması "*Standard Oil*" yetkililerince; deniz gücünün geliştirilmesine yönelik programlar uygulanarak faaliyete geçirildiği takdirde ABD'nin dünya petrolüne hakim olabileceği şeklinde yorumlanmış ve bu doğrultuda karar alıcılar etkilenmeye çalışılmıştır.[112]

Görüldüğü üzere iki dünya savaşı arası dönem enerji politikalarında devletlerin aktif bir şekilde petrol şirketlerinin de vasıtasıyla rekabet içerisinde olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda İngiltere ve ABD başta olmak üzere Batılı büyük devletlerin hegemonyası devam ederken, I. Dünya Savaşı'nın mağlup devleti Almanya'nın yeniden toparlanması, teknolojik gelişmişliğine rağmen enerji kaynaklarına sahip olmayan Japonya'nın egemenlik alanın genişletme çabaları kriz ve savaş ortamını yeniden tetiklemiş ve II. Dünya Savaşı'na giden süreç yaşanmıştır.

1945-1973 yılları arası dönem uluslararası sistemde iki kutuplu bir yapının bulunduğu Soğuk Savaş yıllarının içerisinde yer almaktadır. Soğuk Savaş yıllarında uluslararası siyasal sistemde ve devletlerin dış politika yaklaşımlarında köklü değişimler yaşanmış, yeni eğilimler ortaya çıkmıştır. Soğuk savaş süresince devletler ABD ve SSCB'nin oluşturdukları Batı ve Doğu Bloklarında yer alsalar da yine bu dönemde birçok devlet, sömürgeciliğe karşı başlattıkları bağımsızlık mücadelelerini kazanmış ve her iki blokta da yer almayı reddetmiş, Bağlantısızlar hareketini oluşturarak yeni jeopolitik güç merkezlerinin gelişimine zemin hazırlamışlardır. Ayrıca ABD ve SSCB arasında yaşanan rekabet ortamında savaş riski olduğu kadar, küresel güçlerin iki dünya savaşı sırasında yaşamış oldukları olumsuz tecrübelerin tekrar edilmemesi adına tarafların küresel ve bölgesel işbirliğine yönelik adımlar attığı da yine bu dönem içerisinde görülmüştür. Blok lideri iki ülke arasındaki rekabet, jeopolitik açıdan değerlendirildiğinde, Soğuk Savaş dönemi her iki ülkenin de başta Avrupa olmak üzere hakimiyet alanlarını yaymak istediği bir dönem olmuştur. Özellikle ABD, II. Dünya Savaşı'na kadar sürdürmüş olduğu "yalnızcılık" politikasını terk ederek dünyanın birçok

[112] Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası,* Emre Yayınları, İstanbul 2003, s. 162.

yerinde askeri varlığını artırmıştır.[113] ABD'nin savaş sonrası büyük bir hızla dünyanın birçok bölgesinde varlığını arttırmasında başta Orta Doğu olmak üzere İngiltere'nin bazı bölgelerden çekilmesi sonucunda ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulmaya çalışılmasına yönelik politikalar etkili olmuştur.[114]

Yine bu dönemde büyük devletler Orta Doğu, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerde enerji odaklı politikaları izlemişlerdir. Bu bağlamda özellikle Batılı sanayileşmiş devletler, savaş sonrası yıllarda hızlı kalkınma planları ile 1970'lere gelindiğinde petrole tamamen bağımlı hale gelmiş; enerji talebinde yaşanan artış ise petrol fiyatlarını büyük bir hızla artırmıştır.[115] Bu yıllarda arz-talep sorununun derinleşmesiyle "*enerji krizi*" meselesi ABD ve diğer sanayileşmiş devletlerin önemli sorunu halini almış, Daniel Yergin'in ifadesiyle "*petrol artık damardaki kan kadar önemli*" hale gelmiştir.[116]

1973 yılındaki petrol krizi ile birlikte devletlerin dış politikalarında ele aldığı enerji konusunda günümüzde de etkisi devam eden yeni bir sürece girilmiştir. 1973 yılında Arap devletleri ile İsrail arasında 4. Savaş olan Yom Kippur Savaşı yaşanmış ve petrol krizi bu savaştan bir süre sonra patlak vermiştir. Arap devletleri, İsrail'i destekleyen Batılı devletlere karşı yaptırım uygulamanın yollarını aramış ve bu kapsamda bu devletlerin ekonomilerini güçsüzleştirme düşüncesiyle petrol fiyatlarını artırmaya yönelik stratejilerini uygulamaya koymuşlardır.[117]

Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (*Organization of Petroleum Exporting Countries* - OPEC) 1970'lerde artan etkinliği ile birlikte 1973 yılındaki savaş sonrası birliğe üye 13 ülkenin uygulamalarının etkisiyle petrol fiyatları kısa sürede 12 kat artmış

---

[113] Sertan Çınar - İsmet, Göçer, "Yeni Soğuk Savaş'a Doğru: Küresel Enerji Politikaları", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, s.18, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/166380,* (Erişim Tarihi: 27.04.2020).
[114] Faruk Sönmezoğlu, *Soğuk Savaş Dönemi'nde Türk Dış Politikası 1945-1991*, Der Yayınları, İstanbul, 2016, s. 126-127.
[115] Cenk Sevim, *a.g.e.*, s. 124.
[116] Daniel Yergin, *a.g.e.*, s. 554-555.
[117] Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995),* 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005, s. 730.

ve küresel çapta bir krize dönüşmüştür.[118] Bu durum devletlerarası ilişkilerde küresel iş birliğinin artmasını; karşılıklı bağımlılık, sürdürülebilir kalkınma gibi kavramların da ön plana çıkmasına sağlamıştır. Sonuç olarak devletler; farklı enerji kaynaklarına yönelmişler, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji gibi farklı enerji kaynaklarının kullanımına yönelik çalışmalar başlatmışlardır.

Bu doğrultuda 1980 yılında Birleşmiş Milletler (*United Nations* - BM) Genel Kurulu tarafından alınan kararla Nükleer Enerji'nin Barışçıl Kullanımında Uluslararası İş Birliğinin Geliştirilmesi Konferansı'nın 29 Ağustos – 9 Eylül 1983 tarihleri arasında gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır.[119] Birleşmiş Milletler nezdinde yapılan 1981 yılındaki Nairobi Konferansı ise "*Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları*" gündemiyle hidrokarbon enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltmak amacıyla toplanmıştır.[120] Yapılan tüm bu uluslararası çalışmalarla enerji konusunda yeni yaklaşımlar oluşturulmuş ve uluslararası petrol şirketlerinin ve OPEC gibi örgütlenmelerin tekel konumunun ortadan kaldırılması sağlanmıştır. Örneğin 1970'lerde uluslararası petrol piyasalarında %50 paya sahip olan OPEC'in, yeni enerji kaynaklarının kullanılmaya başlanmasıyla bu payı %27'ye düşmüştür.[121]

Görüldüğü üzere; 1973 Petrol Krizi sonrası dönemde enerji bağımlılığını azaltmaya yönelik politikalar izlenmiş ve enerji politikalarında; enerji arzı, enerji talebi, enerji güvenliği gibi kavramların önemi artmıştır. Ayrıca 21. yüzyılda etkinlikleri artan bölgesel ve küresel iş birliği örgütlenmelerinin etkinlikleri bu dönemde artmaya başlamış, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu uluslararası örgütler, devletlerin izlemiş oldukları bölgesel ve küresel politikalarda da belirleyici rol oynamaya başlamışlardır.

---

[118] A. LeRoy Bennett – James K. Oliver, *Uluslararası Örgütler*, Çev.: Nasuh Uslu, BB101 Yayınları, Ankara, 2015, s. 402.
[119] A. Leroy Bennett - James K. Oliver, *a.g.e.*, s. 403.
[120] UN Environment Programme, "New and Renewable Sources of Energy - The Environmental Dimension", UNEP Library and Documentation Centre, s. 1, *https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/30199/NRSE.pdf?sequence=1&isAllowed=y*, (Erişim Tarihi: 17.03.2020)
[121] A. Leroy Bennett - James K. Oliver, *a.g.e.*, s. 403.

1.3.3. 21. Yüzyıl Küresel Enerji Politikaları

Tarihsel süreç içerisinde enerji konusunda yaşanan önemli gelişmelerle 21. yüzyıla girilmiş ve Soğuk Savaş sonrası küreselleşmenin hızla devam etmesi, yeni jeopolitik güç merkezlerinin oluşması, karşılıklı bağımlılığın ve işbirliğinin öneminin artması gibi sebeplerle, "*enerji*" artık dış politikada dengeleri değiştirici bir "y*umuşak güç*"[122] niteliği kazanmıştır. Enerji kaynaklarına sahip olmanın ve erişimin oldukça önem taşıması sebebiyle 21. yüzyılda enerji politikalarına yönelik oldukça geniş kapsamlı politikalar izlenmesi devletler açısından temel gereklilik haline gelmiştir.

Enerji ile ilgili izlenen politikalar ve yapılan çalışmalarla birçok kavram enerji başlığı altında ele alınmaktadır. Bu kavramlardan günümüzde en kapsayıcı olanı "*enerji güvenliği*"dir. Enerji güvenliği, 1973 petrol krizi öncesinde iktisadi anlamda enerjiye ulaşılabilirlik açısından "*enerji arzı*" şeklinde askeri ve siyasal anlamda ise enerji güvenliği olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Yine enerji güvenliği, daha çok petrol için kullanılan bir kavram olarak ele alınabilir. Ancak 1973 Petrol Krizi sonrası dönemde enerji konusunda birçok parametrenin iç içe geçmesi, yeni enerji kaynaklarının ortaya çıkması gibi etkenlerle; günümüzde enerji güvenliği kavramı tüm enerji kaynaklarına ilişkin konuları kapsayan bir duruma gelmiştir.[123] Günümüzde enerji güvenliği ve enerji arz güvenliği kavramları birbirlerinin yerine geçen, benzer kavramlar olarak kullanılmaktadır. Her ülkenin ihtiyaçlarındaki değişkenlikler, bulundukları jeopolitik konumun özellikleri ve sosyo-kültürel yapıdaki farklılıklar gibi sebeplerle enerji güvenliği kavramının birçok tanımı yapılabilmektedir. Enerji ihraç eden bir ülke için enerji güvenliği kavramı, güvenli bir şekilde ihraç edilen ülkelere enerji kaynağının ulaştırılması olurken, ithal eden bir ülke için enerjiye ulaşmak ya da enerji kaynaklarının çeşitlendirilerek dışa bağımlılığın azaltılması gibi önceliklerle enerji güvenliği tanımı yapılabilmektedir. Örneğin: 1994-2001 yılları arasında Beyaz Saray'da enerji ve

---

[122] Evrim Eken, "Küresel Enerji Arenasında Rusya: Enerji Süper Gücü Olma Hedefi Hayal Mi?", *8. Enerji Sempozyumu Bildiriler Kitabı - Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye,* TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara 2012, s. 138.

[123] Sefer Yılmaz - Duhan K. Kalkan, "Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma", *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, 2017, s.172, *https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/391852,* (Erişim Tarihi: 17.03.2020).

ekonomi konularında ombudsmanlık ve ABD Ticaret Bakanlığı danışmanlık görevlerini üstlenmiş olan akademisyen Jan H. Kalicki'nin 2005 yılında editörlüğünü yaparak yayımladığı "*Energy and Security*" isimli çalışmada enerji güvenliğinin "*ABD ile müttefikleri ve dostları için; yeterli güvenilir ve çeşitlendirilmiş kaynaklardan sağlanacak petrolün ve gazın temin edilebilmesi ve piyasaya ulaştırılması için gerekli altyapının temini…*" şeklindeki tanımlanması enerji güvenliğinde ABD'nin bakış açısını ortaya koymaktadır.[124] Enerji güvenliğinin genel kabul gören tanımı ise IEA tarafından yapılan "*tüm enerji kaynaklarına uygun fiyatlı ve güvenilir erişim sağlanmasıdır*"[125] şeklindeki tanımdır. Bu tanımlamada tüm kaynaklara güvenilir erişim, yeterli enerji arzı ile uluslararası sistemde küresel ekonomilerin enerji ihtiyacının kesintisiz sağlanması, uygun fiyat ise göreceli bir gösterge olmakla birlikte piyasa arz-talep dengesiyle belirlenen fiyat anlamını taşımaktadır.[126]

Enerji ihtiyacının karşılanmasında dışa bağımlıkları fazla olan ülkeler enerji arz güvenliğine yönelik ciddi bir tehlike altındadır. Ekonomik anlamda bütçelerinin büyük kısmını enerji ihtiyacına harcayan bu ülkeler, ithal eden ülkelerden enerji satın almakta ve dışa bağımlılığın yaratmış olduğu negatif dışşallığın sonucu olarak enerjiye sahip olmak için maliyet ve refah kaybına da katlanmak zorunda kalmaktadırlar.[127] 1973 Petrol Krizi'nin ardından günümüzde birçok ülke, enerjide dışa bağımlılığı azaltmak adına enerji kaynaklarını çeşitlendirme, nükleer ve yenilenebilir enerji kaynakları gibi farklı enerji kaynaklarının kullanımına yönelmişlerdir. Aynı zamanda karşılıklı bağımlılığı arttıran bir durum olarak da değerlendirilebilecek biçimde bölgesel ve küresel iş birliği sağlayarak, sınır aşırı enerji nakil hatları ve altyapının kurulması yolu ile de enerji ihtiyaçlarını karşılamaya gitmişlerdir.

Artan nüfusa bağlı olarak enerji ihtiyacının da artması, kriz ve çatışma ortamlarında enerji arz güvenliğinin tehdit altında olması enerji politikalarının

---

[124] Volkan Ediger, "Enerji Güvenliği", *Enerji Güvenliği: Dünya ve Türkiye Paneli*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 43.
[125] International Energy Agency, "Energy Security", https://www.iea.org/areas-of-work/ensuring-energy-security, (Erişim Tarihi: 17.03.2020).
[126] Elif U. Dağdemir, "Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, Eskişehir 2007, s. 251.
[127] Elif U. Dağdemir, *a.g.m.*, s. 252.

oluşturulması sırasında her türlü argümanın göz önünde bulundurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu noktada, iklim değişikliği de devletlerin önünde yüzleşmesi gereken bir diğer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren karbondioksit salınımını azaltmaya yönelik çeşitli çalışmalar yapılmış, uluslararası zirveler düzenlenerek sorunun çözümüne ilişkin küresel iş birliği çağrıları yapılmıştır. İklim değişikliği ile mücadele amaçlı gerçekleştirilen uluslararası zirveler sonucu yapılan anlaşmalar, sanayileşmiş ve hızla sanayileşen devletlerin yaşam standartlarında bir dönüşüme sıcak bakmamalarından dolayı henüz küresel ölçekte gerekli desteğe ulaşamamıştır.[128]

Bu bağlamda 21.yüzyıl enerji politikaları değerlendirildiğinde dünya genelinde konuya ilişkin çok boyutlu stratejilerin izlendiğinden bahsedilebilir. Yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, enerji piyasalarının küresel ve bölgesel krizlerden etkilenmeyecek bir biçimde düzenlenmesi enerji güvenliği açısından hayati önem taşımaktadır. Bu sebeple, uluslararası ekonomik iş birliği örgütlerinin 21. yüzyılda artan etkinliğiyle enerji sorunları çözülmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede enerji meselesinin çözümü konusunda gerçekleştirilen ekonomik iş birliklerinin önemi bağlamında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (*Organization of the Black Sea Economic* - KEİ)'nün çalışmaları önem taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Uluslararası sorunlar çerçevesinde enerji kaynaklarına ulaşım ve enerji kaynakları çeşitliliğinin sağlanabilmesi tarihsel süreç bağlamında bir değerlendirmeyle insanların varoluşundan günümüze süregelen bir mesele olmuştur. Enerji kaynaklarının süregelen süreçteki değişim ve dönüşümünün jeopolitik temelde enerji politikaları üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi bağlamında jeopolitik kuramların irdelenmesi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda enerji politikalarının devletlerin karar alma

[128] Cenk Sevim, *a.g.e.,* s. 137.

mekanizmalarında "amaç" haline gelmesi jeopolitik kuramlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. 21. yüzyıla gelindiğinde enerji politikaları kapsamında birçok yeni kavram, yönelim ve stratejinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Uluslararası sistemde 1950'lerden itibaren başlayan yapısal dönüşüm, jeopolitik ve enerji politikaları ilişkisini de etkilemiştir. Uluslararası örgütlerin uluslararası sistemdeki etkinliğinin artışı ve de bu etkinliğin izlenen enerji politikalarına yansımasının Karadeniz jeopolitiği ve Karadeniz coğrafyasında yer alan devletlerce izlenen enerji politikalarının değerlendirilmesi bağlamında KEİ'nin uluslararası örgütler arasındaki yeri ve kuruluşuna giden tarihsel süreç, üye ülkeler, örgütün yapısı, ve organlarının analizi önem taşımaktadır.

2.1. KARADENİZ JEOPOLİTİĞİ

Karadeniz coğrafyası, yüzlerce yıldır birçok medeniyete ev sahipliği yapmış; bulunduğu konum itibariyle Asya ve Avrupa kıtaları arasında önemli bir lojistik, kültürel ve ticari zenginliğe sahip bir bölge olmuştur. İlk olarak, milattan önce 2000'li yıllar itibariyle Hint-Avrupa kökenli toplumların Macaristan-Hazar hattı boyunca Karadeniz'in kuzey bölgelerine yerleştikleri bilinmektedir.[129] Bu dönemden sonra Ceneviz, İskitler, Yunan şehir devletleri, Kimmerler ve Miletoslular gibi ticaretle uğraşan halkların; balıkçılık, kerestecilik, tuz, köle, at, sığır, demir, tahıl gibi kaynaklarla ticari gelişimlerinde önemli bir merkez halini almıştır.[130]

Geniş coğrafyalara sınırları ulaşmış ve merkezden yönetimin uygulandığı Büyük İskender dönemi, Roma-Bizans dönemlerinde yönetim kabiliyetinin zorlaşmış

[129] Fernand Braudel, *Bellek ve Akdeniz; Tarihöncesi ve Antikçağ*, Çev.: Ali Berktay, Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017, s. 201.
[130] Eyyüb Kandemir, "Medeniyetler Tarihi İçinden Doğu-Batı Perspektifinde Karadeniz'e Bakmak", *Karadeniz Jeopolitiği*, Ed.: Hasret Çomak -Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 12-13.

olması; belirli merkezi yerlerin önemini artırken iken Karadeniz'in ise "*kenar/sınır kuşağı*" olarak görülmesine sebebiyet vermiştir.[131]

15. yüzyıl sonrasında ise Karadeniz, Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı'nın egemenlik ve nüfuz mücadelesi sürdürdüğü bir bölge haline gelmiştir. Bu durum, 20. yüzyılda Türkiye ve SSCB arasında da sürmüştür.[132] Özellikle I. Dünya Savaşı sonrası dönemde dostane bir şekilde yürütülen ilişkiler; iki ülke arasında imzalanan 1921 Moskava Antlaşması ve 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması ile olumlu bir havaya bürünmüş olsa da II. Dünya Savaşı'na giden süreçte SSCB'nin Boğazlar sorunu sebebiyle Türkiye'den taleplerde bulunması ilişkileri yeniden olumsuz etkilemiştir.[133] İlişkilerin, Karadeniz ve Boğazlar üzerindeki tartışmalar ile yeniden gerginleşmesi durumunun neticesi olarak Soğuk Savaş döneminde SSCB üzerinden tehdit algılayan Türkiye; Batı Bloğu ile iyi ilişkiler geliştirerek 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*The North Atlantic Treaty Organization* – NATO) üyesi olmuştur. NATO, Türkiye'nin üyeliğine; Doğu Akdeniz, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu güvenliği adına sıcak bakmıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği ile Batı'nın da bir bakıma Karadeniz'e ulaşımınım önü açılmıştır.[134]

Klasik Jeopolitik açısından Soğuk Savaş döneminde dünya, iki jeopolitik bölgeye ayrılmış durumdadır. Bu ayrım, Deniz Ticaretine Bağımlı Dünya (Anglo Amerika, Karayipler, Denizci Avrupa, Mağribler, Deniz Aşırı Asya, Okyanusya, Güney Amerika) ve Avrasya Kıtası (Rus Kalpgahı, Doğu Avrupa ve Doğu Asya) olarak ele alınmaktadır.[135]

Varşova Paktı'nın dağılması ile birlikte yeni jeopolitik bölgeler ortaya çıkmış ve Avrasya bölgesi siyasi olarak bütünsellik özelliğini yitirmiş olsa da dünya

---

[131] Eyyüb, Kandemir, *a.g.m.* s. 14.
[132] Gökhan Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Ankara 2007, s. 196.
[133] Faruk Sönmezoğlu, *Soğuk Savaş Dönemi'nde…,* s. 137.
[134] Volkan Tatar, "1945-1990 Arası Türkiye'nin Karadeniz Politikası", *Karadeniz Jeopolitiği*, Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 1162.
[135] Eyyüb Kandemir, "Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği", *Karadeniz Jeopolitiği,* ed. Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 82-83.

ekonomisindeki hızlı endüstrileşmenin de etkisiyle ortaya çıkan enerji ihtiyacı; yeni uluslararası konjonktörde de Rusya, Orta Asya, Hazar ve Karadeniz havzalarının enerji potansiyeli değerlendirildiğinde "*Kalpgah*"ı oluşturan Avrasya Kıtası'nın önemini ortaya koymuştur.[136] Soğuk Savaş sonrası dönemde jeopolitik değişimlerin en belirgin yaşandığı coğrafyalardan biri Karadeniz olmuştur.[137] Bunun sebebi; SSCB'den ayrılan ülkelerin büyük bölümünün bu bölgede bulunmasıdır.

1990 sonra sonrası için Karadeniz coğrafyasının jeopolitik düzlemdeki yerini kavrayabilmek için coğrafi alana dair tanımlamaya gidilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Karadeniz; Avrupa ile Asya arasında bir iç deniz; Anadolu, Balkanlar, Doğu Avrupa ve Kafkasya arasında büyük deniz olarak tanımlanmaktadır. Havza kavramı ise; dağ ve tepelerle sınırlanmış suları aynı denize akan kara parçası, deniz boyunca uzanan kıyı ve az çok dik yamaçlarla çevrili çökmüş düz bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalardan hareketle, Karadeniz Havzası; Tuna, Dinyeper ve Don nehirlerinin üzerinden geçerek Karadeniz ile birleşen; Balkanlar, Doğu Avrupa, Anadolu ve Kafkasya'yı içine alan bölge olarak tanımlanabilmektedir.[138]

Karadeniz Havzası içerisinde yer alan ülkeler 3 kategoride; Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler (Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna), Karadeniz'e komşu olan ülkeler (Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Karadağ, Macaristan, Moldova, Kuzey Makedonya, Slovakya, Sırbistan ve Yunanistan) ve Karadeniz etkisi altındaki ülkeler (Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bosna Hersek, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan ve Slovenya) olarak sıralanmaktadır.[139]

1990 sonrası Karadeniz Havzası'na yönelik jeopolitik yaklaşımların çeşitlendiği ve her ülkenin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda farklı yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının Karadeniz

---

[136] Eyyüb, Kandemir, a.g.m., s. 83.
[137] Göknil Erbaş Doğan, "Son 10 yılda Karadeniz Jeopolitiği:2007-2017", *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı*, Ankara 2017, s.169, *http://www.registericpess.org/index.php/ICPESS/article/view/2154* **,** (Erişim Tarihi: 15.10.2020).
[138] Eyyüb, Kandemir, *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 98-101.
[139] Eyyüb, Kandemir, *a.g.e*, s. 103.

üzerinden Avrupa'ya taşınabilmesi, bağlamında bölgenin enerji koridoru olması Karadeniz'e olan uluslararası ilginin artmasına neden olmuştur. SSCB'nin dağılmasının ardından bölgede oluşan belirsizlik ve başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler tarafından bölgeye olan ilginin artması; bağımsızlığını yeni kazanmış olan ülkelerin iç ve dış politikada bağımsız hareket etme ve kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket kabiliyetlerini arttırma arzusu beraberinde Karadeniz Havzası'na ilişkin çeşitli jeopolitik yaklaşımları getirmiştir.

Klasik jeopolitik yaklaşımlar açısından değerlendirilecek olursak; daha önce belirtilen Karadeniz Havzası tanımlamasına göre havzanın bir kısmı Kalpgah bölgesinde bir kısmı ise kenar/iç hilal içerisinde yer almaktadır. 1990 sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan ülkelerin durumu, Karadeniz Havzası'nın enerji kaynakları ve enerji güvenliğindeki rolü dikkate alındığında; merkez konumuna geçtiği söylenebilmektedir.

Askeri ve ekonomik alanda ABD ve diğer Batılı devletlerin Karadeniz'e yaklaşımları; bölgede SSCB'den boşalan güç boşluğunun hızlı bir biçimde doldurulması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu aşamada, yeni kurulan ülkelerin liberal ekonomik sisteme hızlı geçişlerinin sağlanması ve bölgede çok sayıda ülkenin yer aldığı uluslararası örgütlenmeler ile bölgesel gelişmelere müdahil olunması amacıyla hareket edilmiştir.[140]

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Havzası'na yaklaşımı "*Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi*" kavramıyla değerlendirilmektedir ve ABD'nin, küresel bir güç olarak dünyanın herhangi bir bölgesinde kendi kontrolü dışında bir güç oluşmasına fırsat vermeden o oluşumları ortadan kaldırarak kendi nüfuzunu bölgeye yayma hedefinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. [141] Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi

[140] Göknil Erbaş Doğan, "Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Çerçevesinden Karadeniz Coğrafyası", *Karadeniz Jeopolitiği*, Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 74.
[141] Murat Koray, "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi Kavramı'nın Türkiye'nin Jeopolitiğine Etkileri", *Karadeniz Jeopolitiği*, Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 101-102.

yaklaşımı ile yalnızca Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler değil, aynı zamanda Karadeniz Havzası'nda yer alan ülkelerin iş birliği yapmaları savunulmaktadır. Böylelikle bu kavram, SSCB'nin dağılmasının ardından ABD ve diğer Batılı devletlerin, Karadeniz'in artan jeopolitik önemi ve ortaya çıkan belirsizlik ortamı sonucunda Karadeniz'deki nüfuzlarını artırmak için kullanılmaya başlanmıştır.[142]

Avrupa Birliği'nin "*Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi*" kavramına yaklaşımı; Karadeniz Sinerjisi (*The Black Sea Synergy*)", Avrupa Komşuluk Politikası (*European Neighbourhood Policy*), Doğu Ortaklığı (*Eastern Partnership*), Tuna Stratejisi ve Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (*European Neighbourhood and Partnership Instrument* – ENPI) tarafından yürütülen Karadeniz Havzası'nda Sınır Ötesi İşbirliği Programı kapsamında ele alınmaktadır.[143]

BM, NATO ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (*Organization for Security and Co-operation in Europe* – AGİT) gibi organizyonlar ile bölgesel sorunların çözümüne yönelik ortak çalışma grupları ya da ikili ve bölgesel iş birlikleri kapsamında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Karadeniz Uyum Harekatı (*Operation Black Sea Harmony* - OBSH), Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları Birliği Forumu (*Black Sea Littoral States Border/Coast Guard Agencies Cooperation Forum* - BSCF), Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (The Black Sea Naval Force - BLACKSEAFOR), GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (*GUAM Organization for Democracy and Economic Development*) gibi örgütlenmeler ortaya çıkmıştır.[144] Bu örgütlenmelerin bölgesel çatışmaları iş birliği yolu ile çözme imkânı oldukça sınırlı olsa da 1990 sonrası değişim süreçlerinde klasik jeopolitik bağlamında uluslararası siteme dair en belirgin özellik olarak iş birliklerinin çeşitliliği bağlamında karşımıza çıkmaktadır.[145]

---

[142] Murat Koray, *a.g.m.*, s. 102.
[143] Murat Koray, *a.g.m.* , s. 99.
[144] Murat Koray, *a.g.m* , s. 93.
[145] Göknil Erbaş Doğan, "*Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Çerçevesinden*…" s. 76.

ABD ve Avrupa ülkelerinin Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi yaklaşımına karşın Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası Karadeniz havzasına jeopolitik yaklaşımları "*Yakın Çevre*" kavramı ile şekillenmektedir.[146]

Soğuk Savaş döneminde Avrasya bölgesinde stratejik olarak doğal etki alanlarını korumuş ve bunu diğer devletlere kabul etmiş bir SSCB bulunmaktaydı. 1990 sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan devletlerin Batılı ülkeler ile yakın ilişkiler geliştirmesi, liberal ekonomiye hızlı geçiş, NATO ile iyi ilişkiler kurması Rusya açısından Avrasya'daki üstünlüğün kaybolması sonucunu doğurmuştur.[147] SSCB'nin dağılmasının ardından başta en önemli doğal zenginliklerin bulunduğu Orta Asya ve Hazar bölgesi olmak üzere bağımsızlıklarını kazanan devletleri "*Yakın Çevre*" olarak tanımlayan Rusya da ABD ve Avrupa ülkelerinin bu coğrafyalarda nüfuzunun artmasını engelleme ve kendi etki alanını koruma yolunu tercih etmiştir.[148]

Bu doğrultuda Rusya, ABD ve AB ülkelerinin kendi sınırlarına yaklaşımını "*jeopolitik alarm*"[149] olarak tanımlamış; Kafkasya, Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Polonya ve Baltık ülkelerine kadar uzanan hattı doğal etki alanı olarak kabul ederek dış politikasını şekillendirmektedir.[150] NATO'nun genişlemesine karşın Rusya, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (*Collective Security Treaty Organization* – KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği (*Eurasian Economic Union* – AEB) gibi oluşumlar ile yakın coğrafyasındaki konumunu korumaya çalışmaktadır.[151] Rusya'nın "*Yakın Çevre*" politikasını başta enerji olmak üzere bölgesel ve küresel ölçekte oldukça geniş bir alanda ele almak mümkündür. Karadeniz özelinde örneklendirmek gerekirse; Rusya'nın ulusal güvenlik için önemli gördüğü jeopolitik alarm bölgesindeki ve enerji nakil hatları üzerindeki Gürcistan ve Ukrayna'da, Rusya'nın

---

[146] Halil Erdemir, "Karadeniz'e Kıyıdaş Ülkeler ve Yeni Jeopolitik Dengeler", *Karadeniz Jeopolitiği*, Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 135.
[147] Salih Yılmaz, *Putin Dönemi Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, Nobel Yayınları, Ankara 2019, s. 69.
[148] Pavel K. Baev, *The Russian Army in a Time of Troubles,* Sage Publications, Oslo 1996, s. 150.
[149] Salih Yılmaz, *a.g.e.,* s. 69.
[150] Salih Yılmaz, *a.g.e.,* s. 69.
[151] Cengiz Okman, "Karadeniz Güvenlik ve İstikrar Sürecine Bakışta Realist Yaklaşımın Hakim Görünümü", *Karadeniz Jeopolitiği*, Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 56.

askeri müdahalelerini; Rusya'nın doğal etki alanlarında kendi inisiyatifi dışındaki oluşumlara müdahalesi olarak yorumlayan görüşler de bulunmaktadır.[152]

Eleştirel Jeopolitik Yaklaşım çerçevesinde Karadeniz jeopolitiğini ele alındığında; "*Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi*" ve "*Yakın Çevre*" Doktrinleri'nin başat güçlerin, bölgesel çıkarları doğrultusunda ortaya çıktığı ve coğrafyayı şekillendirdiği değerlendirilebilir. Bu bağlamda eleştirel jeopolitiğin en temel tezlerinden biri coğrafyanın güç/bilgi ilişkisinin şekillendirilmiş hali olabileceği söylemidir.[153] Bu doğrultuda; klasik jeopolitikte coğrafya/mekân, insan ve zaman unsurları dış politika karar alıcılarının politikalarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. Eleştirel jeopolitik ise; konuyu karar alıcılar tarafından ortaya konulan söylemlerin coğrafyayı şekillendirdiği şeklinde ele almaktadır.[154] Bu bağlamda; Karadeniz Havzası üzerindeki dış politika meselelerine müdahil olmak amacıyla ABD tarafından "*Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi*" kavramının geliştirildiği ve bu tanımlamayla Karadeniz Havzası'nın sınırlarının genişletilmesine gidildiğini söylemek mümkündür. Bu kavram ile Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkeler dahi etki alanında bulunmalarından dolayı Karadeniz jeopolitiği kapsamında ele alınmaktadır. Benzer bir şekilde "*Yakın Çevre*" doktrini ile de Rusya doğal sınırlarını belirleme çerçevesinde coğrafyayı kendi politikaları ekseninde şekillendirme yoluna gitmektedir.

Görüldüğü üzere farklı jeopotitik yaklaşımlar söz konusu olsa da Soğuk Savaş sonrası dönemde; Karadeniz Havzası'nın jeopolitik konumu merkezi bir hal almıştır. Merkez konumunu almasında; Karadeniz'in enerji potansiyeli, Avrupa'nın artan enerji ihtiyacı karşısında Hazar ve Orta Asya petrolünün taşınmasında enerji koridoru konumunda bulunması gibi faktörler etkili olmuştur.

ABD ve Rusya başta olmak üzere bölgesel ve küresel güçlerin Karadeniz'e karşı artan ilgisi ve karşılıklı bağımlılık ile birlikte iş birliğinin sağlanmasıyla Karadeniz'in bölgeselleşme ve küreselleşme bağlamında bir cazibe merkezi halini

---

[152] Halil Erdemir, *a.g.m.*, s. 135.
[153] Göknil Erbaş Doğan, "*Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Çerçevesinden*…", s. 78.
[154] Göknil Erbaş Doğan, "*Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Çerçevesinden*…", s. 79.

alması muhtemeldir. Ancak bunun yanı sıra bölgede iş birliğinin önüne geçen dondurulmuş sorunlar[155]da bulunmaktadır. Dağlık Karabağ, Abhazya/Güney Osetya, Kırım gibi sorunların, çözümlenmemiş olması iş birliği sürecinin aksamasına sebep olmaktadır. Bölgede var olan sorunların askeri ve siyasi çatışma zeminine kayması durumunda uluslararası iş birliği zemini ortadan kalkacak ve Karadeniz kazanmış olduğu "*merkez*" konumunu kaybederek çatışmaların yaşandığı "*çevre*" konumuna yeniden gerileyebilecektir.[156]

2.2. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN SİYASAL SİSTEMDEKİ YERİ

Uluslararası örgütler bağımsız devletlerin veya hükümet dışı aktörlerin küresel ve bölgesel ölçekte; genel veya özel amaçlara ulaşma hedefleri doğrultusunda iş birliği yapmak için kurdukları mekanizmalardır.[157] Bu tarz yapılanmalar, çok eski çağlardan itibaren oluşturulmuştur. Ancak bu yapılanmaların günümüz çağdaş uluslararası sisteminin bir parçası olarak ortaya çıkması 19. yüzyılda söz konusu olmuştur. Örgütlenmelere gitmeden önce devletler diplomatik, ekonomik, hukuki ve askeri ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Bundan dolayı uluslararası sistem içerisinde uluslararası örgütler çoğunlukla sistemin alt parçası olarak kabul edilmiştir. Ayrıca etkileri, ulus devletlerin yetkilendirdiği ölçüde sınırlı kalarak; onların bir parçası olmuşlar ve devletler tarafından şekillendirilmişlerdir.[158]

1648 Westphalia Antlaşması ve 1815 Viyana Kongresi ile başlayan süreç; uluslararası sistemde uluslararası örgütlerin gelişmesinin zeminini oluşturmuştur. Westphalia Antlaşması ile devletlerarası ilişkilerin çok taraflı ve esaslı mekanizmalarla

[155] Murat, Koray, *a.g.m.*, s. 92.
[156] Eyyüb, Kandemir, *a.g.e.*, s. 117.
[157] Mehmet Hasgüler - Mehmet B. Uludağ, *Uluslararasası Örgütler Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar,* Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, s. 1.
[158] A. LeRoy Bennett - James K. Oliver, *a.g.e.*, s. 21.

kurallara bağlandığı bir dönem başlatılarak ve belirli kurallar konularak ilk kez bir uluslararası sistem oluşturulmuştur.[159]

Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşları'nın ortaya çıkardığı yıkım ve bozulan Avrupa düzeninin yeniden tesis edilmesini amaçlayan 1814-1815 Viyana Kongresi de uluslararası sistemde devletlerarası ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Kongre, Avrupalı devletler için yeni bir güçler dengesi meydana getirmekle birlikte, devletlerarası ilişkilerde, devletlerin birbirleriyle dayanışma ve uyum içerisinde barış düzenini korumak adına iş birliği sergilemesinin önünü açmıştır. Bu durum, iki taraflı diplomasi yerine çok taraflı diplomasinin uygulanışını geliştirmiş, uluslararası ilişkilerde eşitlik esasına dayalı diplomasi kurallarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca Avrupa'da kolektif bir güvenlik organizasyonu kurulması ihtiyacı ilk kez gündeme getirilmiştir.[160] Konferanslar çerçevesinde büyük devletler krizleri ve çatışmaları diplomatik yollarla çözmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda denilebilir ki, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'in temelinde yatan "*ortak güvenlik*" düşüncesinin temelleri de Viyana Kongresi sonrası başlayan süreçte atılmıştır.[161]

19. yüzyıl uluslararası örgütlerin ortaya çıktığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerarasında siyasi ve askeri birlikteliklerin yanı sıra; ulaşım, iletişim, sağlık gibi teknik konularda da uluslararası iş birliğini sağlamak amacıyla örgütler kurulmuş ve sekretarya ile birlikte çeşitli organlarla temsil edilmişlerdir. (Evrensel Telgraf Birliği/1865, Evrensel Posta Birliği/1874, Uluslararası Sınai Mülkiyet Bürosu/1865, Uluslararası Demiryolları Birliği/1890, Ren Nehri Komisyonu/1821 gibi)[162]

II. Dünya Savaşı öncesi Milletler Cemiyeti'nin uluslararası sorunları çözmede yetersiz kalması; savaşın yaratmış olduğu yıkım ortak değerler çerçevesinde ortak

[159] Mehmet Hasgüler - Mehmet B. Uludağ, *a.g.e.*, s. 15.
[160] Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 41.
[161] A. LeRoy Bennett - James K. Oliver, *a.g.e.*, s. 30-31.
[162] Bahadır Bumin Özarslan, *Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü – Kurumsal Yapısı, İç İşleyişi, Dış İlişkileri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2012, s. 28.

örgütlenme ihtiyacının gerekliliğini daha net bir biçimde ortaya çıkarmıştır.[163] Uluslararası barışın ve iş birliğinin korunması amacıyla 26 Haziran 1945 tarihinde BM Anlaşması'nın kabul edilmesiyle uluslararası örgütlerin siyasal sistemde etkinliğinin artmaya başladığı yeni bir döneme girilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik, askeri, kültürel ve ticari alanlar başta olmak üzere birçok alanda bölgesel ve küresel çapta uluslararası örgütlenmeler oluşturulmuştur. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında karşılıklı bağımlılığın artması ve güç merkezi olarak nitelendirilen ülkelerin çeşitliliğinin yanı sıra sayıları hızla artan uluslararası örgütler de, uluslararası sistemde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmıştır.

2.3.ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN HUKUKİ STATÜSÜ VE KEİ

Uluslararası hukukun kişileri kavramının uluslararası hukukun kavramsal gelişimiyle paralel bir şekilde geliştiği görülmektedir. 1648 Westphalia Antlaşması ile ortaya çıkan egemen devletler sisteminin sonucu olarak gelişen "*hukuki kişilik*" kavramı; 20. yüzyılın başlarına kadar sadece egemen devletlerin hukuki kişiliğe sahip olduğu şeklinde ele alınmıştır.[164] II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan BM sistemiyle birlikte uluslararası örgütlerin de hukuki kişiliğine ilişkin tartışmalar başlamıştır.

Uluslararası örgütlerin tanımına ve hukuki kişiliğine ilişkin genel tartışmalar ve görüş farklılıkları günümüzde de devam etmektedir. Bu sebeple uluslararası örgütlerin tanımına ilişkin net bir tanımının yapılması konusunda sorunlar yaşanmaktadır.

---

[163] Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta Yayınları, İstanbul, 2008, s. 145.

[164] Nergiz Emir, *Uluslararası Hukukta Kişilik Kavramı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliğinin Sonuçları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 49, *http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/22466/Emir%2c%20Nergiz-YEN%c4%b0.pdf?sequence=4&isAllowed=y* , (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

Hukukta kişilik kavramı, hukuk sistemine dahil olan ve olmayan yapıları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır ve bu kavramın uluslararası hukuktaki anlamı ise uluslararası hukuktan doğan hak ve yükümlülüklere sahip olmayı ifade etmek için kullanılmaktadır.[165] Uluslararası örgütlerin; hak ve yükümlükleri üye devletlerin kurucu metinlerle örgüte vermiş oldukları yetkilerle sınırlıdır.[166] Bu durum, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin belirlenmesi konusunda farklı görüşlerin oluşmasını; uluslararası düzlemde hareket kabiliyetinin, hak ve yükümlülüklerinin ne olduğu sorunsalıyla birlikte hukuki kişiliklerinin bulunup bulunmadığı sorununu da ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası örgütlerin hukuki kişilikleri; kurucu antlaşmalar ve üyelerin belirlemiş olduğu amaçlarla şekillenmektedir. Bazı uluslararası örgütler yetkilendirilmiş ise hukuki işlem yapabilme yetisine sahip olabilir iken; bir kısmı yetkilendirilmemesi sebebiyle hukuki işlem gerçekleştirememektedir. Bu durum, uluslararası örgütleri kişiliklerinin fonksiyonel olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.[167] Örneğin; Avrupa Birliği (*European Union* - AB) sayıda alanı kapsayan yetkilere sahipken ve bu yetkileri organları vasıtası ile kullanabilirken, Şanghay İşbirliği Örgütü (*Shanghai Cooperation Organisation*) üyelerin birlikte hareket etmek için oluşturduğu ve üye devletlerden ayrı yetki kullanması mümkün olmayan bir örgütlenme yapısına sahiptir.[168]

Tanınmış yetkilerde görülen farklılıklara ve uluslararası örgütlenmelerin hukuki kişiliklerine ilişkin görüş ayrılıklarına rağmen uygulamada uluslararası örgütlerin hukuki kişiliklerinin bulunduğu varsayılmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı'nın 1949 yılındaki "*Zararların Tazminine İlişkin Danışma Görüşü*" ile doktrinde uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin bulunması gerektiği kabul edilmiştir.[169] Ayrıca

---

[165] Nergiz, Emir, *a.g.e.,* s. 6.
[166] Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1989, s. 115.
[167] Yıldıray Sak, "Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Hukuk Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği'nin Millerlerarası Hukuk Kişiliği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt:12, İzmir 2010, s. 1210, *https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfd/issue/46934/588942***,** (Erişim Tarihi: 16.01.2021).
[168] Yıldıray Sak, *a.g.m.,* s. 1210.
[169] UN International Court of Justice, "Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations - Advisory Opinion", ICJ Reports, 1949, s. 4-50, *https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf*, (Erişim Tarihi: 20.10.2020).

Uluslararası Hukuk Komisyonu 2011 yılında, hak ve yükümlülüklere sahip sınırlı da olsa yetkileri bulunan uluslararası örgütlerin gerçekleştirmiş oldukları iş ve eylemlerden doğan hukuki sorumluluklarıyla ilgili hazırladığı "*Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler*" metninde, hukuken sorumluluğun doğabilmesi için hukuki kişiliğin olması gerektiği yönünde değerlendirmede bulunmuştur.[170]

Hukuki kişilik kavramı ile başlayan tartışmalardan yola çıkarak uluslararası örgütlere ilişkin bir tanım yapmak gerekirse yine Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından yapılan tanımlamanın ele alınması mümkündür. 2011 yılındaki çalışmalarında Komisyon, uluslararası örgütleri "*bir anlaşma ya da uluslararası hukuka göre akdedilen bir başka belgeyle kurulan ve münhasıran uluslararası hukuk kişiliğine sahip yapılardır. Devletlere ek olarak diğer kurumları da üye olarak içerebilir*"[171] şeklinde tanımlamıştır.

Uluslararası örgütün kurulması sırasında "*kurucu antlaşma*" olarak ortaya konulan metnin misak, pakt ve statü olabilmesi mümkündür.[172] Ayrıca tanımlamada antlaşma dışında uluslararası hukuka uygun bir başka belgeyle kurulan ifadesiyle, uluslararası örgütlerin teknik anlamda antlaşma sayılmayan "*ortak bildirilerle*" tek taraflı hukuki işlemler aracılığıyla ortaya çıkabileceği belirtilmiştir.[173]

Bu doğrultuda KEİ'nin hukuki kişiliğinin; ortak bildiri niteliğindeki KEİ Şartı ile kazanıldığı ve KEİ'nin kurumsal statüsünün tesis edildiği görülmektedir. Konuya ilişkin olarak kurucu anlaşma niteliğindeki KEİ Şartı'nda; KEİ'nin 1992 yılında İstanbul'da imzalanan "*Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirve Bildirisi*" ile başlayan süreçte imzalanan bir dizi bildiri ile kurulduğu belirtilmektedir.[174]

---

[170] UN International Law Commission, "Draft Articles on the Responsibility of International Organizations*", https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf*, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).
[171] UN International Law Commission, *a.g.k.*
[172] Melda Sur, *a.g.e*, s. 149.
[173] Hüseyin Pazarcı, *a.g.e.*, s. 105.
[174] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation*", *http://www.bsec-*

Hak ve yükümlülüklerle birlikte "*sorumluluk*" kavramı uluslararası hukuk sisteminde doğal olarak ortaya çıkmış bir kavramdır. Çünkü devlet ve uluslararası örgütlerin; amaçlarına ulaşmak için bir takım faaliyetleri gerçekleştirmeleri, uluslararası anlaşma yapmaları, askeri operasyonları yönetmeleri, finansal işlemler gerçekleştirmeleri ya da bağlayıcı hukuki düzenlemeler gerçekleştirmeleri sırasında hukuka aykırı eylemlerin ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir.[175] Bu sebeple hukuki kişiliğini kazanan uluslararası örgütlerin hak ve yükümlülüklerine ilişkin olarak "*1949 Zararların Tazminine İlişkin Danışma Görüşü*"nde kişilik ile hak ve yükümlülükler arasında bağ bulunduğu kabul edilmiş[176] ve sorumluluk konusu uluslararası kişilik ile birlikte doğan bir kavram olarak uluslararası hukukta yerini almıştır.[177]

Bu doğrultuda uluslararası hukuka göre "sorumluluk" kavramı, "*bir uluslararası hukuk kişisinin neden olduğu uluslararası hukuka aykırı ya da uygun faaliyetlerinden kaynaklanan belirli bir takım zararların etkilerini zarar gören uluslararası hukuk kişisine karşı ortadan kaldırma amacına yönelik bir kurum*"[178] olarak değerlendirilmektedir ve hak sahibi uluslararası hukuk kişileri tarafından karşılıklı olarak ileri sürülebilmektedir. Bir uluslararası örgüte karşı öne sürülebileceği gibi, uluslararası örgütler tarafından devletlere (o örgüte üye olan ya da üye olmayan) ya da diğer uluslararası hukuk kişilerine karşı öne sürülebilmektedir.[179]

Sorumluluk açısından KEİ değerlendirildiğinde, bir uluslararası hukuk kişisi olarak hak ve yükümlüklerinden faaliyetleri sebebiyle uluslararası hukuk açısından sorumlu olduğu kabul edilmektedir.

---

organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocumentsAgreements/CHARTERFourthEdition.pdf, (Erişim Tarihi: 20.10.2020).

[175] Nergiz, Emir, *a.g.e.*, s. 138.

[176] UN International Court of Justice, *a.g.k*, s. 8.

[177] Elif Uzun, *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2016, s. 25.

[178] Elif Uzun, *a.g.e.*, s. 22.

[179] UN International Court of Justice, *a.g.k.*, s. 18.

Uluslararası örgütlerin; uluslararası antlaşmalarla belirlenen amaçlar çerçevesinde görev ve misyonları yerine getirirken bazı ayrıcalıkların tanınması mümkündür. Bu ayrıcalık ve bağışıklıklar uluslararası antlaşmalarla sağlanmaktadır. Uluslararası hukukta; uluslararası örgütlerin ve personellerinin ayrıcalıklarına ilişkin olarak BM'nin 13 Kasım 1946 tarihli "*Birleşmiş Milletler Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar Sözleşmesi – Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations*" ve 21 Kasım 1947 tarihli "*Uzmanlık Kurumlarının Ayrıcalıkları ve Bağışıklıkları Sözleşmesi - Convention on the Privileges and Immunities of the Specialized Agencies*" esas alınmaktadır. Bu sözleşmelerle uluslararası hukuk bağlamında güvence altına alınan ayrıcalıklar ve bağışıklıklar ile uluslararası örgütler ile personelleri; görevlerine ilişkin olan faaliyetler kapsamında devletlerarası ilişkilerde diplomasi temsilcilerine tanınan dokunulmazlıklardan yararlanabilmektedir.[180]

Bu ayrıcalıklar ve bağışıklıklar; yargı bağışıklığı, vergi muafiyeti ya da diğer mali ayrıcalıklar, yetkili birimlerin izni olmadan uluslararası örgüt binalarına girilememesi ya da arşivlerinin incelenememesi, iletişim özgürlüğü gibi konuları ve örgüt işleyişi ile ilgili işleri kapsamaktadır.[181]

KEİ; ayrıcalık, dokunulmazlık ve bağışıklıklara ilişkin olarak KEİ Şartı'nın 28. Maddesinde konuya yer vermiştir. İlgili maddeye göre, KEİ görevlileri ve üye devletlerin temsilcileri görevlerin yerine getirilebilmesi için 13 Şubat 1946 tarihli "*Birleşmiş Milletler Ayrıcalıklar Bağışıklıklar Sözleşmesi*"nde belirtilen ayrıcalık ve bağışıklıklardan faydalanmaktadır.[182]

---

[180] Hüseyin Pazarcı, *a.g.e.,* s. 110.
[181] General Assembly of the United Nations, "Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations", New York 1947, s. 3, *https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=III-2&chapter=3&clang=_en*, (Erişim Tarihi: 20.10.2020).
[182] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Charter of The Organization of The Black Sea Economic*…"

2.4. KEİ'NİN KURULUŞ FİKRİNİN OLUŞMASI

1980'lerin başında Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu iki bloklu yapısı içerisinde NATO üyesi Türkiye'nin ABD ile yakın ilişkilerinin devam ettiği, buna karşın SSCB ile ilişkilerinde soğuk bir havanın hakim olduğu ortam bulunmaktaydı.[183] 1980'lerin başında ülkelerin ekonomik durumları incelendiğinde; Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal ekonominin uygulanmaya başlandığı, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin yerine ihracata dayalı sanayi stratejisinin belirlendiği,[184] SSCB'de ise; kapitalist sistem ile rekabet edilemediği ve ülkenin siyasal, yapısal ve ideolojik yapısı sebebiyle kapitalist ülkeler ile rekabet edilmesi için dönüşüm sürecine gerekliliğine ilişkin düşüncelerin hakim olduğu görülmektedir.[185] Bu durum, SSCB-Türkiye arasındaki ikili siyasal ilişkilerde yaşanan durgunluğa rağmen, iktisadi hedeflere ulaşma çerçevesinde ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi için uygun koşulları hazırlamıştır.

Bu doğrultuda ilk olarak 1982 yılında Türkiye ile SSCB arasında ticari protokol imzalanmıştır. Protokol ile iki ülke arasında ticarette kullanılan ve bir takas uygulaması olan "*Kliring Sistemi*" kaldırılarak döviz kullanılmaya başlanmış, enerji ve müteahhitlik alanlarında iş birliğinin geliştirilmesi sağlanmıştır.[186] Ekonomik iş birliğinin geliştirilmesini öngören bu protokolün ardından yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye ile SSCB ilişkilerindeki en önemli gelişmelerden biri SSCB doğal gazının Romanya ve Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye taşınmasını öngören 18 Eylül 1984 tarihli Doğal Gaz Anlaşması olmuştur.[187] Anlaşma, 1987 yılından itibaren 25 yıl süre ile SSCB'nin Türkiye'ye doğalgaz ihraç etmesini, ihraç ettiği doğalgaz karşılığının %70'i oranında ise Türkiye'den her yıl belirlenecek ihtiyaca göre pamuk, tahıl, et, bitkisel yağ, demir ve

---

[183] Erel Tellal, "*SSCB İle İlişkiler*", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar 1980 – 2001, Ed.: Baskın Oran, Cilt:2, Baskı:2, İletişim Yayınları, İstanbul 2002*, s. 161.
[184] Cemalettin Kalaycı, "Rusya Federasyonu ile Ticarette Türkiye'nin Açmazları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* Eskişehir 2013, s. 38, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/65421, (Erişim Tarihi: 04.03.2021).
[185] Erel Tellal, *a.g.m.*, s.158.
[186] Faruk Sönmezoğlu, "*Soğuk Savaş Dönemi'nde…",* s. 523.
[187] Faruk Sönmezoğlu, "*Soğuk Savaş Dönemi'nde…*", s.523.

diğer metaller ile sanayi ürünlerini ithal etmesini öngörmektedir.[188] Ayrıca %70'lik kısmın %35'i SSCB'nin Türkiye'den müteahhitlik hizmetlerine ayrılması kabul edilmiştir.[189]

Ancak, 2000'li yıllarda anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili aksaklıkların yaşandığını, Türkiye'nin doğal gaz ithalatında hızlı artışa rağmen ihracat artışının düşük düzeyde kaldığını ve anlaşmanın önemini nispeten yitirdiğini söylemek mümkündür.[190] Buna rağmen anlaşmanın yapıldığı dönem ve şartlar göz önünde bulundurulduğunda anlaşma dönem ve koşulları çerçevesinde ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde enerji ihtiyacının karşılanmasının yanı sıra, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi kapsamında ürün çeşitliğinin de arttırıldığı, müteahhitlik hizmetlerinin geliştirildiği, istihdam yaratıldığı ve yatırımların önünün açılarak ülke ticaretinin hareketlendirildiği bir ortam oluşturulmuştur.[191] SSCB açısından değerlendirildiğinde kapitalist sisteme uyum sağlama konusunda hareket alanı kazanıldığı, Gorbaçov dönemi ile birlikte hayata geçen "*karşılıklı bağımlılık ve uluslararası işbirliği*" ilkeleri temelinde adımlar atıldığı ve ekonomik anlamda ülkenin ihtiyacı olan gıda ve tüketim mallarının ülkeye girişinin sağlandığı görülmektedir.[192] Ayrıca Bulgaristan ve Romanya'yı da kapsayan anlaşma; bölgesel anlamda iş birliğinin mümkün olduğunu göstererek Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikrinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.[193]

Üye ülkelerin "*Karadeniz Ekonomik İşbirliği*" fikrini benimsemesinde önemli faktörlerden biri de ticaret ve sanayi alanındaki ihtiyaçlarını, diğer üye ülkelerden karşılayabilme imkânı bulabilmeleri olarak değerlendirilebilir.[194] Örneğin; Türkiye'nin sanayide doğal gaz ihtiyacı varken, Rusya'nın doğal gazı bulunmakta; Türkiye'de turizm beldeleri ön plana çıkmakta iken Rusya ve Ukrayna'da turist potansiyeli

[188] Resmi Gazete, Sayı 18598, 07.12.1984, *https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18598.pdf*, Erişim Tarihi: 04.03.2021).
[189] Erel Tellal, *a.g.m,* s. 163.
[190] Cemalettin Kalaycı, *a.g.m*., s. 40.
[191] Erel Tellal, *a.g.m,* s. 164.
[192] Erel Tellal, *a.g.m.* s.160.
[193] Mehmet Hasgüler - Mehmet B. Uludağ, *a.g.e*., s. 269.
[194] Mehmet Hasgüler - Mehmet B. Uludağ, *a.g.e*., s. 270.

bulunmaktadır. Yine Rusya ve Ukrayna'da taş kömürü, Türkiye'de ise demir-çelik üretimi yoğun iken, ülkeler karşılıklı olarak bu ürünlere olan ihtiyaçlarını karşılamak istemektedir. Bu durum hem iş birliğini teşvik etmekte hem de KEİ'nin üyeleri arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırmaktadır.[195]

1980'li yılların 2. yarısında hızla gelişen ekonomik ilişkiler ve Karadeniz Havzası'nda iş birliğinin uygulanabilirliğinin görülmesi KEİ'nin kurulması için 1990'lı yılların başında ilk adımların atılmasını sağlamıştır. Ekonomik iş birliği temelinde bir mekanizma kurulmasına dair ilk fikir Washington eski büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından Ocak 1990'da ortaya atılmıştır[196] ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da projeyi benimsemesiyle bu yöndeki girişimler başlatılmıştır.[197] KEİ'nin kurulması için ilk somut adım Türkiye'nin ev sahipliğinde 19 Aralık 1990 tarihinde Ankara'da düzenlenen Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan temsilcilerinin bulunduğu SSCB heyeti ile Romanya ve Bulgaristan heyetlerinin katıldığı toplantı ile atılmıştır.[198] Ardından 12-13 Mart 1991 tarihlerinde Bükreş'te 23-24 Nisan 1991 tarihlerinde Sofya'da uzman düzeyinde görüşmeler gerçekleştirilmiş, KEİ'nin amaçları ve prensipleri üzerinde ülkeler arasında görüş birliğine varılarak KEİ'nin temel prensipleri ve bağlı olacağı ilkeler üzerinde uzlaşılmıştır.[199] 11-12 Temmuz 1991 tarihinde Moskova'da yapılan toplantıyla KEİ'nin kuruluş anlaşması imzaya hazır hale gelmiştir. Uzlaşıya varılan metin ile Soğuk Savaş sonrasında bölgede işbirliğinin sağlanması, refah ve istikrarın tesis edilmesi için taraflar arasında görüş birliği sağlanmış ve böylelikle tarihte ilk kez siyasi ve ticari anlaşmaların dışında Karadeniz Havzası'nda bulunan ülkeler arasında ekonomi merkezli ve uzun dönemli iş birliğinin adımları atılmıştır.[200]

---

[195] Mehmet Hasgüler - Mehmet B. Uludağ, *a.g.e.*, s. 270.
[196] İlhan Uzgel, "*Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar 1980 – 2001*, Ed.: Baskın Oran, Cilt:2, Baskı:2, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 519.
[197] Semih İdiz – Fatih M. Yılmaz, "Karadeniz Pazarının Yolu Açıldı", *Cumhuriyet Gazetesi,* 4 Şubat 1992, s. 19.
[198] Nazlı Yüzbaşıoğlu, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü 27 yaşında", *Anadolu Ajansı*, 24.06.2019, *https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-27-yasinda/1514022***,** (Erişim Tarihi: 21.03.2021).
[199] T.C. Dışişleri Bakanlığı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), *https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa***,** (Erişim Tarihi: 21.03.2021).
[200] Charles King, *Karadeniz*, Çev.: Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s. 291.

3 Şubat 1992 tarihinde Türkiye'de gerçekleşen toplantıda; Türkiye, Rusya, Romanya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Bulgaristan KEİ ile ilgili temel belgeyi parafe etmişlerdir.[201] 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen ve yukarıda adı geçen dokuz ülkeyle birlikte Yunanistan ile Arnavutluk'un da kurucu üye olarak katıldığı zirve toplantısında da on bir ülkenin devlet/hükümet başkanları tarafından imzalanarak, "*İstanbul Zirvesi Bildirisi (KEİ Zirve Bildirisi - Summit Declaration on Black Sea Economic Cooperation)*" ve "Boğaziçi Bildirisi (*The Bosphorus Statement*)" ile KEİ resmen işlerlik kazanmıştır.[202]

Bildirilerde yer alan maddeler incelendiğinde; KEİ'nin temel olarak dayandığı ilkeler yer almakta ve Helsinki Nihai Senedi'nde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (*The Conference on Security and Cooperation in Europe* - AGİK) belgelerinde, Paris Şartı'nda ve BM tüzüğünde belirtilen temel hak ve özgürlüklere dayalı demokrasi, sosyal adalet ve ekonomik özgülüklere bağlılık vurgulanmaktadır. İş birliğinin amacı; üye devletlerin ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişimlerini sağlayarak üye devletlerin kendi aralarında veya diğer devletlerle ikili ya da çok taraflı iş birliğinin sağlanması, geliştirilmesi, Avrupa ve dünya ekonomileri ile bütünleşmesine katkı sağlamak olarak belirtilmiş ve bu doğrultuda üye ülkelerin, çatışma ve bölgesel sorunlar karşısında diğer uluslararası anlaşmalar ile bağlı oldukları hükümlerle çatışmamak koşuluyla iş birliğinin korunması için gereken özveriyi gösterecekleri vurgulanmıştır.[203] 25 Haziran 1992 İstanbul Zirvesi'nde belirtilen ilkeler ve amaçlara ulaşmak için gerekli mekanizmaların kurulması konusunda görüş birliğine varılmıştır.[204]

Amaçlara ulaşılması konusunda gerekli mekanizmaların kurulması için üye ülkelerce bir dizi görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler kapsamında Yalta'da 5 Haziran 1998 yılında devlet/hükümet başkanlarının katılımı ile gerçekleştirilen zirvede imzalanan KEİ Şartı ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği

[201] Semih İdiz – Fatih M. Yılmaz, "Karadeniz Pazarının Yolu Açıldı", *Cumhuriyet Gazetesi,* 4 Şubat 1992, s. 19.
[202] T.C. Dışişleri Bakanlığı, *a.g.m.*
[203] Black Sea Economic Cooperation, *BSEC Handbook of Documents Volume One*, Permant International Secretariat, İstanbul 1995, s. 3-10.
[204] Black Sea Economic Cooperation, *a.g.e.*, s. 9.

Örgütü halini almış ve hukuki statüsünü, anlaşmanın 1 Mayıs 1999'da yürürlüğü girmesiyle kazanmıştır.[205]

KEİ Şartı ile üye ülkeler 1992 tarihli İstanbul ve Boğaziçi Bildirileri ile ortaya koydukları barışın, refahın, sosyal adalet ve istikrarın sağlanmasına yönelik irade beyanlarını yeniden taahhüt etmişlerdir.[206] Bu doğrultuda Yalta Zirve Bildirisi'nin 3. ve 4. maddelerinde, Karadeniz Havzası'nın 21. yüzyılda önemli merkezi bölgeler arasında yer alan konumu ve ekonomik potansiyeli vurgulanmış, örgütün Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü (*World Trade Organization* – DTÖ) ile uyumlu olarak bölgesel gelişime ve ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.[207] Ayrıca bildirinin 5. ve 6. maddelerinde ekonomik hedeflerin uygulanması için özel sektörün desteklenmesi ve somut projelerin ortaya konulması gerekliliği ile örgütün Selanik'te Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın faaliyete geçeceği belirtilmiştir.[208] Bu bağlamda kuruluşuna ilişkin ilk olarak 30 Haziran 1994 yılında anlaşma sağlanan Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası[209], Yalta Zirve'nin ardından 1 Haziran 1999 yılında faaliyete geçmiştir.[210]

1999 yılında uluslararası örgüt olarak kurumsallaşan KEİ, günümüzde birçok alanda ortaya koyulan çalışmalarla faaliyetlerine devam etmektedir.

2.5. KEİ'NİN YAPISI

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü; KEİ Şartı'nın 1. maddesinde belirtildiği üzere "*ekonomik*" iş birliği amacıyla "*bölgesel*" bir örgüt olarak kurulmuştur.[211] Coğrafi

---

[205] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Charter of The Organization of The Black Sea Economic*…"
[206] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Yalta Summit Declaration", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/1998%20YALTA.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[207] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Yalta Summit …*"
[208] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Yalta Summit …*"
[209] Black Sea Economic Cooperation, *a.g.e.*, s. 92.
[210] Black Sea Trade & Development Bank, "Who we are", *https://www.bstdb.org/who-we-are*, (Erişim Tarihi: 15.02.2021).
[211] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Charter of The Organization of The Black Sea Economic*…"

sınıflandırma açısından bölgesel bir örgüt niteliğinde bulunsa da KEİ Şartı'ında bu bölgenin sınırlarının belirtilmediği görülmekte ve sınırların belirtilmemesi durumunun Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin de örgüte üye olabileceği şeklinde genişletilerek yorumlanmasına sebep olmaktadır.[212] Nitekim KEİ Şartı'nın "*Katılım*" başlıklı üçüncü bölümde, konuya açıklık getirilmiş ve KEİ'nin ilke ve amaçları doğrultusunda hareket etmeyi kabul eden her devletin üye olarak kabul edilebileceği kararı alınmıştır.[213]

2021 yılı itibariyle örgüte üye 13 ülke bulunmaktadır. Üye ülkeler; Türkiye, Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Moldova, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve sonradan katılan 2 ülke olan Sırbistan (2004) ve Kuzey Makedonya (2020)'dır.

KEİ'nin "*Tarım*", "*Bankacılık/Finans*", "*Ulaşım*", "*Enerji*", "*Küçük ve Orta Boy İşletmeler*", "*Turizm*", "*Bilim ve Teknoloji*", "*Bilgi ve İletişim Teknolojileri*", "*Çevre*", "*Kurumsal Yenilenme ve İyi Yönetişim*", "*Acil Yardım*", "*Eğitim*", "*Kültür*", "*Suçla Mücadele*", "*Güvenlik*", "*Sağlık*", "*Ticaret ve Ekonomik Kalkınma*", "*Gümrük*", "*AB ile İş Birliği*", "*İstatistiksel Veri ve Ekonomik Bilgilerin Değişimi*" başlıkları altında 19 farklı alanda çalışmaları bulunmaktadır.[214]

Örgütün merkezi İstanbul'dur ve temel karar alma organı Dışişleri Bakanları Konseyi'dir. Alınan tüm kararların yürütmesinde ve faaliyetlerin koordinasyonunda yetkili olan makam "Dönem Başkanlığı" makamıdır. Dönem başkanları, ülke isimlerinin İngilizce alfabetik sırasına göre 6 aylık periyotlar halinde değişmektedir.[215] Konsey ve Dönem Başkanlığı dışında Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi, Daimî Sekretarya ve Alt Çalışma Grupları bulunmaktadır.[216]

---

[212] Bahadır Bumin Özarslan, a.g.e., s. 64.
[213] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Charter of The Organization of The Black Sea Economic*…"
[214] Organization of the Black Sea Economic Cooperation , "Working Areas", *http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[215] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Charter of The Organization of The Black Sea Economic*…"
[216] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Charter of The Organization of The Black Sea Economic*…"

Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi'nin görev ve sorumlulukları KEİ Şartı'nın 15. maddesinde belirtilmiştir. 15. maddeye göre; komite alt çalışma gruplarının çalışmalarını inceleyecek, Konsey'in aldığı kararların uygulanması ve Konsey'e sunulacak tavsiye ve önerileri değerlendirerek düzenlenmesini sağlayacak, Konsey ve Dönem Başkanı ülkenin yetkileri dışındaki konularda karar alabilecek ve örgütün bütçesini hazırlayarak Konsey onayına sunacaktır.[217]

KEİ Uluslararası Daimi Sekretaryası (KEİ PERMIS), 10 Aralık 1992 tarihinde Antalya'da gerçekleşen Dışişleri Bakanları toplantısı sonrasında oluşturulmuş olup, örgütün temel ilke ve amaçları doğrultusunda işleri yürüten organdır.[218] Alt çalışma grupları ise; ilgili oldukları alanda projelerin geliştirilmesi, yürütülen çalışmalar hakkında Konsey'e raporlar sunulması, görüş ve tavsiye iletilmesi gibi konularda yetkili organdır. Alt çalışma grupları, gerekli görülmesi halinde Konsey tarafından kurulmaktadır.[219]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ENERJİ POLİTİKALARI

3.1. KEİ'NİN ENERJİ VİZYONU

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kapsadığı coğrafya; Orta Doğu'dan sonraki en geniş petrol yataklarına sahip coğrafi alandır. Hazar havzasındaki yaklaşık 200 milyar varil petrol yataklarının yanı sıra dünya doğal gaz rezervinin de %27'si bu bölgede bulunmaktadır.[220] KEİ'nin jeostratejik önemi zengin enerji kaynaklarına sahip

[217] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Charter of The Organization of The Black Sea Economic…"*
[218] Black Sea Economic Cooperation*, a.g.e.*, s. 29.
[219] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "*Charter of The Organization of The Black Sea Economic…"*
[220] Ferhan Erkmenoğlu, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) - Örgütün Dünü, Bugünü ve Geleceği", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı:2, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları,

olmasının yanı sıra Avrupa'ya enerji transferi sağlaması açısından geçiş güzergâhında bulunmasından kaynaklanmaktadır.[221]

Bu açıdan KEİ bölgesindeki barış ve istikrarın sağlanmasında, iş birliğinin geliştirilmesinde enerji; önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. KEİ'nin enerji alanındaki temel stratejisi; enerji güvenliği ve iş birliğini artırmak, enerji kaynak ve geçiş güzergâhlarını çeşitlendirmek amacıyla enerji altyapısını geliştirmek, yatırımları desteklemek ve rekabetçi bir bölgesel enerji piyasası ortaya çıkarmaktır. KEİ'nin enerji alandaki çalışma ve projelerinin yürütülmesi maksadıyla 1994 yılında "*Enerji Çalışma Grubu*" kurulmuştur.[222] Çalışma Grubu yılda en az bir kez toplanarak faaliyetlerini yürütmektedir ve üye ülkelerin ortak yaklaşımları sonucu ortaya çıkan projelerinin yürütülmesini sağlayarak örgütün stratejileri doğrultusunda iş birliğini koordine etmekte; kişi, kurum ve kuruluşlar arasında programlar düzenleyerek bilgi ve deneyimlerin paylaşılmasını sağlamaktadır.[223]

KEİ bölgesindeki doğal gaz ve petrol yataklarından sağlanacak enerji kaynaklarının, çevreye zarar vermeden, etkin bir şekilde boru hatlarıyla Avrupa'ya ulaştırılmasının bölgede kalıcı bir barışın tesisi kadar Karadeniz'in enerji alanında odak noktası olmasına da yardımcı olacağı değerlendirilebilir.[224] Bu doğrultuda KEİ'nin 2010'lu yıllarda özellikle sürdürülebilir enerji ve yeşil enerji alanında çalışmalarını yoğunlaştırdığı görülmektedir.

2012 yılında; KEİ'nin 20. kuruluş yıl dönümü sebebiyle yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde örgütün gelecek 10 yıllık hedeflerini belirleyen "*Ekonomik Gündem Belgesi*" kabul edilmiş ve "*sürdürülebilir enerji politikalarının*

2001, *https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlici-_kei_---orgutunun-dunu_-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[221] Ferhan Erkmenoğlu, *a.g.m.*

[222] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Energy", *http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation/energy*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[223] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Terms of Reference of the Working Group on Energy - General Provisions", *http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation/energy/terms-of-reference*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[224] Ferhan Erkmenoğlu, *a.g.m.*

desteklenmesi ve Karadeniz enerji piyasasının geliştirilmesi" üye ülkelerce kabul edilmiştir.[225]

Yeşil Enerji alanında eylem planı oluşturulması ve "*Yeşil Enerji Eylem Planı*"nın detaylandırılması amacıyla Enerji Çalışma Grubu bünyesinde 2012-2014 yılları arasında aktif faaliyet gösteren "*Yeşil Enerji Geliştirme Gücü*" oluşturulmuştur.[226] 27 Haziran 2018 tarihinde ise Dışişleri Bakanları Konseyi'ne sunulan "*Yeşil Enerji Strateji Belgesi*" onaylanmıştır.[227] Aynı zamanda 2015 yılında kurulan "*Yeşil Enerji Ağı*" ile üye ülkelerin yeşil enerji alanında bilgi birikimlerini paylaşması ve bu alanda iş birliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.[228]

Tüm bu çalışmalar KEİ Enerji Çalışma Grubu bünyesinde yürütülmekte olup, projeler "*Karadeniz Proje Geliştirme Fonu*" ve "*Karadeniz Enerji Teşvik Fonu*" tarafından finanse edilmektedir.[229] Ayrıca düzenli olarak her yıl "*Karadeniz Yeşil Enerji Yatırım Forumu*" toplantıları düzenlenmeye başlanmış olup; bu toplantılarda yeşil enerji kullanımının geliştirilmesine yönelik faaliyetler yürütülmektedir.

Görüldüğü üzere KEİ, son yıllarda çevresel koşulları da gözeterek bölge enerji alanında iş birliğinin sağlanması, bölgede istikrarın tesis edilmesi ve Karadeniz'in önemli bir enerji merkezi haline gelmesi için Sürdürülebilir Enerji ve Yeşil Enerji alanında çalışmalarını sürdürmektedir. İş birliğinin sağlanması için bir çok alanda yaklaşık 30 yıldır faaliyet gösteren KEİ'nin enerji alanında; enerji güvenliği, enerji nakil hatlarının kurulması ve güzergahlarının çeşitlendirilmesi, petrol ve doğalgaz hatları, elektrik şebekelerinin geliştirilmesi gibi bir çok alt başlık altında yürüttüğü çalışmalar bulunmaktadır. Enerji Çalışma Grubu'nun 1994 yılından itibaren gerçekleştirdiği önemli toplantı ve toplantı sonrasında yayımlanan raporlar, örgütün enerji alanında

[225] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Energy", *a.g.k.*
[226] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Energy", *a.g.k.*
[227] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Energy", *a.g.k.*
[228] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Energy", *a.g.k.*
[229] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Energy", *a.g.k.*

imzaladığı bildiriler ve deklarasyonlar bu çalışmalar çerçevesindeki önemli adımlar olarak değerlendirilebilir.

3.2. KEİ ENERJİ ÇALIŞMALARI TOPLANTI RAPORLARI

3.2.1. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Varna, 20 Ekim 1994)

19-20 Ekim 1994 tarihinde Varna'da gerçekleştirilen ilk çalışma grubu toplantısına Arnavutluk, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna katılmıştır. Ayrıca Mısır ve İsrail heyetleri gözlemci olarak toplantıda yer almışlardır. Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (United Nations Economic Commission for Europe - UNECE) temsilcisi de konuk olarak toplantıda bulunmuştur. [230]

İlk toplantıda gündeme alınan başlıklar arasında ön plana çıkanlar incelendiğinde;

Toplantı sonuç raporunun 9. maddesinde; Çalışma Grubu'nun kurumsal çalışma prensibine ilişkin olarak geçici Çalışma Grubu tarafından kabul edilen yönergeleri değerlendirilmiş ve yönergelerin çalışma grubunun faaliyetlerinde temel ilke olarak kabul edilmesi konusunda mutabık kalınmıştır.[231]

10. ve 11. maddelerde ise üyelerin enerji durumuna ilişkin bilgilerin paylaşılması konusunda tüm katılımcılar, ülkelerindeki enerji durumunu aktararak görüş

[230] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Varna 20 October, 1994)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/report%20Varna.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[231] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Varna 20 October, 1994)", *a.g.k.*

alışverişinde bulunmuşlardır. Mevcut ulusal düzenlemeler ve farklılıklar da dahil olmak üzere enerji alanındaki zorlukların aşılması ve engellerin kaldırılması için acil ortak eylem planı hazırlanması kararı alınmıştır. Bu doğrultuda 12. ve 13. maddelerde Çalışma Grubu'nun, Avrupa Enerji Şartı'nın uygulanmasındaki rolüne de dikkat çekilerek, tarafların çevre odaklı enerji politikası oluşturması gerektiği yönünde tavsiyede bulunulmuştur.[232]

15., 16. ve 17. maddelerde; mal ve hizmet ticaretinin yanı sıra enerji ticaretinin genişletilerek bölgede enerji piyasasının geliştirilmesine yönelik fikirler sunulmuştur. Rekabetçi bir piyasa işleyişi için enerji verimliliği ve bilgi paylaşımının yanında çevreci ve talep yönetimini gözeten yatırım projelerinin uygulanması ve finanse edilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca mevcut alt yapı göz önünde bulundurulduğunda enerji arz ve talebi konusunda ilerleme kaydedilebilmesi için; alt yapı alanında daha fazla çalışılması gerektiği sonucuna varılmıştır.[233]

Ekim 1994 yılında Varna toplantısında alınan kararlar değerlendiğinde; 1994 yılında kurulan Enerji Çalışma Grubu'nun ilk toplantısı olması sebebiyle, geleceğe ilişkin somut adımlar atılmasına yönelik temel kararların alındığı görülmektedir. Bu bağlamda Çalışma Grubu'nun çalışma prensipleri kabul edilmiş, ülkelerin enerji durumları değerlendirilmiş, başta ulusal mevzuatları olmak üzere işbirliğini engelleyen durumların belirli standartlara kavuşturulması amaçlanmış ve bölgesel enerji piyasası oluşturulması yönünde yatırımların yapılabilmesi için projelerin geliştirilmesi ve bunların KEİ PERMIS'e sunulması kararları alınmıştır.[234]

[232] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Varna 20 October, 1994)", *a.g.k.*
[233] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Varna 20 October, 1994)", *a.g.k.*
[234] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Varna 20 October, 1994)", *a.g.k.*

3.2.2. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Atina, 21-23 Şubat 1995)

21-23 Şubat 1995 tarihinde Atina'da gerçekleştirilen çalışma grubu toplantısına üye devletlerden Arnavutluk, Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna; gözlemci statüsünde ise Mısır ve İsrail heyetleri katılmışlardır. Avrupa Komisyonu, BM Avrupa Ekonomik Komisyonu ve Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi (*The Black Sea Regional Energy Centre* - BSREC) temsilcileri de konuk olarak toplantıda bulunmuştur. [235]

Toplantıda ilk olarak Varna toplantısında alınan kararlar değerlendirilmiş ve üyelerin enerji durumlarını gösteren kitapçıkların 2 yılda bir yenilenerek, üyelerin enerji durumlarının güncel olarak takip edilebilmesi yönünde karar alınmıştır.[236]

Enerji iş birliği projelerine ilişkin olarak; Varna toplantısı sonrasında ortaya çıkan ihtiyaçlar ile alt yapı ve enerji durumlarının iyileştirilmesine yönelik projeler tartışılmıştır. Projelerin yürütülmesi sırasında uygulanacak prosedür ve kriterlerin mümkün olduğunda kapsayıcı olması gerektiği, tüm üyelerin katılımının sağlanması gerektiği ve projelerin yürütülmesinde Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi ile iş birliği yapılması konusunda mutabık kalınmıştır. Ayrıca en önemli ihtiyaç olarak elektrik altyapısının geliştirilmesi gerektiği belirtilerek elektrik konusunda uzmanlardan oluşan geçici bir çalışma grubu kurulması kararı alınmıştır.[237]

Toplantıda Yunanistan tarafından enerji verimliliği ve talep yönetimine ilişkin sunulan "Karadeniz Bölgesi Enerji Verimliliğinde İşbirliği" konulu çalışma belgesi kabul edilmiştir. Çalışma belgesi, "*Enerji Verimliliği ve İlgili Çevresel Boyutlara İlişkin*

---

[235] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Athens 21-23 February, 1995)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/report%20Athens.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[236] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Athens 21-23 February, 1995)", *a.g.k.*
[237] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Athens 21-23 February, 1995)", *a.g.k.*

Enerji Şartı Protokolü" doğrultusunda verimlilik konusunda strateji oluşturulması, proje ve faaliyetlerin geliştirilmesi, sektörel işbirliği alanlarının belirlenmesi gibi konuları ele almaktadır. Bu doğrultuda; Yunanistan'dan çalışmalarını, diğer üyelerin ise enerji verimliliğine ilişkin yasal düzenlemeler de dahil olmak üzere mevcut duruma ilişkin raporlarını tek bir belgede toplanması ve KEİ PERMIS'e iletmeleri talep edilmiştir.[238] Toplantıda ayrıca; Avrupa Enerji Şartı'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki ülkelerce imzalanması memnuniyetle karşılanmıştır. Enerji alanındaki ihtiyaçların karşılanabilmesi ve ulusal mevzuatların belirli bir standarda kavuşturulması için Şart'ın hızlı bir biçimde onaylanarak yürürlüğe girmesinin ve uygulanmasının önemine değinilmiştir.[239]

Avrupa Enerji Şartı, 17 Aralık 1994 tarihinde Lizbon'da imzalanmış ve 16 Nisan 1998 tarihinde yürürlüğe girmiş bir anlaşmadır.[240] Enerji sektöründe uluslararası iş birliğini tesis eden çok taraflı ilk belge olarak uluslararası hukukta önemli bir yeri bulunmaktadır.[241] Anlaşma, Türkiye tarafından da 17 Aralık 1994 tarihinde imzalanmış ve ek protokolleri ile birlikte 1 Şubat 2000 tarih ve 4519 sayılı kanunla onaylanarak, 12 Temmuz 2000 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.[242]

Şubat 1995 Atina toplantısında alınan bir diğer önemli karar ise; Uluslararası Enerji Konseyi bünyesinde Karadeniz ve Orta Asya ülkeleri arasında enerji iş birliğine yönelik bir çalışma grubunun kurulması kararı alınması olmuştur.[243]

---

[238] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Athens 21-23 February, 1995)", *a.g.k.*
[239] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Athens 21-23 February, 1995)", *a.g.k.*
[240] The Energy Charter Treaty, *https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/,* (Erişim Tarihi: 06.05.2020).
[241] Pınar Baklacı - Esen Akıntürk, "Enerji Şartı Anlaşması" *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi,* Cilt:7, Sayı:2, İzmir 2006 s. 98.
[242] Resmi Gazete, Sayı 24107, 12.07.2020 *https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18598.pdf,* (Erişim Tarihi: 06.05.2020).
[243] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Athens 21-23 February, 1995)", *a.g.k.*

3.2.3. KEİ Elektrik Şebekelerine İlişkin Geçici Uzman Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Moskova, 16 Nisan 1996)

Moskova'da Güç sistemleri ve Elektrik Şebekeleri üzerine çalışmalar yapan Energosetproject Enstitüsü Yönetim Kurulu Başkanı Igor SMIRNOV başkanlığında yapılan toplantıya Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Yunanistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna heyetleri katılmış olup; Mısır ve İtalya gözlemci statüsünde katılmışlardır. [244]

Toplantı tek gündem maddesi olarak Elektrik şebekeleri gündemiyle toplanmıştır. Toplantıda, Energosetproject Enstitüsü'nün KEİ ülkelerindeki elektrik alt yapısının geliştirilmesine yönelik çalışmaları, katılımcıların görüş ve talepleri değerlendirilmiştir.[245]

3.2.4. KEİ Enerji Bakan Yardımcıları Toplantısı (Moskova, 30 Eylül 1996)

30 Eylül 1996 tarihinde Moskova'da gerçekleştirilen çalışma grubu toplantısına Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna katılmıştır. Gözlemci olarak Mısır ve Slovakya heyetleri yer almıştır.[246] Bakan yardımcıları düzeyinde gerçekleştirilen

---

[244] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (Moscow, 16 April, 1996*)", http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20ELN%20Moscow.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[245] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (Moscow, 16 April, 1996*)", a.g.k.*

[246] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy at the Level of Deputy Ministers (Moscow, 30 September, 1996)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20En%20Moscow.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

toplantıda; ülkelerin enerji raporları incelenerek, Çalışma Grubu'nun faaliyetleri değerlendirilmiştir.[247]

16 Nisan 1996'da elektrik şebekelerinin geliştirilmesine yönelik çalışma grubu toplantısına atıfta bulunularak; Energosetproject Enstitüsü ile koordinasyonun geliştirilmesi ve katılımcı devletlerin birbirleri ile enerji bağlantısı sağlaması adına "*Birbirine Bağlı Bölgesel Güç Sistemleri (Interconnected Regional Power Systems)*" projesinin uygulanmasında mutabakat yapılması kararlaştırılmıştır.[248] Diğer gündem maddelerinde ise; Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi'nin faaliyetleri değerlendirilmiş ve Rusya tarafından bölgede "Karadeniz Elektroenerji Meclisi" kurulması fikri ortaya atılmıştır.[249]

3.2.5. KEİ Elektrik Şebekelerine İlişkin Geçici Uzman Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 9-10 Aralık 1997)

9-10 Aralık 1997 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen çalışma grubu toplantısına Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna katılmıştır.[250]

Toplantıda ilk olarak 30 Eylül 1996'da Moskova'da yapılan toplantıda Birbirine Bağlı Bölgesel Güç Sistemleri projesinin uygulanması için yapılan mutabakat

[247] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy at the Level of Deputy Ministers (Moscow, 30 September, 1996)", *a.g.k.*
[248] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy at the Level of Deputy Ministers (Moscow, 30 September, 1996)", *a.g.k.*
[249] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy at the Level of Deputy Ministers (Moscow, 30 September, 1996)", *a.g.k.*
[250] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (Istanbul, 9-10 December, 1997)", http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report%20ELN%20Ist.pdf, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

zaptında; Türkiye tarafından talep edilen ve Romanya tarafından desteklenen değişiklikler değerlendirilmiştir.[251]

Elektrik şebekelerinin birbirine bağlanması, tek bir Avrupa güç sistemi oluşturulması açısından önemli bir adım olarak görülerek tüm ülkelerce kabul edilmiştir.[252] Bu doğrultuda 1995 yılından beri sürdürülen projelerin fizibilite çalışmasının hazırlanması, projelerin uygulanması ve finansman sağlama gibi tüm konuların kapsamlı bir biçimde ele alınarak çalışmaların hızlandırılması sonucuna varılmıştır.[253]

3.2.6. KEİ Enerji Bakan Yardımcıları Toplantısı (Erivan, 10-11 Şubat 1998)

10-11 Şubat 1998 tarihinde bakan yardımcıları düzeyinde gerçekleşen toplantıya üye ülkeler Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna'nın yanı sıra; Mısır gözlemci statüsünde toplantıda katılmıştır. Toplantının en önemli gündemi; 30 Eylül 1996 tarihinde yapılan elektrik enerjisi mutabakatının ve 9-10 Aralık'ta gerçekleşen uzman çalışma grubunun aldığı kararların değerlendirilmesi oluşmuştur. [254]

[251] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (Istanbul, 9-10 December, 1997)", *a.g.k.*
[252] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (Istanbul, 9-10 December, 1997)", *a.g.k.*
[253] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (Istanbul, 9-10 December, 1997)", *a.g.k.*
[254] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy at the Level of Deputy Ministers (Yerevan, 10-11 February, 1996)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/report98%20Yerevan.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

3.2.7. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Erivan, 15 Nisan 1998)

15 Nisan 1998 tarihinde Arnavutluk, Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna Enerji Bakanları'nın katılımıyla gerçekleşen toplantı, KEİ'nin uluslararası örgüt olarak kurumsallaşma sürecinin tamamlandığı ve hukuki statüsünü 1 Mayıs 1999'da kazanmasının öncesinde üst düzey katılımla gerçekleşen son çalışma grubu toplantısıdır.[255] Ayrıca toplantıya gözlemci statüsünde Mısır'ın yanı sıra, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenterler Asamblesi (*Parliamentary Assembly of the Black Sea Economic Cooperation* - KEİPA), Avrupa Komisyonu, Bağımsız Devletler Topluluğu Elektrik Enerjisi Konseyi, Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi, Rus Anonim Şirketi "GAZPROM" ve Ermenistan-Rusya ortaklığı ile kurulan Anonim Şirketi "ARMROSGAZPROM" da katılmıştır.[256]

Toplantının en önemli gündemini katılımcı devletlerim Elektrik Enerjisi Sanayi'sinde iş birliğini öngören mutabakat anlaşmasını imzalamaları oluşturmuştur. Ayrıca toplantıda imzalanan mutabakat çerçevesinde elektrik enerji alanında kurulacak olan iş birliğinin; finans, altyapı ve fizibilite çalışmalarının detaylarına ilişkin görüş alışverişinde bulunulmuştur.[257]

3.2.8. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Ankara, 2-3 Temmuz 2001)

2-3 Temmuz 2001 tarihinde Türkiye'nin ev sahipliğinde; Arnavutluk, Azerbaycan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya ve Ukrayna'nın

---

[255] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Participating States (Yerevan, 15 April, 1998)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/minsreport%20Yerevan.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[256] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Participating States (Yerevan, 15 April, 1998)", *a.g.k.*
[257] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Participating States (Yerevan, 15 April, 1998)", *a.g.k.*

katılımıyla gerçekleşen toplantıda Almanya, Slovakya ve Tunus temsilcileri gözlemci olarak bulunmuştur. [258]Ayrıca KEİ'nin bağlı kuruluşlarından KEİ İş Konseyi ve Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası temsilcilerinin yanı sıra Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Merkezi (*International Centre for Black Sea Studies* - ICBSS), Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı ve Dünya Enerji/Konseyi Türkiye Milli Komitesi temsilcileri de konuk olarak yer almışlardır. [259]

Toplantının önemli gündem maddeleri; KEİ ülkelerinin elektrik güç sistemlerinin birleştirilmesine ilişkin yürütülen projenin durumu, ortak petrol/doğal gaz arama ve üretim faaliyetleri, enerji verimliliği, KEİ ülkeleri arasında bölgesel enerji piyasasının geliştirilmesi, elektrik ve gaz sektörlerinin yeniden yapılandırılması, "*Nükleer Enerji'nin Barışçıl Kullanımı Anlaşması*" ile radyolojik bir acil durumda bildirim ve bilgi paylaşımı olarak belirlenmiştir.[260] Halihazırda mutabakat sağlanan ve elektrik güç sistemlerinin birleştirilmesine yönelik projenin fizibilite çalışmasının tamamlanmış olmasına rağmen finansman zorluğu nedeniyle aksamalar yaşanan projenin birincil öncelikli olarak uygulanması için karar alınmıştır.[261]

Ortak doğal gaz ve petrol arama üretim faaliyetlerine ilişkin gündem maddesinde; Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Merkezi'nin Avrupa Siyasi Araştırmalar Merkezi ile ortak çalışmaları memnuniyetle karşılanarak, Karadeniz ve Hazar havzasında ortak girişim ile petrol ve doğalgaz arama/üretim faaliyetlerine ilişkin görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ayrıca özel ve kamu şirketlerinin katılımıyla konunun daha geniş bir biçimde ele alınması kararlaştırılmıştır.[262]

---

[258] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 July, 2001)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/finalREPORT%20WG%20Ankara.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[259] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 July, 2001)", *a.g.k.*
[260] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 July, 2001)", *a.g.k.*
[261] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 July, 2001)", *a.g.k.*
[262] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 July, 2001)", *a.g.k.*

Toplantıda enerji verimliliğine ilişkin olarak katılımcılar tarafından yüksek enerji verimliliğinin ve enerji tasarrufu sağlayan teknolojilerin daha geniş kapsamlı tanıtımının Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin merkezinde yer alacağı vurgulanmıştır. Bu amaca ulaşmak için üye devletlerin enerji verimliliği merkezlerinin kurulması, enerji tasarrufu ve enerji yönetimi için eğitim programlarının uygulanması, projelerin geliştirilmesi için ilgili kurumlarla işbirliği yapılması, ayrıca gerekli görülmesi halinde enerji verimliliğine ilişkin uzman alt grup kurulması konularında kararlar alınmıştır.[263]

KEİ Bölgesi'ndeki elektrik ve gaz sektörlerinin yeniden yapılandırılması, üye devletlerin ekonomik, coğrafi ve politik koşullar arasındaki tamamlayıcı farklılıkları dikkate alarak sosyo-ekonomik kalkınmayı ve bölge içi iş birliğini kolaylaştırmanın ve hızlandırmanın yolunu açacağı öngörülmektedir. Bu doğrultuda; KEİ bölgesindeki elektrik güç şebekelerinin birbirine bağlanması, üye devletlerin elektrik sektörlerindeki düzenleyici reformların önemli bir bileşeni olarak kabul edilmiş ve üye ülkelerce ilk eylem planı olarak düzenleyici reformlarda kazanılan deneyimlerin düzenli olarak paylaşılması ve elektrik ve gaz sektörlerinin yeniden yapılandırılması konusunun AB'nin taslak metnine dahil edilmesi kabul edilmiştir.[264]

Diğer gündem maddesi olan nükleer enerjinin barışçıl kullanımı konusunda "*Nükleer Enerji'nin Barışçıl Kullanımları Anlaşması*" taslağı üzerinde görüş alışverişinde bulunulmuş ve son olarak üye devletler "Radyolojik Acil Durumlarda Erken Bildirim ve Bilgi Değişimi Hakkında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Anlaşması" taslağını ulusal makamlarına iletmeyi kabul etmişlerdir.[265]

[263] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 July, 2001)", *a.g.k.*
[264] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 July, 2001)", *a.g.k.*
[265] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 July, 2001)", *a.g.k.*

3.2.9. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 5-6 Eylül 2002)

5-6 Eylül 2002 tarihinde İstanbul'daki Genel Merkez'de gerçekleşen toplantıya Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna üye olarak; Mısır, İtalya ve Polonya temsilcileri gözlemci olarak katılmıştılar. [266]

Elektrik Güç Sistemlerinin bağlanması konusunda Rusya, Ukrayna ve Moldova'nın güç sistemlerinin paralel çalışması, Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ikinci yüksek gerilim hattının tamamlanması, bir yıllık sürenin sona ermesi konularında geçen yıl boyunca elde edilen deneyim vurgulanarak; projenin devam eden süreçlerine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.[267]

Toplantının bir diğer gündem konusunu ise; ulusal elektrik sistemlerinin serbestleştirilmesi konusundaki son gelişmeler ve enerji sektörünün yeniden yapılandırılması, şeffaf ve rekabetçi piyasa oluşturulmasına yönelik devam eden düzenleyici ve idari reformlar hakkında bilgi paylaşımı oluşturmuştur. Bu noktada özellikle Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Türkiye, hem KEİ hem de Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı üyesi olması sebebiyle Balkanlar'da enerji piyasası oluşturulmasına yönelik faaliyetlerini aktarmışlardır.[268]

Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı hakkında bilgi vermek gerekirse; Pakt, Balkanlar'da faaliyetlerini yürütmektedir. AB öncülüğünde Kosova Krizi sonrasında, Balkanların kalıcı bir istikrara kavuşturulması, yeniden imar edilmesi ve kalkındırılması, güvenliğin tesis edilmesi, piyasa ekonomisinin oluşturulması gibi amaçlarla 30 Temmuz

---

[266] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 5-6 September, 2002)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WG%20Istanbul.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[267] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 5-6 September, 2002)", *a.g.k.*
[268] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 5-6 September, 2002)", *a.g.k.*

1999 tarihinde Saraybosna'da gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi sonrasında kurulmuştur.[269] Paktın öngördüğü alanlarda etkinliklerin yürütülmesi için, AB tarafından belirlenen bir özel koordinatör başkanlığında çalışma masaları oluşturulmuştur. Pakt, "*demokratikleşme ve insan hakları*", "*ekonomik yapılanma, gelişim ve iş birliği*" ve "*güvenlik*" gibi alanlarda faaliyet göstermektedir.[270]

3.2.10. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 26-27 Şubat 2003)

26-27 Şubat 2003 tarihinde İstanbul'daki Genel Merkez'de gerçekleşen toplantıya Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna üye olarak; İsrail, İtalya ve Polonya temsilcileri gözlemci olarak katılmıştılar.[271] Toplantının ilk gündem maddesi diğer görüşmelerde ele alınan elektrik güç sistemlerinin birbirine bağlanmasına yönelik projenin durum değerlendirilmesi olmuştur.[272]

Ele alınan önemli gündem maddelerinden biri de; enerji piyasalarının liberalizasyonuna ilişkin durum değerlendirmesidir. Görüşmede tüm taraflar mevcut ilerlemeyi olumlu olarak değerlendirse de hem ulusal hem de uluslararası elektrik piyasalarının serbestleştirilmesi için henüz yeterli düzeyde geri bildirim alınamadığını belirtmişlerdir.[273]

KEİ Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından çeşitli alanlarda işbirliğinin arttırılması için getirilmiş olan "*Ülke Koordinatörlüğü Kurumunun Görev Tanımı*" metni kabul edilmiştir. Enerji Çalışma Grubu Ülke Koordinatörü olarak Rusya ve

---

[269] Alper Ballı, "Saraybosna'da Balkanlar Doruğu", *Cumhuriyet Gazetesi,* 31 Temmuz 1999, s. 11.
[270] Gökhan Koçer, *a.g.m.*, s. 206.
[271] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 26-27 February, 2003)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WG%20Ist%202.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[272] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 26-27 February, 2003)", *a.g.k.*
[273] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 26-27 February, 2003)", *a.g.k.*

Azerbaycan atanmışlardır. Ülke koordinatörü olan taraflardan 2 yıllık eylem planı hazırlamaları talep edilmiştir.[274]

3.2.11. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Bakü, 19 Eylül 2003)

KEİ üyeleri enerji bakanları toplantısı 19 Eylül 2003 tarihinde Bakü'de gerçekleşmiştir. Azerbaycan ev sahipliğinde gerçekleşen toplantıya Arnavutluk, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna üye olarak; Fransa, Almanya, İtalya, Polonya ve İsrail gözlemci olarak katılmışlardır. Ayrıca KEİPA, Karadeniz İş Konseyi ve ICBSS toplantıda hazır bulunmuşlardır.[275]

Toplantı; enerji işbirliğinin geliştirilmesi, çevresel ve sürdürülebilir enerji politikalarının ortaya konulması amacıyla "*KEİ Bölgesinde Enerji İşbirliğine İlişkin Bakü Deklarasyonu*"nun imzalanmasını gündemiyle toplanmıştır. Toplantının diğer gündemi ise ICBSS'in KEİ bölgesinde enerji piyasası kavramının geliştirilmesine ilişkin katkılarının değerlendirilmesi oluşturmuştur.[276]

3.2.12. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantıları (İstanbul, 9-10 Şubat 2004 ve 1-2 Haziran 2004)

9-10 Şubat 2004 tarihinde İstanbul'daki Genel Merkez'de gerçekleşen toplantıda; enerji sektöründe çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesini ve KEİ'nin geniş siyasi önceliklerini tanımlayan "*KEİ Bölgesi'nde Enerji İşbirliği Bakü Bildirisi*"nin uygulanmasına ilişkin kapsamlı müzakereler yapılmıştır. Bildiri'nin ardından üye

[274] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 26-27 February, 2003)", *a.g.k.*
[275] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Baky, 19 September, 2003)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINAL%20REPORT%20OF%20MINISTERS%20Baky.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[276] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Baky, 19 September, 2003)", *a.g.k.*

devletlerin öncelikli hedefinin; bildiride ortaya konulan değerlerin nihai sonucuna ulaşmak için Eylem Planı hazırlamak olduğu sonucuna varılmış ve stratejik hedefler belirlenerek üye devletlere iletilmek ve sonraki toplantıda müzakere edilmek üzere Genel Sekreterliği gönderilmiştir.[277]

Ayrıca toplantıda; proje finansmanı ve KEİ faaliyetlerinin canlandırılması için Proje Geliştirme Fonu'nun önemi vurgulanarak, Fon'un çalışma mekanizması hakkında KEİ PERMIS tarafından bilgi verilmiş ve proje geliştirilmesi için çalışma başlatılmıştır.[278] 9-10 Şubat 2004 tarihindeki toplantının ardından Haziran ayında gerçekleşen toplantıda; Bakü bildirisi sonrası ortaya konulan stratejik hedefler değerlendirilmiştir.[279]

3.2.13. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Dedeağaç, 4 Mart 2005)

Yunanistan'da gerçekleşen enerji bakanları toplantısına, Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan (resmi üyeliği Nisan 2004 tarihinde gerçekleşmiştir), Türkiye ve Ukrayna üye olarak katılmışlardır. Ayrıca KEİ İş Konseyi, ICBSS, AB temsilcileri toplantıda hazır bulunmuşlardır. [280]

---

[277] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 9-10 February, 2004)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WG%20Ist%202.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[278] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 9-10 February, 2004)", *a.g.k.*

[279] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 1-2 June, 2004)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Energy-Final%20Report%20Ist%204.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[280] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Alexandroupolis, 4 March, 2005)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT-Ministers%20Alexandroupolis.pdf ,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Görüşmelerde daha önce alınan diğer kararların, kararlılıkla uygulanması üzerinde durulmuş, KEİ'nin enerji işbirliğinde sürdürülebilir kalkınmanın önemi vurgulanmıştır. Önceki dönemlerde alınan kararların, üyelik süreci tamamlanması aşamasında olan Sırbistan-Karadağ'ın da bulunduğu toplantıda yeniden ele alınması yeni dönem için önem taşımaktadır. Toplantı sonrasında taraf devletlerce "*KEİ Bölgesinde Enerji İşbirliğine İlişkin Dedeağaç Deklarasyonu*" imzalanmıştır. [281]

3.2.14. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Bakü, 14-15 Şubat 2006)

14-15 Şubat 2006 tarihinde Bakü'de gerçekleştirilen toplantıya; Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan-Karadağ, Türkiye ve Ukrayna üye olarak; Beyaz Rusya, Fransa, İsrail, İtalya ve Polonya gözlemci sıfatıyla katılmışlardır. Ayrıca İran, Asya Kalkınma Bankası, AB, AGİT, British Petroleum (BP), Exxon Mobile, Total E&P Azerbaijan ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) temsilcileri de toplantıda konuk olarak yer almışlardır. [282]

Toplantıda koordinatör ülke olarak Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz alanında yeni gelişmelerin incelenmesi ve KEİ bölgesindeki projelerin gerçekleştirilmesi gündemine ilişkin yaptığı değerlendirmelerin[283] ardından katılımcılar; ulusal ve uluslararası alanda iş birliği içinde oldukları projeler hakkında bilgiler vermişlerdir:

Bulgaristan heyeti, tüketim ve transit miktarlarındaki artış da dahil olmak üzere Bulgar gaz ve petrol sektörlerindeki son gelişmeleri değerlendirmiştir. Pan-Avrupa etkisine sahip başlıca petrol ve gaz projeleri bağlamında; Rusya'dan doğal gazın taşınması konularında Dupnica (Bulgaristan) – Nis (Sırbistan) doğalgaz boru hattı

[281] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Alexandroupolis, 4 March, 2005)", *a.g.k.*
[282] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/ENERGY%20Report2006%20Baky.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[283] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *a.g.k.*

inşaatı, Bulgaristan'dan İtalya'ya uzanan Trans Adriyatik doğalgaz boru hattı projesi, NABUCCO projesi, Burgaz – Alexandroupolis – Vlore petrol boru hattı projeleri hakkında bilgi aktarmıştır.[284]

Yunanistan delegasyonu tarafından, Yunanistan'ın (hem AB hem de KEİ üyesi olarak) enerji politikasının temel amacının, ülkenin başlıca uluslararası petrol, doğalgaz ve elektrik ağlarının uluslararası ve ikili anlaşmaların teşviki ve gerçekleştirilmesi ile bütünleşmesi olduğu vurgulanmıştır.[285] Ayrıca Avrupa pazarına doğal gaz arzını çeşitlendirmeyi amaçlayan Yunanistan-Türkiye Doğal Gaz İletim Boru Hattı'nın uygulanması ve Yunanistan-İtalya doğal gaz denizaltı iletim boru hattının inşaatının yanı sıra Burgaz-İskenderiye petrol boru hattının ikili anlaşmasının imzalanması ile ilgili süreci aktarılmıştır.[286]

Romanya temsilcisi tarafından, ulusal anlamda ülke içinde enerji politikasıyla ilgili "*enerji alanında rekabetçi piyasa oluşturmak*", "*kurumsal çerçevenin iyileştirilmesi*", "*rekabetçi piyasayı etkileyen sapmaların ortadan kaldırılması*" gibi stratejik hedeflerin belirlendiği belirtilmiştir. Doğal gaz ve petrol sektörlerindeki yeniden yapılanma süreçleri açısından, büyük şirketlerin son zamanlarda özelleştirilmesinin yanı sıra, fiyat ve tarife sistemi reformu temelinde iç pazarın serbestleştirildiğine dikkat çekilmiştir.[287]

Sırbistan-Karadağ temsilcisi petrol ve gaz alt sektörleri için ulusal enerji dengesi verileri sunulmuş ve hükümet tarafından yakın zamanda kabul edilen "*Ulusal Gazlaştırma Eylem Planı*"nın içeriği hakkında bilgi verilmiştir.[288] Özellikle Hırvatistan, İtalya, Romanya, Sırbistan-Karadağ hükümetleri ile Slovenya arasında Mart 2006'da

[284] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *a.g.k.*
[285] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *a.g.k.*
[286] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *a.g.k.*
[287] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *a.g.k.*
[288] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *a.g.k.*

imzalanacak "*Pan-Avrupa Petrol Boru Hattı Projesinin Desteklenmesi ve Geliştirilmesine ilişkin Mutabakat Zaptı*"nın detayları aktarılmıştır. Ayrıca Nis (Sırbistan) – Dupnica (Bulgaristan) gaz ara bağlantısının önemi vurgulanmıştır.[289]

Rusya Federasyonu delegasyonu, petrol ve gaz sektörlerinin gelişimi için mevcut stratejik önceliklerini şöyle sıralamıştır:

"*Doğu Sibirya, Yakutistan Bölgesi ve ülkenin Avrupa kısmının kuzeyinde yeni büyük ölçekli petrol ve gaz çıkarma merkezlerinin oluşturulması ve geliştirilmesi;*

Muhtemel boru hattı projelerinin geliştirilmesi;

Yeni mevduatların ve ulaşım için ilgili altyapının geliştirilmesine yönelik yatırımların çekilmesi;

Gümrük ve vergi düzenleme mekanizmaları aracılığıyla rekabeti teşvik etmek;

Rafinerilerin modernizasyonu ve yenilenmesi, sıvılaştırılmış gaz üretimi ve ihracatının artırılması".[290]

Gürcistan heyeti tarafından petrol ve doğal gaz sektörlerinde geliştirilmekte Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projeleri sunulmuştur. Heyet ayrıca bu projelerin Doğu-Batı entegre enerji işbirliğini geliştirmek ve Avrupa enerji sistemi içinde Güneydoğu Avrupa, Karadeniz ve Hazar Denizi bölgesi ülkeleri arasında karşılıklı işbirliğini teşvik etmek için önemini vurgulamıştır.[291]

---

[289] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *a.g.k.*
[290] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *a.g.k.*
[291] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *a.g.k.*

Türkiye heyeti tarafından; İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nda artan tanker trafiğinin yarattığı risklerin altını çizilerek, petrol boru hatlarının gerekliliği belirtilmiş ve bu bağlamda Hazar bölgesinden dünya pazarlarına petrol taşımacılığının daha da artırılmasına hizmet etmek için başta Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Samsun-Ceyhan olmak üzere Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye tarafından geliştirilmekte olan petrol taşımacılığı projelerinin önemi vurgulanmıştır. Gaz taşımacılığı ile ilgili olarak, Bakü – Tiflis – Erzurum ve Güney Avrupa Gaz Ringi Projelerinin yanı sıra Türkiye – Bulgaristan – Romanya – Macaristan – Avusturya toplam uzunluğu 3.300 km'yi aşan NABUCCO doğal gaz boru hattı ve hattaki yeni gelişmeler özetlenmiştir.[292]

3.2.15. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Soçi, 27 Eylül 2006)

12 üye ülkenin enerji bakanlarının katıldığı Soçi'deki toplantıya Polonya, Almanya ve Hırvatistan gözlemci sıfatıyla katılmışlardır. Toplantıda Karadeniz Bölgesi'nin enerji durumu değerlendirilerek başta enerji güvenliği olmak üzere enerji altyapısı ve üye ülkelerin enerji ağlarının bağlanması gibi birçok konu ele alınarak enerji iş birliğinin geliştirilmesini öngören bir bildiri yayınlanmıştır. [293]

3.2.16. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 12-13 Şubat 2007)

İstanbul'daki Genel Merkez'de gerçekleşen toplantıya 10 üye ülke (Arnavutluk ve Bulgaristan hariç) ve gözlemci olarak Avusturya, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Belarus katılmışlardır. [294] Toplantıda; üye ülkelerin mevcut enerji gelişmeleri

[292] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *a.g.k.*
[293] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Sochi,27 September, 2006)", http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORTMinistersfinal%20Sochi.pdf , (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[294] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 February 2007)", *http://www.bsec-*

doğrultusunda ikili ve çok taraflı enerji projelerinin, enerji stratejilerinin ve Eylem Planları'nın durum değerlendirilmesi yapılmıştır.[295]

Ayrıca pragmatik araştırma girişimlerini yürütme yetkisine sahip ilgili organı olarak bölgesel iş birliğini genişletme ve derinleştirmenin pratik yollarını inceleme hedefiyle ilgili ICBSS'ye başvurma durumu değerlendirilmiş, KEİ Bölgesi için kapsamlı bir enerji çalışmasının hazırlanmasına ve bu görev için ICBSS'nin görevlendirilmesine ilişkin başvuruda bulunulması 2005-2007 Eylem Planı'nda yer alması öngörülmüştür.[296]

Toplantıda ele alınan bir diğer önemli gündem maddesi ise; Türkiye'nin önerisiyle Karadeniz'de hidrokarbon kaynaklarının araştırılması ve çıkarılmasında KEİ ülkeleri ile işbirliği için geçici bir çalışma grubunun kurulması olmuştur. Geçici çalışma grubunun faaliyet ve iş tanımına ilişkin raporların ilgili birimlerce değerlendirilmek üzere KEİ PERMIS'e iletilmesi kararlaştırılmıştır.[297]

3.2.17. Hidrokarbon Kaynakların Araştırılması ve Çıkarılmasında KEİ İşbirliğine İlişkin Özel Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 7 Eylül 2007)

İstanbul'daki Genel Merkez'de gerçekleşen toplantı; Ermenistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve gözlemci statüsünde Polonya'nın katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunun ilk toplantısı olması sebebiyle; grubun çalışma prensipleri belirlenmiş ve ülke koordinatörü olarak Türkiye'nin atanması için tavsiye kararı alınmıştır. Hidrokarbon kaynaklarına ilişkin durum

organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/ENERGY%20Report2006%20Baky.pdf, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[295] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 February 2007)", *a.g.k.*

[296] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 February 2007)", *a.g.k.*

[297] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 February 2007)", *a.g.k.*

değerlendirilmesi yapılarak; ülkelerin bir sonraki toplantıya kadar faaliyetlerine ilişkin rapor hazırlamaları istenmiştir.[298]

3.2.18. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Ankara, 2-3 Ekim 2007)

12 üye ülkenin ve gözlemci olarak Fransa, Belarus, Tunus ve Avrupa Komisyonu temsilcilerinin katılımıyla Ankara'da gerçekleşen toplantıda daha önce ülkelere iletilen enerji durumu anketi ve ülkelerin "*Ulusal Enerji Stratejileri*" değerlendirilmiştir.[299] 11 üye ülke tarafından anketin cevaplandığı ve 5 ülke tarafından Ulusal Enerji Strateji Belgesi'nin KEİ PERMIS'e iletildiğinin belirtildiği Çalışma Grubu toplantısında; hazırlıklarını henüz tamamlamayan ülkelerin, her ne kadar belgenin adı "*Ulusal Enerji Strateji Belgesi*" olmasa da enerji politikaları kapsamında uyguladığı ulusal stratejileri 2008 yılına kadar KEİ PERMIS'e sunmaları talep edilmiştir.[300]

KEİ dönem başkanlığı görevini 1 Mayıs 2007 yılında devralan Türkiye tarafından; Bakü ve Dedeağaç Deklarasyonları'nda alınan kararlar doğrultusunda enerji verimliğinin iyileştirilmesine ilişkin olarak Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİE) Genel Müdürlüğü'nün enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji konusundaki çalışmaları, seminerleri ve 6-7 Eylül 2007 tarihinde gerçekleşen "*Enerji Çalıştayı*" ile Türkiye Kömür İşletmeleri'nin (TKİ) kömür kaynaklarının kullanımında üretim ve geliştirilmesine ilişkin çalışmaları değerlendirilerek 25-27 Eylül 2007 tarihlerinde

---

[298] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group on Coopretion Amaong BSEC Member States in Exploration and Extraction of Hydrocarbon Resources of the Black Sea (Istanbul, BSEC Headquarters, 7 September 2007)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/HDCRBON%20REPORT.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[299] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 October 2007)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINAL%20Report%20energy%20Ankara.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[300] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 October 2007)", *a.g.k.*

Ankara'da gerçekleştirilen "*Kömür Hazırlama ve Yıkama Teknolojileri Çalıştayı*"nın sonuçları hakkında bilgi verilmiştir. [301]

3.2.19. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Kiev, 7-8 Nisan 2008)

Kiev'de gerçekleşen toplantı, 12 üye ülke ve gözlemci olarak Avusturya, ABD ve Enerji Şartı Sekreterliği katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Toplantıda bölgesel işbirliği için yürütülen çalışmalar değerlendirilmiştir. 9 Nisan 2008 tarihinde gerçekleştirilecek olan enerji bakanları toplantısında imzalanacak bildirinin nihai taslak metni oluşturulmuş ve ayrıca 2007-2009 yılları arası için oluşturulan Eylem Planı değerlendirilmiş ve yapılan değişikliklerle Eylem Planı üzerinde anlaşma sağlanmıştır.[302]

3.2.20. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Kiev, 9 Nisan 2008)

12 üye ülkenin enerji bakanlarının katılımıyla gerçekleşen toplantıda "Enerji Alanında AB ile İşbirliğine İlişkin KEİ Deklarasyonu" kabul edilmiştir. [303] Toplantıda; Avusturya, ABD ve Avrupa Enerji Şartı temsilcileri gözlemci olarak yer almıştır.

---

[301] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 October 2007)", *a.g.k.*

[302] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Kyiv, 7-8 April 2008)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINALREPORTWG%20Kyiv.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[303] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Kyiv ,9 April, 2008***)", http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINALREPORTMINISTERS%20Kyiv.pdf*** , (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

3.2.21. KEİ Elektrik Şebekelerine İlişkin Geçici Uzman Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 29-30 Ocak 2009)

İstanbul'daki Genel Merkez'de ve Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna'nın katılımıyla gerçekleşen toplantıya ABD gözlemci ülke olarak, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (*United States Agency for International Development* - USAID) ve ABD Enerji Birliği (*United States Energy Association* - USEA) temsilcileri ise misafir statüsünde katılmışlardır. [304]

Ulusal delegasyonlar; KEİ üye devletleri arasındaki elektrik şebekeleri ara bağlantısı alanındaki en son gelişmeler üzerinde bilgi alışverişinde bulunmuşlar ve USAID ile Türkiye heyetinin temsilcileri; Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında alt bölge projesi olarak gerçekleştirilen "*AGT Güç Projesi*" hakkında bilgi vermişlerdir.[305]

KEİ PERMIS tarafından, elektrik şebekeleri ara bağlantısı alanında yasal olarak bağlayıcı mekanizmanın geliştirilmesi ve Elektrik Şebekelerine İlişkin Geçici Uzman Enerji Çalışma Grubu (*Ad Hoc Working Group Of Experts On Electirical Networks* – AHWGEEN)'na alanında uzman kişilerin uzun vadeli olarak atanması konuları vurgulanarak bilgilendirme yapılmıştır. AHWGEEN, sonraki toplantılarında yasal olarak bağlayıcı bir mekanizmanın geliştirilmesi konusunu daha fazla değerlendirmeye kararı almış ve ulusal uzmanların uzun vadeli ataması konusunda çalışma yapmamış ülkelere süreci hızlandırma çağrısında bulunmuştur. Ayrıca

[304] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Meeting of the BSEC Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (AHWGEEN) (Istanbul, BSEC Headquarters, 29-30 January 2009)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report_2.pdf* , (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[305] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Meeting of the BSEC Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (AHWGEEN)…"

katılımcılar; Avrupa piyasası bağlamında elektrik için bölgesel entegre enerji piyasası oluşturulmasına ilişkin olarak görüş alışverişinde bulunmuşlardır.[306]

3.2.22. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Erivan, 18-19 Mart 2009)

Erivan'da gerçekleşen toplantıya Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna üye olarak Belarus ise gözlemci statüsünde katılmıştır. [307]

Toplantıda ulusal delegasyonlar, küresel mali ve ekonomik kriz sebebiyle enerji kaynaklarında son zamanlarda yaşanan ciddi aksaklıklar ve enerji politikalarındaki değişiklikler hakkında da bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Enerjide bazı ulusal ve bölgesel projelerin uygulanmasının, kötüleşen bölgesel ve küresel ortam nedeniyle zorluklarla karşılaşabileceğinin altı çizilmiştir. Ayrıca bazı üyeler tarafından Karadeniz Bölgesi'nde ve Avrupa'da enerji güvenliğini sağlamaya yönelik belirli öncelikli bölgesel projelerin uygulanma sürecinin planlandığı gibi sürdürüleceği vurgulanmıştır.[308]

20 Mart 2009'da gerçekleştirilecek olan enerji bakanları toplantısında ele alınacak olan "*KEİ Bölgesinde Enerji İşbirliğine İlişkin Erivan Bildirgesi*" değerlendirilmiş ve enerji bakanları toplantısında sunulmak üzere kabul edilmiştir.[309]

---

[306] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Meeting of the BSEC Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (AHWGEEN)…"
[307] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Yerevan, 18-19 March 2009)", http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WG%20ENERGY%20FINAL%20yerevan.pdf , (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[308] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Yerevan, 18-19 March 2009)", *a.g.k.*
[309] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Yerevan, 18-19 March 2009)", *a.g.k.*

3.2.23. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Erivan, 20 Mart 2009)

Toplantıya Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna üye olarak; Belarus, Avrupa Birliği'ni temsilen Çek Cumhuriyeti, ABD ve Enerji Şartı temsilcileri katılmışlardır. Ayrıca Dünya Bankası (*World Bank* - WB) ve USAID misafir olarak davet edilmişlerdir. [310]

Görüşmelerde "*KEİ Bölgesinde Enerji İşbirliğine İlişkin Erivan Bildirgesi*" kabul edilmiştir. Ayrıca KEİ ve AB arasında enerji işbirliğinin güçlendirilmesi amacıyla "*KEİ-AB Enerjide Ortak Eylem Planı*" önerisi kabul edilmiştir.[311]

3.2.24. Hidrokarbon Kaynakların Araştırılması ve Çıkarılmasında KEİ İşbirliğine İlişkin Özel Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 28-29 Mayıs 2009)

Ülke koordinatörü Türkiye başkanlığında Genel Merkez'de gerçekleşen toplantıya Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Romanya ve Rusya üye olarak, İran ise sektörel diyalog ortağı olarak katılmıştır. [312]

Türkiye heyeti değerlendirme raporunu sunmuş ve raporun güncel versiyonu için üye devletleri kendi ülkelerindeki hidrokarbon sektöründeki faaliyetlerle ilgili

---

[310] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Yerevan, 20 March 2009)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORTMINIST%20FINAL.pdf* , (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[311] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Yerevan, 20 March 2009)", *a.g.k.*

[312] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group on Coopretion Amaong BSEC Member States in Exploration and Extraction of Hydrocarbon Resources of the Black Sea (Istanbul, BSEC Headquarters, 28-29 May 2009)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINAL%20HYDROCARBON%20REPORT%20may2009.pdf* , (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

güncel bilgileri KEİ PERMIS'e iletmeye davet etmiştir. Son gelişmelerin değerlendirilmesi amacıyla Bulgaristan, Romanya ve Türkiye heyetleri kendi ülkelerindeki son gelişmeler hakkında sunum yapmışlardır.[313]

Toplantıda 2009-2011 yılları arası Eylem Planı taslağı ve etkili uygulanması için alınacak önlemler değerlendirilmiş ve kabul edilmiş, ayrıca 2009 yılında ülke koordinatörlüğü süresi dolacak olan Türkiye'nin görev süresinin uzatılması da kabul edilmiştir. Katılımcılar; bölgesel çalıştaylar, öğrenciler ve uzmanlar için eğitim oturumları, konferanslar ve Eylem Planı'nın önümüzdeki iki yıllık dönemdeki hedeflerini destekleyecek ve uygulayacak projeler hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Özellikle Türkiye delegasyonu tarafından sunulan ve TPAO ile iş birliği içinde üye devletlerde eğitim toplantıları düzenlenmesi önerisi desteklenmiştir.[314]

3.2.25. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Sofya, 27 Ocak 2010)

11 üye ülke (Ukrayna katılım sağlamadı) ile gözlemci olarak Mısır ve ABD'nin katılımıyla Sofya'da gerçekleşen toplantıda ilk olarak enerji iş birliğinin genel durum değerlendirilmesi yapılmış ve "*2010-2011 dönemi için Eylem Planı*" kabul edilmiştir.[315]

Önceki toplantılarda ele alınan "*KEİ-AB Enerjide Ortak Eylem Planı*" taslağı üzerinde görüşme yapılmadığı belirtilerek üyelerin yorumlarını, gözlemlerini ve önerilerini KEİ PERMIS'e sunmaları talep edilmiştir. Ayrıca 28 Ocak 2020 tarihinde

[313] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group on Coopretion Amaong BSEC Member States in Exploration and Extraction of Hydrocarbon Resources of the Black Sea (Istanbul, BSEC Headquarters, 28-29 May 2009)", *a.g.k.*
[314] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group on Coopretion Amaong BSEC Member States in Exploration and Extraction of Hydrocarbon Resources of the Black Sea (Istanbul, BSEC Headquarters, 28-29 May 2009)", *a.g.k.*
[315] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Sofia, 27 January 2010)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/ReportWGEnergyFINALweb.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

gerçekleştirilecek olan enerji bakanları toplantısının gündem maddeleri oluşturulmuştur.[316]

3.2.26. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Sofya, 28 Ocak 2010)

27 Ocak 2010 tarihinde gerçekleşen Çalışma Grubu toplantısının ardından aynı katılımcıların enerji bakanları tarafından 28 Ocak 2010 tarihinde gerçekleşen toplantıda Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü Uluslararası Hidrojen Enerji Teknolojileri Merkezi (*United Nations Industrial Development Organization International Centre for Hydrogen Energy Technologies* - UNIDO/ICHET), Atina Üniversitesi'ne bağlı Enerji Politikası ve Geliştirme Merkezi (*Energy Policy and Development Center* - KEPA) temsilcileri de yer almıştır. Katılımcılar tarafından "*KEİ Üye Devletlerinin Enerji Bakanlarının Entegre Karadeniz Enerji Piyasasının Kurulmasına İlişkin Bildirgesi*" değerlendirilmiş ve kabul edilmiştir.[317]

3.2.27. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 5-6 Ekim 2010)

Toplantı; Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Sırbistan ve Türkiye'nin katılımıyla Genel Merkez'de gerçekleştirilmiştir. Toplantıda KEİ ilgili kuruluşlarından KEİPA ve KEİ İş Konseyi; gözlemci sıfatıyla Mısır, ABD, Çek Cumhuriyeti ve İtalya temsilcileri; sektörel diyalog

[316] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Sofia, 27 January 2010)", *a.g.k.*
[317] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Sofia, 28 January 2010)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORTMINIST%20FINALweb.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

ortağı sıfatıyla Macaristan ve İran; misafir olarak UNIDO-ICHET ve KEPA temsilcileri katılmışlardır. [318]

KEİ İş Konseyi Yönetim Kurulu tarafından Karadeniz Bölgesi'nde "*İş Dünyası ve Akademi Arasında Yeşil İttifak*" kurulmasına ilişkin olarak kabul edilen, "*PROMITHEAS Ağı*" ile ortaklaşa geliştirilecek çalışmalar hakkında sunum yapılmıştır.[319] *"PROMITHEAS Ağı*"; Bakü deklarasyonu sonrasında KEİ üye devletlerinin enerji ve iklim politikaları bağlamında; enerji arz güvenliğinin sağlanması, kıtalararası enerji koridoru oluşturulması, enerji piyasalarının geliştirilmesi, enerji verimliliğinin artırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması ve sürdürülebilir çevresel enerji politikalarının ortaya konulması amacıyla KEPA bünyesinde kurulan bir oluşumdur. [320] İş Konseyi ile yürütülen ortak çalışmada; yeni sektörel pazarların keşfedilmesi ve bölgedeki "*yeşil ekonomi ürünlerine*" karşılık gelen iş piyasası taleplerini geliştirerek akademik kurumlar ile işletmelerin bir araya getirilmesi amaçlanmaktadır. Katılımcılar tarafından, iş dünyası ve akademik camia arasında "*Yeşil İttifak*"ın kurulmasına ilişkin çalışmaların teşvik edilmesi kararı alınmıştır.[321]

Ermenistan, Yunanistan, Romanya ve Türkiye temsilcileri enerji alanındaki son gelişmelere ve bölgesel etkisi olan projelere ilişkin sunumlarını gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca Yunanistan heyeti tarafından yenilenebilir enerji kaynakları, enerji verimliliği ve çevre dostu enerji teknolojilerine vurgu yapılarak "*Yeşil*

[318] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 5-6 October 2010)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINALREPORTWGENERGY%206oct.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[319] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 5-6 October 2010)", *a.g.k.*
[320] Energy Policy and Development Center (KEPA), "PromitheasNet", *http://www.promitheasnet.kepa.uoa.gr/index.php*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[321] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 5-6 October 2010)", *a.g.k.*

Enerji" yatırımlarını ve yenilikçi "*Yeşil Enerji*" projelerini teşvik etmek olan "*Yeşil Enerji Geliştirme Girişimi*" projesinin sunumu yapılmıştır.[322]

3.2.28. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Nafplion, 12 Ekim 2010)

Yunanistan'ın Nafplion kentinde gerçekleşen toplantı; 12 üye ülke enerji bakanlarının yanı sıra; KEİ ilgili kuruşlarından KEİPA ve KEİ İş Konseyi'nin, gözlemci olarak Çek Cumhuriyeti, Fransa, İtalya, Polonya, Slovakya ve ABD'nin; sektörel diyalog ortağı olarak Macaristan, İran, Japonya ve Birleşik Krallık'ın; misafir statüsünde Birleşmiş Milletler Çevre Programı Akdeniz Eylem Planı (*United Nations Environment Programme Mediterranean Action Plan* - UNEP/MAP), UNIDO-ICHET, KEPA ve Yunanistan'ın enerji ile ilgili kurum ve kuruluşlarının katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Geniş katılımla gerçekleşen toplantıda Karadeniz Bölgesi için Yeşil Enerji geliştirme girişimi oluşturulması kararı alınmıştır. [323]

3.2.29. KEİ Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü Toplantısı (İstanbul, 2 Nisan 2012)

12 Ekim 2010 tarihinde gerçekleşen enerji bakanları toplantısında Yeşil Enerji geliştirme girişimi sonrasında gerçekleşen ilk Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü toplantısı; üye ülkelerden Ermenistan, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna'nın katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Toplantıya gözlemci olarak Çek Cumhuriyeti temsilcileri katılmışlardır. [324]

---

[322] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 5-6 October 2010)", *a.g.k.*

[323] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Nafplion, 12 October 2010)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20ENERGY MIN%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[324] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 2 April 2012)", *http://www.bsec-*

Toplantıda; üye devletlerin Yeşil Enerji alanındaki ulusal politikaları ve bölgesel etkisi olan projelerin/girişimlerin geliştirilmesi konusunda Yunanistan, Sırbistan ve Türkiye heyetleri tarafından sunum yapılmıştır. Üye devletler arasındaki bilgi değişimi/paylaşımı konularında, ulusal idari organlar ve merkezler arasında iş birliği ağının oluşturulması gerektiği konusunda görüş alışverişinde bulunulmuştur. Kurulacak olan ağın; Yeşil Enerji Görev Gücü'ne kalıcı olarak aday gösterilecek ve Yeşil Enerji alanında uzman kişilerden oluşturulması kararı alınmıştır. Ayrıca geliştirilecek projeler için Görev Gücü'ne; KEİ ilgili organlarının, KEİ Proje Geliştirme Fonu'nun ve Yunanistan Kalkınma Fonu'nun katılımlarının sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.[325]

Ülke koordinatörlerinden biri olarak Türkiye heyeti, KEİ'nin "*Yeşil Enerji Strateji Belgesi*"nin oluşturulması için taslak anketi hazırlamayı kabul etmiş ve Görev Gücü tarafından diğer koordinatör ülkelerden biri olarak Yunanistan, anket taslağı hazırlanmasında Türkiye ile iş birliği yapmaya davet edilmiştir.[326]

3.2.30. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 3-4 Nisan 2012)

2 Nisan 2021 tarihinde gerçekleşen Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü toplantısının ardından toplantıda yer alan 8 üye ülke ve gözlemci olarak Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın katılımları ile Genel Merkez'de Enerji Çalışma Grubu toplantısı yapılmıştır. [327]

Toplantıda, Türkiye heyeti tarafından bölgesel etkisi olan projelerin geliştirilmesine ilişkin olarak güvenli ve ticari olarak uygulanabilir kuzey-güney ve

---

organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20TF%20Energy%20FINAL.pdf, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[325] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 2 April 2012)",, *a.g.k.*

[326] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 2 April 2012)",, *a.g.k.*

[327] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 3-4 April 2012)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

doğu-batı petrol ve gaz transit projelerini teşvik etme konusundaki faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca entegre enerji piyasası oluşturulması konusunda Türkiye ile KEİ üye devletleri arasındaki elektrik bağlantıları ve elektrik piyasasındaki son gelişmeler hakkında sunumlar yapılmıştır. Katılımcılar, entegre bir Karadeniz enerji piyasasının kurulması hedefine doğru ilerlemek için atılması gereken adımlar ve yürütülmesi gereken faaliyetler hakkında görüş alışverişinde bulunmuşlardır.[328]

Türkiye temsilcisi, hidrokarbon kaynakların araştırılması ve çıkarılmasına ilişkin olarak TPAO'nun Karadeniz'in hidrokarbon kaynaklarının aranması ve çıkarılmasında bölgesel iş birliğine fayda sağlayabilecek faaliyetleri hakkında bir sunum yapmıştır. Ayrıca 11 Nisan 2012 tarihinde Belgrad'da yapılacak olan enerji bakanları toplantısının gündem taslağı görüşülerek nihai hale getirilmiştir.[329]

3.2.31. KEİ Enerji Bakanları Toplantısı (Belgrad, 11 Nisan 2012)

10 üye ülkenin (Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna) yanı sıra; gözlemci statüsünde Mısır, Belarus ve Çek Cumhuriyeti, Fransa, Almanya, İtalya, Slovakya ve ABD'nin katılımları ile Belgrad'da gerçekleşen enerji bakanları toplantısında KEİ üye devletlerinin "*Gaz Altyapısının Geliştirilmesine İlişkin Belgrad Bildirgesi*" kabul edilmiştir. [330]

[328] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 3-4 April 2012)", *a.g.k.*
[329] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 3-4 April 2012)", *a.g.k.*
[330] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Belgrade, 11 April 2012)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report%20MinEnergy%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

3.2.32. KEİ Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü Toplantısı (İstanbul, 12 Kasım 2012)

Genel Merkez'de gerçekleşen toplantı; Ermenistan, Azerbaycan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna heyetlerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. [331] Toplantıda üye ülkeler ilk olarak, 26 Haziran 2021 tarihinde gerçekleştirilen KEİ Zirve Toplantısı'nda karara bağlanan ve 2020 yılına yönelik hedefleri içeren "*KEİ Ekonomik Gündemi 2012 (Güçlendirilmiş bir KEİ ortaklığına yönelik KEİ Ekonomik Gündemi)*" kapsamında Yeşil Enerji alanında yapılacak çalışmalara ilişkin görüş alışverişinde bulunmuştur. Görev Gücü'nün tüm faaliyetlerinin Ekonomik Gündem'in ilgili hükümleri ile uyumlu olması ve Görev Gücü'nün Eylem Planı'nın bu yönde tedbirler içermesi kabul edilmiştir.[332]

Yunanistan ve Türkiye temsilcileri, Yeşil Enerji alanındaki ulusal politikalar ve bölgesel etkiye sahip proje ve girişimlerin geliştirilmesi hakkında bilgi vermişlerdir. Bu bağlamda bilgi değişimi/paylaşımı konusunda iş birliği ağının kurulması gerekliliği vurgulanmıştır.[333]

Katılımcılar, çevre dostu enerji teknolojileri, yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji verimliliği projelerinin geliştirilmesine yönelik yatırımları teşvik etmek amacıyla "*Yeşil Enerji'de Yatırım Teşviki*" konulu bir KEİ Konferansı düzenleme olasılığını değerlendirmiştir. Düzenlenecek konferans için Türkiye, 2013 yılında böyle bir konferans düzenlemeyi ve konferansın içeriği, formatı ve davet edilecek katılımcılarla ilgili önerilerin detaylandırılmasını teklif etmiştir.[334]

---

[331] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 12 November 2012)", http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20TF%20Energy%20FINAL2012.pdf, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[332] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 12 November 2012)", *a.g.k.*
[333] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 12 November 2012)", *a.g.k.*
[334] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 12 November 2012)", *a.g.k.*

Ayrıca Türkiye temsilcisi, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji konusunda KEİ çerçevesinde üstlenilecek bölgesel Yeşil Enerji projelerini değerlendirmek amacıyla çalıştay düzenlemeyi teklif etmiştir. Konferans ve çalıştay düzenlenmesine ilişkin detaylar için sonraki toplantılarda bu konunun yeniden ele alınması kararı alınmıştır.[335]

Yeşil Enerji Strateji Belgesi oluşturulması için Türkiye'nin hazırlamış olduğu taslak anketine Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan ve Moldova dışında yanıt gönderen ülke bulunmadığından dolayı konunun sonraki toplantılarda ele alınması kararlaştırılmış ve ankete bildirimde bulunmayan ülkelerin en kısa sürede çalışmalarını tamamlayarak görüşlerini KEİ PERMIS'e iletmeleri istenmiştir.[336]

3.2.33. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 13-14 Kasım 2012)

Üye devletlerden Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna heyetlerinin katılımıyla gerçekleşen toplantıya gözlemci olarak Çek Cumhuriyeti, ABD ve Avrupa Enerji Şartı Sekreterliği temsilcileri ve misafir olarak AGİT Ekonomik ve Çevresel Faaliyetler Koordinatörlüğü ile KEPA temsilcileri katılmışlardır. [337]

Toplantının önemli gündem başlıklarına ilişkin olarak;

"*Yeni Ekonomik Gündem(Güçlendirilmiş bir KEİ Ortaklığına yönelik KEİ Ekonomik Gündemi)*" ve KEİ'nin 2020 hedefleri doğrultusunda enerji işbirliğinin

[335] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 12 November 2012)", *a.g.k.*
[336] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 12 November 2012)", *a.g.k.*
[337] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 13-14 November 2012)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WG%20Energy%20FINALNov2012.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

güçlendirilmesi için yapılacak çalışmalar hakkında görüş alışverişinde bulunulmuştur.[338]

Çalışma grubu; entegre bir Karadeniz enerji piyasası oluşturulması konusunda Enerji Şarjı ile işbirliği yapılması kararı almış ve KEİ PERMIS'ten resmi yazışmaların yapılması talebinde bulunmuştur.[339]

Hidrokarbon kaynakların araştırılması ve kullanılması hakkında Türkiye heyeti; TPAO'nun Karadeniz'in hidrokarbon kaynaklarının aranması ve çıkarılmasında bölgesel işbirliğine fayda sağlayabilecek faaliyetler hakkında bilgi vermiştir.[340]

Katılımcılar, Belgrad Bildirisi'nde gaz altyapısının iyileştirilmesi ve enerji verimliliğinin arttırılmasına ilişkin hükümler çerçevesinde yapılacak çalışmalar ve projelere ilişkin fikir alışverişinde bulunmuştur.[341]

3.2.34. KEİ Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü Toplantısı (İstanbul, 10 Haziran 2013)

Genel Merkez'de gerçekleşen toplantı üye ülkelerden Arnavutluk, Ermenistan, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Türkiye ve Ukrayna'nın katılımları ile gerçekleştirilmiştir. [342]

Türkiye, Yunanistan ve Romanya temsilcileri, Yeşil Enerji alanındaki ulusal politikalar ve bölgesel etkiye sahip proje ve girişimlerin geliştirilmesi konusundaki

---

[338] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 13-14 November 2012)", *a.g.k.*
[339] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 13-14 November 2012)", *a.g.k.*
[340] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 13-14 November 2012)", *a.g.k.*
[341] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 13-14 November 2012)", *a.g.k.*
[342] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 10 June 2012)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20GREEN%20ENERGY%20TF%20June%202013%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

gelişmelere ilişkin bilgilendirme sunumları yapmışlardır. Yeşil Enerji Strateji Belgesi hazırlanmasına ilişkin olarak fikir alışverişinde bulunulmuş ve henüz taslak metne katkı sağlamayan ülkelerden konuya ilişkin bildirimde bulunmaları talep edilmiştir.[343]

3.2.35. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 11-12 Haziran 2013)

Toplantı; Arnavutluk, Ermenistan, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna'nın katılımları ile gerçekleştirilmiştir. [344] Çalışma Grubu'nda; Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından alınan ve "*Güçlendirilmiş bir KEİ Ortaklığına yönelik KEİ Ekonomik Gündemi*" hedefleri doğrultusunda 2013-2015 yılları arasında uygulanması istenen tavsiye kararlar değerlendirilmiştir. Bu bağlamda katılımcılar; Yeşil Enerji stratejisi de olmak üzere enerji alanında iş birliğinin geliştirilmesi; enerji güvenliğinin, enerji kaynaklarının, enerji yollarının çeşitlendirilerek ve enerji altyapısının geliştirilerek bölgesel enerji piyasasının oluşturulması konusunda fikir alışverişinde bulunmuştur.[345]

Türkiye tarafından, Karadeniz'in hidrokarbon kaynaklarının araştırılması ve çıkarılmasında bölgesel işbirliği için, Türkiye'nin bu sektördeki politikası ve faaliyetleri hakkında bilgilendirme yapılmış ve Çalışma Grubu, diğer üye ülkelerin de hidrokarbon kaynaklarına yönelik uygulamalarına ilişkin çalışmalarını bildirmelerini talep etmiştir.[346]

---

[343] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 10 June 2012)", *a.g.k.*
[344] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 13-14 June 2013)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINAL%202013.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[345] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 13-14 June 2013)", *a.g.k.*
[346] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 13-14 June 2013)", *a.g.k.*

3.2.36. Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü Toplantısı (İstanbul, 13 Kasım 2013)

Genel Merkez'de gerçekleşen toplantıya Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Rusya ve Türkiye temsilcileri katılmışlardır. [347] Toplantıda Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü tarafından "*Güçlendirilmiş bir KEİ Ortaklığına yönelik KEİ Ekonomik Gündemi*" hedefleri doğrultusunda belirlenen öncelikli hedeflere ilişkin projelerin hayata geçirilmesi konusunda karar alınmıştır. Son toplantıda alınan karar üzerine Görev Gücü'nün ülke koordinatörlerinden Türkiye'nin hazırladığı "Yeşil Enerji Strateji Belgesi Taslağı" üzerinde görüş alışverişi yapılmıştır. Taslak metnin nihai şeklinin sonraki toplantılarda yeniden ele alınması kararlaştırılmıştır.[348]

3.2.37. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 14-15 Kasım 2013)

Enerji Çalışma Grubu toplantısı; üye ülkelerden Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Rusya ve Türkiye'nin, sektörel diyalog ortaklarından Macaristan'ın ve gözlemci olarak Çek Cumhuriyeti'nin katılımları ile gerçekleşmiştir. [349]

Önemli gündem başlıkları ele alındığında;

---

[347] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 13 November 2013)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20GREEN%20ENERGY%20DEV%20TF%20FINAL%20Rev.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[348] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 13 November 2013)", *a.g.k.*

[349] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 14-15 November 2013)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINAL%20Nov.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Çalışma Grubu üye ülkelerden; KEİ Ekonomik Gündemi'nin uygulanmasında izlenecek strateji için proje teklifleri sunulması talebinde bulunmuştur. Çalışma Grubu; Entegre Karadeniz Enerji Piyasası Kurulması ve Sofya Bildirgesi'nin uygulanmasında, KEİ ilgili organları ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde bir "Niyet Memorandumu" taslağının hazırlanması kararı almıştır.[350]

Hidrokarbon kaynakların araştırılması ve çıkarılmasına ilişkin olarak Türkiye temsilcisi, Türkiye'nin bu sektördeki faaliyetleri hakkında bilgilendirme yapmış ve üye devletleri, Karadeniz'in hidrokarbon kaynaklarının araştırılması ve çıkarılması konusundaki faaliyetleri hakkında bilgi paylaşmaya davet etmiştir.[351]

3.2.38. KEİ Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü Toplantısı (İstanbul, 7 Nisan 2014)

Genel Merkez'de gerçekleşen toplantıya üye ülkelerden Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna katılmışlardır. Gözlemci statüsünde Avusturya ve İtalya, bağlı kuruluşlardan İş Konseyi ve ICBSS, sektörel diyalog ortağı olarak Karadeniz Üniversiteler Ağı (*Black Sea Universities Network* - BSUN), misafir statüsünde ise KEPA temsilcileri katılım sağlamıştır. [352]

Önemli gündem maddelerine ilişkin ilk olarak "*KEİ Ekonomik Gündemi 2012 (Güçlendirilmiş bir KEİ Ortaklığına yönelik KEİ Ekonomik Gündemi)*"yle uyumlu projelerin durumu tartışılmış ve bu konuda Yunanistan tarafından yapılan öneriler

[350] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 14-15 November 2013)", *a.g.k.*
[351] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 14-15 November 2013)", *a.g.k.*
[352] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 7 April 2014)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20GREEN%20ENERGY%20TF%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

değerlendirilmiştir. Katılımcılar taslak "*Yeşil Enerji Strateji Belgesi*" metnine dair fikir ve görüş alışverişinde bulunmuşlardır.[353]

Toplantıda ayrıca, enerji alanındaki son gelişmelerle ilgili; İtalya Bocconi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Edoardo CROCI, "*Yenilenebilir, Enerji Verimliliği ve İklim Politikalarının Farklı Yönetim Düzeylerinde Entegrasyonu*" konulu; KEPA Direktörü Prof. Dr. Dimitrios MAVRAKIS bölgesel etkiye sahip yeşil enerji projelerinin geliştirilmesinde piyasa paydaşlarının ve finans kurumlarının dahil edilmesi konulu, BSUN Genel Sekreteri Prof. Dr. Eden MAMUT, ulusal politikalar düzeyindeki işbirliğinin yeşil enerji alanında insan kaynaklarının eğitimi konulu sunumlarını gerçekleştirmişlerdir.[354]

3.2.39. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 8-9 Nisan 2014)

Toplantı; 7 Nisan 2014 tarihinde gerçekleşen Yeşil Enerji Görev Gücü toplantısına katılım sağlayan üye devletler ile gözlemci olarak Mısır, İtalya, Slovakya ve ABD temsilcilerinin katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca toplantıya, KEİ İş Konseyi, ICBSS ve KEPA temsilcileri de katılmışlardır.[355]

Ekonomik Gündem'in uygulanmasına ilişkin olarak; Yunanistan'ın proje teklifleri değerlendirilmiştir. Ayrıca "Entegre Karadeniz Enerji Piyasasının Kurulmasına İlişkin Sofya Bildirgesi"nin uygulanması için bir Niyet Memorandumu taslağının hazırlanması, enerji bağlantılarının geliştirilmesine ilişkin çalışma yapılması, KEİ bölgesinde "*Enerji Koruma Kampanyası*"nın başlatılmasına yönelik çalışma

[353] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 7 April 2014)", *a.g.k.*
[354] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 7 April 2014)", *a.g.k.*
[355] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 8-9 April 2014)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINALapril.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

yapılması kararları alınmıştır. Üye devletler, "*Entegre Karadeniz Enerji Piyasası*"nın kurulması olasılığına ilişkin daha fazla yorum ve öneride bulunmaya davet edilmiştir.[356]

Hidrokarbon kaynakların araştırılması ve çıkarılmasına yönelik çalışmalar hakkında Türkiye ve Romanya heyetleri, gaz altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalar hakkında ise Bulgaristan, Rusya ve Türkiye heyetleri sunum yapmışlardır. Ayrıca enerji altyapısının geliştirilmesi ve enerji verimliliğinin arttırılması konusunda Türkiye tarafından ticaret ve yatırımın önündeki engelleri tespit etmek ve değerlendirmek için ortak bir çalışma grubu oluşturma fikri gündeme getirilmiştir.[357]

3.2.40. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 12-13 Mayıs 2015)

Toplantı 9 üye ülke (Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna) ile gözlemci olarak Belarus ve Enerji Şartı Sekreterliği'nin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.[358]

Toplantının en öncelikli gündem maddelerinden birisini; entegre bir Karadeniz Enerji Piyasası oluşturulması konusunda atılacak adımların değerlendirilmesi oluşturmuştur. Toplantıda bu amaca yönelik tartışmanın daha üst düzeyde yapılması gerektiği kanaatine varılmıştır.[359]

"*Yeşil Enerji Strateji Belgesi*"nin geliştirilmesi hususunda katılımcılar, taslak belge üzerinde görüş alışverişinde bulunmuşlar ve gözden geçirilmesi gerektiğine karar vermişlerdir. Ayrıca KEPA temsilcisi, üye ülkelerde yenilenebilir enerji kaynakları ve

---

[356] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 8-9 April 2014)", *a.g.k.*
[357] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 8-9 April 2014)", *a.g.k.*
[358] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 May 2015)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINAL%20May%202015.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[359] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 May 2015)", *a.g.k.*

enerji verimliliği politikalarını teşvik etmekle görevlendirilmiş idari organlar ve/veya merkezler ve kuruluşlar arasında bir işbirliği ağı oluşturulması için yapılan çalışmalar hakkında bilgilendirme sunumu yapmıştır.[360]

Bulgaristan ve Türkiye heyetleri, Karadeniz'in hidrokarbon kaynaklarının aranması ve çıkarılması konusunda ülkelerindeki faaliyetler hakkında bilgi vermişlerdir. Rusya heyeti, KEİ üye devletlerinde enerji verimliliğinin teşvik edilmesinin yanı sıra enerji sektörünün gelişiminin önemini vurgulayarak başta enerji verimliliği olmak üzere diğer proje ve yatırımları teşvik etmek amacıyla Çalışma Grubu Ülke Koordinatörlüğü'nün gelecek iki yıllık dönem için (1 Temmuz 2015 tarihinden itibaren) sorumluluklarını üstlenme konusundaki talebini Çalışma Grubu'na iletmiştir. Ayrıca Rusya heyeti tarafından, başta "*Türk Akımı*" olmak üzere enerji alanında sürdürülen projeler hakkında sunum gerçekleştirilmiştir.[361]

Toplantıda ele alınan diğer konularda ise KEİ PERMIS tarafından önerilen "*KEİ Enerji Tasarrufu Kampanyasının Başlatılması*" konulu ve Türkiye tarafından önerilen "Yeşil Enerji ve enerji tasarrufu alanında öğrencilere yönelik eğitim programlarının teşvik edilmesi" konulu projeler hakkında görüş alışverişinde bulunulmuştur.[362]

3.2.41. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 2-3 Aralık 2015)

Toplantı 9 üye ülke (Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna) heyetlerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.[363]

---

[360] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 May 2015)", *a.g.k.*
[361] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 May 2015)", *a.g.k.*
[362] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 May 2015)", *a.g.k.*
[363] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 2-3 December 2015)", *http://www.bsec-*

Toplantıda ele alınan önemli gündem maddeleri; KEİ Ekonomik Gündemi 2012 (*Güçlendirilmiş bir KEİ Ortaklığına yönelik KEİ Ekonomik Gündem*) ve Eylem Planı (2016-2018) kapsamında yeni işbirliği önerileri değerlendirilmiştir. Bu gündem maddeleri kapsamında ortak yaklaşımların ve projelerin geliştirilmesi de dahil olmak üzere enerji sektöründe KEİ üye devletleri arasında iş birliğini geliştirme; enerji güvenliğini sağlamak, enerji kaynaklarını ve yollarını daha da çeşitlendirmek amacıyla, enerji altyapısına yapılan yatırımları destekleyerek rekabetçi bir bölgesel enerji piyasası geliştirme; yenilenebilir enerji kaynaklarını, temiz teknolojileri ve enerji verimliliğini teşvik etmek amacıyla bir "*Yeşil Enerji Stratejisi*" belirleme konuları ele alınmıştır. Bu konuların "*KEİ Ekonomik Gündemi 2012*" hedefleri doğrultusunda uygulanması konusunda katılımcılar fikir birliği sağlamıştır.[364]

Katılımcılar, "*KEİ Ekonomik Gündemi 2012*" hedefi olan Karadeniz Enerji Piyasası'nın geliştirilmesi konusunda önceki toplantılarında ele alınan konular ve uygulamalar hakkında görüş alışverişinde bulunmuş ve bu konunun daha sonraki toplantılarda yeniden ele alınmasını kararlaştırmıştır.[365]

Yeşil Enerji Strateji Belgesi'nin geliştirilmesi konusunda katılımcılar taslak belge hakkında görüş alışverişinde bulunmuşlar ve mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılması gerektiği konusunda anlaşma sağlamışlardır. Yeşil Enerji yatırımlarını teşvik etme ve çevre dostu enerji teknolojilerinin, yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji verimliliği projelerinin geliştirilmesinde işbirliği sağlanması amacıyla Türkiye heyeti, "*Yeşil Enerji'de Yatırımın Teşviki*" konulu bir KEİ konferansı düzenlenmesinin planlandığını teyit etmiştir. Ayrıca Türkiye heyeti, hidrokarbon

organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report%20WGEnergy%202-3%20Dec%202015.pdf, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[364] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 2-3 December 2015)", *a.g.k.*

[365] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 2-3 December 2015)", *a.g.k.*

kaynaklarının aranması ve çıkarılması konusunda Türkiye'deki faaliyetler hakkında sunum gerçekleştirmiştir.[366]

3.2.42. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 25-26 Mayıs 2016)

Genel Merkez'de gerçekleşen toplantıya üye ülkelerden Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Rusya, Türkiye ve Ukrayna katılmışlardır. Toplantıda Mısır ve İsrail temsilcileri gözlemci olarak yer almışlardır. [367]

Toplantıda ele alınan konular arasında öncelikli olarak "*Güçlendirilmiş bir KEİ Ortaklığına yönelik KEİ Ekonomik Gündemi*"nin orta vadeli (2016-2018) önceliklerinin uygulanmasına ilişkin atılması gereken adımlar değerlendirilmiştir.[368]

Çalışma Grubu, Karadeniz Enerji Piyasası'nın gelişimine ilişkin olarak güncellenmiş "*Arka Plan Belgesi*" hakkında değerlendirmelerde bulunmuş ve tüm üye devletlerin görüş ve değişiklik tekliflerini iletmeleri talep edilerek konuyu sonraki toplantılarda yeniden ele alma kararı almışlardır.[369]

Yeşil Enerji gündemine ilişkin olarak, Rusya tarafından Çalışma Grubu Ülke Koordinatörü olarak güncellenen "*Yeşil Enerji Strateji Belgesi*" taslağı değerlendirilmiştir. Belgenin sonraki toplantılarda ele alınması kararlaştırılmış ve üye devletlerden, 1 Eylül 2016 tarihine kadar tekliflerini ve metindeki değişikliklerini sunmaları talep edilmiştir. Ayrıca üye devletlerin ulusal hükümet organları, akademi ve

---

[366] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 2-3 December 2015)", *a.g.k.*
[367] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 25-26 May 2016)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report%202016.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[368] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 25-26 May 2016)", *a.g.k.*
[369] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 25-26 May 2016)", *a.g.k.*

araştırma kurumlarının yanı sıra Yeşil Enerji alanında faaliyet gösteren şirketleri "*KEİ Yeşil Enerji İşbirliği Ağı*"na katılmaya davet edilmiştir.[370]

Toplantının diğer gündemlerinde ise; Gürcistan, Türkiye ve Rusya delegasyonları, ülkelerindeki enerji altyapısındaki son gelişmeler ve enerji verimliliğinin teşvik edilmesine yönelik çalışmalar hakkında sunum gerçekleştirmiştir. Ayrıca Türkiye heyeti, hidrokarbon arama faaliyetleri ve petrol fiyatları hakkında da bilgi vermiştir.[371]

3.2.43. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 01 Aralık 2016)

Genel Merkez'de gerçekleşen toplantıya üye ülkelerden Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Rusya, Sırbistan ve Türkiye katılmışlardır. KEPA temsilcileri toplantıda misafir statüsünde yer almıştır.[372]

Üye devletlerden 31 Mart 2017 tarihine kadar bir sonraki toplantıda görüşülecek olan "*KEİ Ekonomik Gündemi 2012*"nin ikinci orta vade (2016-2018) hedefleri için Enerji Çalışma Grubu'nun önceliklerine karşılık gelen projeleri ve diğer faaliyetlere ilişkin tekliflerini iletmeleri talep edilmiştir.[373]

Yeşil Enerji iş birliğine ilişkin olarak katılımcılar, Yeşil Enerji Strateji Belgesi taslağı hakkında görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Yeşil Enerji Ülke Koordinatörü Rusya, üye devletler tarafından yapılan yorum ve öneriler ışığında Yeşil Enerji Strateji Belgesi taslağı için gözden geçirilmiş bir metin hazırlamayı ve bir sonraki Çalışma

---

[370] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 25-26 May 2016)", *a.g.k.*
[371] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 25-26 May 2016)", *a.g.k.*
[372] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 01 December 2016)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGEnergy%20FINAL%20Dec%202016.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[373] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 01 December 2016)", *a.g.k.*

Grubu toplantısında değerlendirilmek üzere hazır duruma getirmeyi taahhüt etmişlerdir. Azerbaycan heyeti tarafından, ülke koordinatörünün girişimleri desteklenmiş ve taslak belgenin hazırlanmasına katkıda bulunma niyeti dile getirilmiştir.[374]

Karadeniz hidrokarbon kaynaklarının araştırılması ve çıkarılması konusunda üye devletlerden yapılacak olan proje tekliflerinin bir sonraki toplantıda ele alınması kararı alınmıştır. Ayrıca Rusya ve Sırbistan delegeleri tarafından elektrik ara bağlantılarının teşvik edilmesine yönelik devam eden ulusal ve bölgesel projeler hakkında hazırlanan sunumları gerçekleştirilmiştir.[375]

3.2.44. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 15 Haziran 2017)

Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Rusya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna'nın katılımıyla genel merkezde gerçekleşen toplantıda 2016 yılında gerçekleşen toplantılarda ele alınan konular ve atılan adımlar değerlendirilmiştir. Rusya, Sırbistan ve Türkiye heyetleri, devam eden bölgesel projeler hakkında bilgilendirme sunumu yapmışlardır. [376]

[374] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 01 December 2016)", *a.g.k.*
[375] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 01 December 2016)", *a.g.k.*
[376] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 June 2017)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGEnergy%20FINAL%2015%20June%202017.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

3.2.45. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 15 Mayıs 2018)

Toplantı, genel merkezde Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Rusya, Türkiye ve Ukrayna'nın katılımları ile gerçekleşmiştir. KEPA temsilcileri toplantıda misafir olarak bulunmuşlardır.[377]

"*Güçlendirilmiş KEİ Ortaklığına Yönelik KEİ Ekonomik Gündemi*"nin ikinci orta vadeli (2016-2018) önceliklerinin uygulanmasına ilişkin KEİ PERMIS tarafından sağlanan bilgiler değerlendirilmiştir.[378]

Ardından katılımcılar, "*Güçlendirilmiş KEİ Ortaklığına Yönelik KEİ Ekonomik Gündemi*"nin üçüncü orta vadeli (2019-2021) önceliklerini ele almıştır. Bu konu hakkında Rusya delegasyonu önceki hedeflerin korunmasını önermiştir. Yunanistan ve Türkiye tarafından ise bir sonraki orta vadeli süreç için yeni hedefler önerilmiştir.[379]

Yunanistan heyeti tarafından; enerji güvenliğini, enerji kaynaklarını ve güzergahlarını daha da çeşitlendirmek amacıyla, enerji altyapısına yapılan yatırımları destekleyerek rekabetçi bir bölgesel enerji piyasası geliştirme; yenilenebilir enerji kaynaklarını, temiz teknolojileri ve enerji verimliliğini teşvik etmek amacıyla bir Yeşil Enerji Stratejisi belirlemek için üye devletler arasında iş birliğini sağlama; enerji üretimi ve tüketimi alanında AB ve diğer ilgili uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliğini geliştirme konularının önceliklendirilmesi talep edilmiştir.[380]

---

[377] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 May 2018*)", http://core.bsec-organization.org/UploadedFiles/EventFiles/20180515_wgen-hq_report-qhxslxws.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[378] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 May 2018*)", a.g.k.*
[379] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 May 2018*)", a.g.k.*
[380] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 May 2018*)", a.g.k.*

Türkiye heyeti tarafından; ortak yaklaşımlar ve projeler kapsamında enerji sektöründe KEİ üye devletleri arasında iş birliğini geliştirme, KEİ bölgesi enerji üreticileri ve tüketicileri arasında daha yakın işbirliği ve koordinasyon yoluyla enerji kaynaklarının kullanımında verimliliğin sağlanması, KEİ üye devletlerindeki enerji yetkilileri arasında ortak eğitim programlarının düzenlenmesi de dahil olmak üzere deneyim ve bilgi alışverişinde bulunulması konularının üçüncü orta vadeli öncelikler arasında yer alması gerektiği belirtilmiştir.[381]

Enerji Çalışma Grubu Ülke Koordinatörü olarak Ukrayna tarafından 2018-2019 dönemi için Enerji Çalışma Grubu'nun taslak Eylem Planı sunulmuştur. Türkiye ve Rusya delegasyonları metinde bazı önerilerde bulunmuşlar ve düzenlemelerin ardından taslağın daha sonra yeniden değerlendirilmesi kararı alınmıştır.[382]

Yeşil Enerji konusunda KEİ Yeşil Enerji Strateji Belgesi taslağı değerlendirilmiştir. Gerekli düzenlemeler ile son şekli verilen belge görüşülmek üzere Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi'nin onayına sunulmuştur.[383]

KEİ Yeşil Enerji Ağı'nın faaliyetlerine ilişkin bilgiler, KEPA Direktörü Prof. Dr. Dimitrios MAVRAKIS tarafından verilmiştir. Özellikle yapılandırılmış bir politika diyalogu yoluyla enerji verimliliği iyileştirmelerinin teşvik edilmesine, periyodik Yeşil Enerji Yatırım Forumları düzenleyerek bölgesel iş birliğinin sağlanmasına ve Yeşil İklim Fonu'ndan finanse edilecek güvenilir proje tekliflerinin hazırlanmasına yönelik çalışmalar katılımcı devletler tarafından olumlu karşılanmış ve desteklenmesi yönünde görüş birliğine varılmıştır.[384]

---

[381] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 May 2018*)", a.g.k.*
[382] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 May 2018*)", a.g.k.*
[383] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 May 2018*)", a.g.k.*
[384] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 May 2018*)", a.g.k.*

3.2.46. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 4 Aralık 2018)

Toplantıya üye ülkelerden Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Rusya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna; misafir olarak ise KEPA temsilcileri katılmışlardır. [385]

Toplantı gündeminin konuları arasında yer alan "*Güçlendirilmiş KEİ Ortaklığına Yönelik KEİ Ekonomik Gündemi*"nin üçüncü orta vadeli (2019-2021) önceliklerin belirlenmesi hakkında değerlendirme yapılmış ve önceki toplantıda Türkiye tarafından önerilen ortak yaklaşımlar ve projeler kapsamında enerji sektöründe KEİ üye devletleri arasında iş birliğinin geliştirilmesi ve üye devletlerin enerji alanındaki yetkili kişi, kurum ve kuruluşları da dahil olmak üzere eğitim programları düzenlenerek deneyim ve bilgi alışverişinde bulunulması ile Yunanistan tarafından önerilen enerji güvenliğini sağlamak, enerji kaynaklarını ve rotalarını daha da çeşitlendirmek amacıyla, enerji altyapısına yapılan yatırımlarının desteklenerek rekabetçi bir bölgesel enerji piyasası geliştirilmesi olmak üzere 3 konuda öncelik sağlanması kararı alınmıştır.[386]

Çalışma Grubu'nun 2018-2019 yılları arası Eylem Planı, koordinatör ülke olan Ukrayna tarafından sunulmuş ve üye devletlerce kabul edilmiştir.[387]

---

[385] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 4 December 2018)", *http://core.bsec-organization.org/UploadedFiles/EventFiles/20181204_wgen-hq_report-knwuxwpm.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
[386] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 4 December 2018)", *a.g.k.*
[387] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 4 December 2018)", *a.g.k.*

3.2.47. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (İstanbul, 29 Kasım 2019)

Toplantıya üye ülkelerden Ermenistan, Azerbaycan, Yunanistan, Rusya, Romanya, Türkiye ve Ukrayna ile gözlemci statüsünde Macaristan temsilcileri katılmışlardır. [388]

İlk olarak, 2018 yılında gerçekleşen son toplantıda alınan kararlar ve bu kararların uygulanmasında atılan adımlar değerlendirilmiştir.[389] Ek olarak KEİ'nin diğer uluslararası kuruluşlarla enerji iş birliğini geliştirmesi amacıyla başta UNECE ve Avrupa Enerji Şartı olmak üzere diğer uluslararası kuruluşlarla birlikte yürütülen çalışmalar hakkında bilgilendirme sunumu yapılmıştır. Ayrıca KEİ ile diğer uzmanlaşmış uluslararası kuruluşlar ile IEA ve Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (*International Renewable Energy Agency* - IRENA) arasındaki iş birliğinin genişletilmesinin önemi vurgulanmış ve yeni iş birliği olanaklarının araştırılması kararı alınmıştır. Ayrıca "*Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonu tarafından finanse edilen, üye devletlerindeki binalarda yüksek performanslı enerji verimliliği standartlarının uygulanmasının teşvik edilmesi*" başlıklı projenin tamamlanmasıyla ilgili olarak KEİ PERMIS tarafından aktarılan bilgiler değerlendirilmiştir.[390]

---

[388] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 29 November 2019)", *http://core.bsec-organization.org/UploadedFiles/EventFiles/20191129_wgen-hq_report-(without-annexes)-5c1o1kff.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

[389] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 29 November 2019)", *a.g.k.*

[390] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 29 November 2019)", *a.g.k.*

3.2.48. KEİ Enerji Çalışma Grubu Toplantısı (Çevrimiçi, 10 Aralık 2020)

Toplantı, SARS-CoV-2 virüsü sebebiyle ortaya çıkan Covid-19 pandemisine yönelik tedbirler kapsamında çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir. Üye ülkelerden Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna temsilcileri; gözlemci olarak Mısır temsilcileri, özel konuk olarak dönemin KEPA Direktörü ve KEİ Yeşil Enerji Ağı Koordinatörü Prof. Dr. Dimitrios MAVRAKIS ve bağlı kuruluşlardan KEİ Parlamenter Asamblesi temsilcisi toplantıya katılmışlardır. [391]

Yeşil Enerji alanında 7 Ekim 2020'de çevrimiçi olarak düzenlenen 7. "*Yeşil Enerji Yatırım Forumu*"nun sonuçları ve tavsiyeleri hakkında KEİ PERMIS tarafından iletilen notlar değerlendirilmiştir. Bu kapsamda KEPA direktörü ve KEİ Yeşil Enerji Ağı Koordinatörü, 2015 yılından bu yana KEİ PERMIS gözetiminde faaliyet gösteren Yeşil Enerji Ağı'nın faaliyetleri ve Birleşmiş Milletler'in 75. Yıldönümü sebebiyle "*75 BM – 75 ağaç UNAI SDG7*" girişimi adı altında ağaçlandırma uygulamasına ilişkin son gelişmeler hakkında bir sunum gerçekleştirmiştir. Ayrıca "*Güçlendirilmiş KEİ Ortaklığına Yönelik KEİ Ekonomik Gündemi*"nin üçüncü orta vadeli (2019-2021) hedeflerine yönelik yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.[392]

3.3. ENERJİ İŞBİRLİĞİNE İLİŞKİN DEKLARASYONLAR

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nde enerji alanında işbirliğinin sağlanması ve geliştirilmesi, enerji vizyonunun belirlenmesi amacıyla, üye ülke enerji bakanları ya da üst düzey yöneticilerin bulunduğu toplantılarda alınmış olan kararlar

[391] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Online, 10 December 2020)", *http://core.bsec-organization.org/UploadedFiles/EventFiles/20201210_wgen-online_report-2irj4jqa.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).
[392] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Online, 10 December 2020)", *a.g.k.*

bulunmaktadır. Bu kararlar bildiri halinde yayınlanmış olup; enerji alanında atılacak adımların ve önceliklerin belirlenmesinde üye ülkelerin, enerji çalışma grubunun ve diğer ilgili kurum ve kuruluşların çalışmalarında referans olarak kabul edilmiştir. KEİ'nin enerji politikalarına ilişkin yaklaşımlarının irdelenmesi açısından bu başlık altında yayınlanan bazı önemli deklarasyonlar ele alınacaktır.

3.3.1. KEİ Bölgesi'nde Enerji İşbirliğine İlişkin Bakü Deklarasyonu (Bakü, 19 Eylül 2003)

KEİ üye ülke enerji bakanları 19 Eylül 2003 tarihinde Bakü'de toplanarak, Karadeniz Bölgesi'nde enerji işbirliğinin geliştirilmesi için Bakü Deklarasyonu'nu onaylamışlardır.[393]

Yayınlanan bildiride; enerji ile ilgili konularda hukukun üstünlüğünü güçlendirme, DTÖ kuralları ve üye devletlerin diğer uluslararası yükümlülüklerini dikkate alarak ticaretteki engelleri sistematik olarak kaldırma ve aşamalı olarak serbestleştirme, hidrokarbon taşımacılığı konusunda hukuksal engelleri kaldırma, enerji güzergâhlarını çeşitlendirme, enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik tedbirleri alma, "*Enerji Şartı Antlaşması*" ve "*Enerji Verimliliği ile ilgili Enerji Şartı Protokolü*"'nde belirtilen hedefleri teşvik etme ve protokollere tam uyumu engelleyen sorunları çözmek için gerekli adımları atma, yasal ve idari engellerin kaldırılmasına yönelik reformları sürdürerek enerji alanında yabancı yatırımlar için çekici bir ortam yaratma, Avrupa Komisyonu ve Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu ile aktif işbirliğini sürdürme, petrol ve doğal gaz boru hattı ağlarının geliştirilmesini sağlama, ulaştırma ve enerji tedarik ağlarının fiziksel emniyetini ve güvenliğini sağlayan girişimler geliştirme, yenilenebilir enerjinin gelişimini destekleyerek

[393] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Baky Declaration on Energy Cooperation in the BSEC Region(Baky, Azerbaijan, 19 September 2003)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/FINAL%20Declaration%20of%20Ministers%20of%20Energy%2019.9.03.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

çevresel sorunların yönetilmesi için çevre odaklı politikaları teşvik etme konularındaki kararlar yer almıştır.[394]

Alınan kararlarda; Karadeniz Bölgesi'ndeki iş birliği ve entegrasyon süreçlerinin daha da geliştirilmesinde ve sürdürülebilir kalkınmasında enerjinin önemi; Karadeniz Bölgesi'nin Avrupa ve Asya arasında hayati bir köprü rolünü geliştirmede ulusal enerji ağlarının önemi ve Avrasya'daki enerji altyapısının daha da geliştirilmesinde Karadeniz Bölgesi'nin stratejik önemi vurgulanmıştır. Karadeniz Bölgesi'nin enerji alanındaki iş birliği potansiyeli belirtilerek KEİ'nin bölgede çok taraflı iş birliğinin geliştirilmesi için araçsal mekanizma olarak önemli bir rolü olduğu vurgulamıştır.[395]

Bu bağlamda; çatışmalar, bölgede hem ikili hem de çok taraflı iş birliğinin gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak kabul edilmiş ve iş birliğinin her zaman uluslararası hukukun ilke ve normlarına dayanacağı; uluslararası hukuk çerçevesinde enerji kaynaklarının işletilmesi, geliştirilmesi ve taşınmasına ilişkin egemen hakların engellenmeden kullanılması yönünde tedbirler alınması gerektiği konusunda fikir birliği sağlanmıştır.[396]

3.3.2. KEİ Bölgesi'nde Enerji İşbirliğine İlişkin Dedeağaç Deklarasyonu (Dedeağaç, 4 Mart 2005)

KEİ üye ülkeleri enerji bakanlarının 4 Mart 2005 tarihinde Yunanistan'ın Dedeağaç kentinde gerçekleşen toplantı sonrasında yayınlanan deklarasyonda; Bakü deklarasyonunda olduğu gibi KEİ Bölgesi'ndeki enerji iş birliği potansiyeli, Karadeniz'in stratejik önemi ve KEİ'nin bölgede çok taraflı iş birliğinin geliştirilmesindeki araçsal rolünün önemi vurgulanmıştır. Ayrıca uluslararası hukuka

[394] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Baky Declaration on Energy Cooperation in the BSEC Region…"
[395] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Baky Declaration on Energy Cooperation in the BSEC Region…"
[396] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Baky Declaration on Energy Cooperation in the BSEC Region…"

saygı çerçevesinde, egemen hakların engellenmeden enerji kaynaklarının geliştirilmesi, taşınması ve kullanımının sağlanması taahhüt edilmiştir. [397]

Bu amaçlar doğrultusunda, enerji verimliliğini artırmaya ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmeye yönelik iş birliğinin artırılması; enerji ile ilgili konularda hukukun üstünlüğünün sağlanması; enerji güvenliğinin artırılması, Avrupa piyasaları bağlamında elektrik ve doğal gaz şebekeleri için bölgesel olarak entegre bir enerji piyasasının oluşturulması; elektrik, petrol ve gaz boru hattı ağlarını birbirine bağlamayı amaçlayan enerji eylem planları oluşturulması, petrol ve gaz ihracat yollarının daha da çeşitlendirilmesine yönelik projelerin geliştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır.[398]

Alınan kararların uygulanabilirliği açısından Avrupa Komisyonu ve Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu ile enerji kapsamındaki konularda ve enerji ile ilgili uluslararası kuruluşlarla aktif iş birliğinin sürdürülmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca "*Enerji Şartı Anlaşması*"nda ve "*Enerji Verimliliği ve İlgili Çevresel Boyutlara ilişkin Enerji Şartı Protokolü*"nde belirtilen hedeflere ulaşma konusunda teşvik edici politikalar uygulanması gerektiği de belgede vurgulanmıştır.[399]

---

[397] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Alexandroupolis Declaration on Energy Coopretion in the BSEC Region (Alexandroupolis, Greece, 4 March, 2005)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/Annex%20III-%20DECLARATION%20ON%20ENERGY.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

[398] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Alexandroupolis Declaration on Energy Coopretion…"

[399] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Alexandroupolis Declaration on Energy Coopretion…"

3.3.3. KEİ Üye Devletlerinin Enerji Bakanları Deklarasyonu (Soçi, 27 Eylül 2006)

KEİ üye devletlerinin Enerji Bakanları, enerji güvenliği başta olmak üzere enerji sektöründe karşılıklı çıkar konularını görüşmek üzere 26-27 Eylül 2006 tarihlerinde Rusya'nın Soçi kentinde bir araya gelmiştir. [400]

Toplantı sonrasında alınan kararlara bakıldığında;

G8 St. Petersburg Zirvesi sonuç bildirgesinde öngörülen enerji güvenliğinin korunması ve artırılmasına ilişkin temel ilkelerin desteklenmesi kararı alınmıştır.[401]

Avrasya'daki enerji altyapısının daha da geliştirilmesinde Karadeniz Bölgesi'nin stratejik önemi ve KEİ ülkelerinin enerji sistemlerinin ulusal mevzuatlarına uygun olarak birbirine bağlanması amacıyla KEİ üye devletleri arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesinin önemi vurgulanmıştır.[402]

Bölgedeki ve küresel düzeydeki insanlara güvenli ve kesintisiz bir enerji kaynağı arzını maliyet yansıtıcı fiyatlarla sağlayabilecek, hem bölgesel hem de küresel enerji piyasalarında uzun vadeli istikrarı sürdürebilecek bir enerji sisteminin oluşturulması ve çevre güvenliğini sağlamak öncelikli görevlerinden biri olarak kabul edilmiştir.[403]

---

[400] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Statement of Ministers of Energy of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) (Sochi, Russia, 27 September 2006)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/AnnexIIFinalStatementMinistersEnergy.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).
[401] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Statement of Ministers of Energy of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation…"
[402] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Statement of Ministers of Energy of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation…"
[403] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Statement of Ministers of Energy of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation…"

Enerji piyasalarındaki son gelişmelere, sürekli artan siyasi ve ticari nitelikteki potansiyel risklere, enerji altyapısına yönelik terör tehdidine dikkat çekilerek enerji güvenliğini daha da güçlendirmek için enerji politikalarını koordine etme ihtiyacını vurgulanmıştır.[404]

Karadeniz Bölgesi'nde enerji alanındaki riskleri etkin bir şekilde azaltma ve uzun vadede enerji güvenliğini sağlama doğrultusunda ülkelerin ulusal enerji stratejilerinin ve bunun sonucunda ortaya çıkan enerji politikalarının şeffaf olması gerektiği belirtilmiştir.[405]

Üye devletlerin iletim hatlarını mümkün olduğunca çeşitlendirmeye ve Karadeniz Bölgesi'ndeki müşterilere elektrik arzının güvenilirliğini artırmaya yönelik çabalarını, ulusal mevzuatlarına ve uluslararası taahhütlere uygun olarak bölgesel elektrik piyasasının geliştirilmesi amacıyla dikkate almaları gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda üye devletlerin güç sistemleri arasında daha yakın işbirliği kurmak ve komşu bölgeler ve ilgili uluslararası kuruluşlarla deneyim alışverişini teşvik etmek için gerekli adımların atılması gerektiği vurgulanmıştır.[406]

Karadeniz'de hidrokarbon potansiyelini etkin bir şekilde araştırmak, kaynakları verimli bir şekilde geliştirmek ve çevresel olarak yönetilebilir arama faaliyetlerini teşvik etmek için üye devletler arasındaki işbirliğini derinleştirmenin önemi vurgulanmış ve üye ülkelerce bu konuyu incelemek için bir Özel Uzmanlar Çalışma Grubu'nun kurulması tavsiye edilmiştir.[407]

---

[404] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Statement of Ministers of Energy of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation…"
[405] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Statement of Ministers of Energy of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation…"
[406] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Statement of Ministers of Energy of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation…"
[407] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Statement of Ministers of Energy of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation…"

3.3.4. Enerji Alanında AB ile İşbirliğine İlişkin KEİ Deklarasyonu (Kiev, 9 Eylül 2008)

9 Eylül 2008 yılında Ukrayna'nın Kiev kentinde gerçekleşen toplantıda üye ülke enerji bakanları KEİ'nin enerji işbirliği alanındaki durumunu değerlendirmiş ve AB ile işbirliğinin geliştirilmesi için toplantı sonrasında alınan kararlara ilişkin deklarasyon yayınlamışlardır.[408] Üye devletlerce daha önce verilen taahhütlerin uygulanması konusundaki kararlılık vurgulanarak; AB önemli bir bölgesel paydaş olarak kabul edilmiş ve AB ile KEİ arasında enerji alanında iş birliğinin teşvik edilmesinin ve geliştirilmesinin önemine atıfta bulunulmuştur.[409]

Bu doğrultuda toplantıda; enerji alanında işbirliğine ilişkin önceki KEİ deklarasyonlarının hükümlerine ve enerji alanındaki çalışmaların ve raporların sonuçlarına dayalı olarak bir KEİ bölgesel enerji stratejisi geliştirmesi yönünde çalışmalar yapılması kararı alınmıştır. Bu hedef doğrultusunda KEİ ile AB ve diğer uluslararası kuruluşlar arasında hukuksal düzenlemelerle iş birliğinin artırılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca enerji alanında "*KEİ-AB Ortak Eylem Planı*" oluşturulmasına yönelik çalışma yapılması ve iki taraf arasında bilgi ve uzmanlık gerektiren konularda eğitim programlarının geliştirilmesi kararları alınmıştır.[410]

---

[408] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "BSEC Declaration on Cooperation with the EU in the Field of Energy (Kyiv, Ukraine, 9 April 2008)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/ANNEX%20III%20FINALDECL%209APRIL%20ADOPTEDBYMINISTERS.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

[409] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "BSEC Declaration on Cooperation with the EU…"

[410] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "BSEC Declaration on Cooperation with the EU…"

3.3.5. Enerji Alanında AB ile İşbirliğine İlişkin KEİ Deklarasyonu (Erivan, 20 Mart 2009)

KEİ üye devletlerinin enerji bakanları, enerji alanındaki işbirliğinin durumunu tartışmak ve KEİ çerçevesinde KEİ ve AB arasında, işbirliğini yoğunlaştırmanın yollarını ve araçlarını belirlemek için 20 Mart 2009 tarihinde Erivan'da bir araya gelmiştir.[411]

Toplantı sonrasında yayınlanan Erivan Deklarayonu'nda; KEİ bölgesinde enerji güvenliğinin sağlanması ve enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde nakledilmesi üzerinde durulmuş, KEİ ile AB arasındaki enerji iş birliğinin önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda katılımcılar, "*KEİ-AB Ortak Eylem Planı Önerileri*"nin kabul edilmesini memnuniyetle karşılayarak, eylem planının nihai hale getirilmesi için çalışmaların devam etmesi gerektiğini belirtmişlerdir.[412]

3.3.6. Enerji Alanında AB ile İşbirliğine İlişkin KEİ Deklarasyonu (Sofya, 28 Ocak 2010)

KEİ üye devletlerinin enerji bakanları, entegre bir Karadeniz enerji piyasasının kademeli olarak kurulmasına yönelik olarak atılacak adımları belirlemek üzere 28 Ocak 2010 tarihinde Sofya'da bir araya gelmişlerdir. Toplantı sonrasında yayınlanan deklarasyonda; daha önceki görüşmelerde alınan kararların geçerliliği vurgulanarak Karadeniz Bölgesi'nde verimli işleyen bir enerji piyasasının kurulması için iş birliği yapılması; enerji sektöründe KEİ üye devletlerinin ulusal mevzuatlarının yakınlaştırılması olasılığının değerlendirilmesi; Karadeniz entegre enerji piyasasının verimli bir şekilde kurulmasına izin veren hukuksal çerçevenin oluşturulması için

[411] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Yerevan Declaration on Energy Cooperation in the BSEC Region (Yerevan, Armenia, 20 March 2009)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/Annex%20III%20MIN%20ENERGYDECLARAT%20FINAL.pdf,* (Erişim Tarihi: 09.03.2021).
[412] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Yerevan Declaration on Energy Cooperation in the BSEC Region…"

gerekli adımların atılması; sürdürülebilir enerji gelişimini ve enerji güvenliğini artırmaya yönelik projelerin desteklenmesine yönelik kararlar yer almıştır.[413]

3.3.7. KEİ Üye Devletlerinin Enerjiden Sorumlu Bakanlarının Gaz Altyapısının Geliştirilmesine İlişkin Deklarasyon (Belgrad, 11 Nisan 2012)

KEİ üye devletlerinin enerjiden sorumlu bakanları, bölgesel gaz altyapısının gelişimini değerlendirmek üzere 11 Nisan 2012'de Belgrad'da bir araya gelmiştir. Toplantıda gaz altyapısının geliştirilmesi konusunda dikkate alınması gereken hususlar belirtilerek bazı kararlar alınmıştır.[414] Toplantıda alınan kararlar toplantı sonrasında yayınlanan deklarasyonda yer almıştır.

Alınan kararlara göre üye ülkelerce, çevresel olarak sürdürülebilir ve ekonomik olarak uygulanabilir projeleri teşvik ederek, karşılıklı bağlantıları artırmak ve bunu KEİ üye devletlerinin yararına küresel pazara bağlamak için bölgedeki yatırımları teşvik etme ve piyasaya dayalı enerji altyapısını destekleme kararı alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda, KEİ Bölgesi'nde altyapının iyileştirilmesi ve enerji verimliliğinin teşvik edilmesi için KEİ üye devletlerinin enerji sektöründeki yatırım fırsatlarının iyileştirilmesine yönelik olasılıkları araştırmanın ve bu konuda KEİPA, KEİ İş Konseyi, Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası ve Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Merkezi ile iş birliği yapılmasının önemi vurgulanmıştır.[415]

---

[413] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Declaration of the Ministers of Energy of the BSEC Member States on the Establishment of an Integrated Black Sea Energy Market (Sofia, Bulgaria, 28 January 2010)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/Annex%20III%20Sofia%20Declaration%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

[414] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Declaration of the Ministers in Charge of Energy of the BSEC Member States on the Enhancement of the Gas Inflastructure Development (Belgrade, Serbia, 11 April 2012)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/Annex%20VI%20Declaration%20EnergyMin%20FINAL%2011april.pdf,* (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

[415] Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Declaration of the Ministers in Charge of Energy of the BSEC Member States on the Enhancement of the Gas Inflastructure…"

SONUÇ

Karadeniz coğrafyası, yüzlerce yıl boyunca birçok medeniyetin kurulduğu, Asya ve Avrupa kıtaları arasında önemli kültürel ve ticari zenginliğe sahip bir bölgedir. Ancak bu önemli konumuna rağmen Karadeniz jeopolitik açıdan, kenar/sınır kuşağı içerisinde değerlendirilmiş ve bu durum Soğuk Savaş sonuna kadar devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası siyasal sistemde görülen değişimler ve SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan devletler Karadeniz jeopolitiğinde ülkeler arasında çok boyutlu, çok yönlü ilişkilerin, iş birliklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Öte yandan Soğuk Savaş döneminden sonra küreselleşme ve artan karşılıklı bağımlılık olgularının da etkisiyle dünya genelinde uluslararası örgütlerin özellikle de uluslararası ekonomik örgütlerin sayısında bir artış gözlemlenmiş ve giderek çeşitlenen bölgesel nitelikteki uluslararası örgütler, devletlerin farklı alanlarda iş birliği yapmasının zeminini oluşturmuştur. Bu durum Karadeniz coğrafyasında da devletler arası iş birliğinin sağlanarak jeopolitik açıdan Karadeniz bölgesinin uluslararası sistemdeki konumun güçlenmesi ve merkezi bir konum elde etmesi için fırsat yaratmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılma sürecinde Karadeniz jeopolitiğinde görülen değişimler ve iş birliğine yönelik fırsatlar neticesinde Karadeniz Bölgesi'nde yer alan ülkeler tarafından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuş ve üyeleri arasında birçok alanda işbirliğini öngören KEİ, Karadeniz'in merkezi konuma sahip olmasında etkili olmuştur.

1990'lı yılların başında Karadeniz'de işbirliğine yönelik bir organizasyon oluşturulması gerekliliği fikri, Türkiye'nin öncülüğünde gelişim göstermiş ve 25 Haziran 1992 tarihinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği kurulmuştur. 5 Haziran 1998 yılında devlet/hükümet başkanlarının imzaladığı KEİ Şartı ile kuruluş sürecini

tamamlayarak uluslararası örgüt haline gelen Karadeniz Ekonomik İşbirliği, günümüzde eğitim, sağlık, enerji, ulaşım gibi 19 farklı alanda faaliyetlerini sürdürmektedir.

KEİ'nin kuruluşundan itibaren enerji alanında aktif olarak çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Özellikle enerji alanında faaliyetlerin yürütülmesi için oluşturulan ve ilk toplantısını 19-20 Ekim 1994 yılında gerçekleştiren KEİ Enerji Çalışma Grubu, enerji alanında yürüttüğü birçok proje ile uluslararası iş birliğinin güçlenmesini sağlamıştır.

Kuruluşundan bu yana, enerji politikaları bağlamında KEİ tarafından yürütülen çalışmalar değerlendirildiğinde; 1990'lı yıllarda üye ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda yürütülen çalışmalarda, işbirliğinin sağlanması ve güçlendirilmesi için enerji hatlarının birbirine bağlanmasına yönelik projeler dikkat çekmektedir. Hatta bu amaçla elektrik şebekelerinin birbirine bağlanması için kurulan özel alt çalışma grubu 1996 yılında faaliyetlerine başlamıştır. 5 Haziran 1998 tarihinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin uluslararası örgüt haline gelerek kurumsallaşma sürecini tamamlaması enerji alanında da işbirliğinin güçlendirilmesini sağlamıştır. Örgüt, günümüzde enerji güvenliğinin sağlanması, enerji geçiş güzergâhlarının arttırılması, altyapının geliştirilmesi, enerji verimliliği, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve hidrokarbon enerji kaynaklarının kullanımı gibi birçok konuda çalışmalarını yürütmektedir.

KEİ'nin enerji alanındaki çalışmaları yalnızca üye ülkeler ile sınırlı kalmamaktadır. KEİ tarafından yürütülen tüm faaliyetlerde bağlı uluslararası kuruluşlar başta olmak üzere sektörel diyalog ortakları olarak bölge ülkeleri ve diğer bölgesel ve küresel uluslararası örgütlerle birlikte hareket edilmektedir.

2012 yılında kabul edilen "*KEİ Ekonomik Gündemi 2012*" kapsamında "Sürdürülebilir Enerji ve Karadeniz Enerji Piyasasının Geliştirilmesi" örgütün öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır ve hedef doğrultusunda KEİ'de 1 Temmuz 2021 itibariyle 30 Haziran 2023 tarihine kadar Enerji Çalışma Grubu Ülke Koordinatörlüğü'nü üstlenen Ermenistan'ın koordinatörlüğünde çalışmalar devam etmektedir.

Özellikle 2010'lu yıllarda KEİ bünyesindeki çalışmalarda Yeşil Enerji alanındaki çalışmaların öncelik taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda ulusal enerji ve iklim politikalarının yakınlaşması amacıyla enerji ve iklim politikaları bağlamında enerji arz güvenliği, kıtalararası enerji koridorları oluşturulması, enerji piyasalarının geliştirilmesi, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynakları, sürdürülebilir çevresel enerji politikaları ortaya konulması amacıyla KEİ İş Konseyi tarafından oluşturulan PROMITHEAS ağı desteklenmiştir. KEİ Yeşil Enerji Stratejisi'nin detaylandırılmasını başlatmak için 2012 yılında Enerji Çalışma Grubu bünyesinde Yeşil Enerji Geliştirme Görev Gücü kurulmuştur. Yeşil Enerji Strateji Belgesi, Çalışma Grubu tarafından 2018 yılında nihai hale getirilmiş, 27 Haziran 2018'de Erivan'da düzenlenen KEİ üye devletleri Dışişleri Bakanları Konseyi, KEİ Yeşil Enerji Stratejisi Belgesi'ni onaylamıştır. Kabul edilen strateji belgesiyle Konsey, üye devletleri Yeşil Enerji politikalarının hazırlanması ve projelerin uygulanması noktasında stratejik seçenekler sunan ilgili konudaki KEİ belgesini dikkate almaya ve bölgesel iş birliğini güçlendirmeye davet etmiştir. 2015 yılında "KEİ Yeşil Enerji Ağı" kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. Ağ, Atina Üniversitesi Enerji Politikası ve Geliştirme Merkezi (KEPA) tarafından KEİ Genel Sekreterliği gözetimde faaliyet göstermektedir. Kurulan ağın amacı; Yeşil Enerji alanındaki projelerin geliştirilmesi için bilgi alışverişini kolaylaştırmak, üye devletler arasında yeşil enerji alanındaki bilgi birikimini ve uygulamaları paylaşmaktır. Ayrıca düzenli olarak gerçekleştirilen "Yeşil Enerji Yatırım Forumu" organizasyonu belirlenen hedef ve amaçlara ulaşmak için önemli bir araç haline gelmiştir.

Enerji politikaları bağlamında KEİ değerlendirildiğinde; bölgesel ve küresel iş birliği anlamında yürüttüğü çalışmalarla, Karadeniz'de bir enerji piyasası oluşturulması ve Karadeniz'in enerji merkezi olması yolunda faaliyetlerini sürdürmektedir. Karadeniz Bölgesi açısından; KEİ'nin, bölgesel istikrarın korunması ve iş birliğinin sağlanması çerçevesinde önemli bir fırsat yarattığını söylemek mümkündür. Nitekim Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesi devletlerin ikili ve çok taraflı ilişkilerinde çıkar uyuşmazlıkları ya da zaman zaman askeri anlamda sıcak çatışma yaşanması gibi sorunları söz konusu olsa da, üye devletlerin KEİ bünyesinde gerçekleştirilen çalışmalarda iş birliğinden taviz vermedikleri ve ortak hareket ettikleri görülmektedir.

KEİ üyesi ülkeler arasında hızla gelişen iş birliği ve diyalog ortamı KEİ'nin önemli bir uluslararası örgüt haline gelmesini sağlamıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, kuruluşu çerçevesinde Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz coğrafyasında yer alan devletler arasında iş birliğini sağlayarak Karadeniz bölgesini jeopolitik bağlamda merkezi bir konuma getirmeyi amaçlamıştır. Kuruluşundan günümüze geçen kadar süreçte KEİ'nin zirve toplantıları değerlendirildiğinde 2000'li yıllarda da bu amaç doğrultusunda özellikle enerji başta olmak üzere eğitim, sağlık, ulaştırma gibi birçok farklı alanda politikalar geliştiren önemli bir uluslararası platforma dönüşmüş olduğu ve yine bu zirve toplantıları bağlamında enerji politikalarında etkinliğini artırma yönünde çalışmalarda bulunduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Acun, Niyazi, *Dünya Petrol Tarihi ve Türk Petrolü*, İstanbul, Saka Yayınları, 1949.

Adewuyi, Adeolu O. - Awodumia, Olabanji B.,"Renewable And Non-Renewable Energy-Growth-Emissions Linkages: Review Of Emerging Trends With Policy İmplications", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Cilt:69, 2017, ss. 275-291.

Aksoy Metin - Köse, İsmail, "20. Yüzyılda Jeopolitik Düşünce Oluşumu", *Karadeniz Jeopolitiği*, Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstabul 2018, ss. 37-47.

Aktaş, Ziya, "Türk Enerji Stratejileri", *Enerji Güvenliği – 3. Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri*, Beykent Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, ss. 20-27.

Altın, Vural, "Enerji", *Bilim ve Teknik*, 2002, ss. 2-13, *http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bdergi/yeniufuk/icerik/enerj.pdf*, (Erişim Tarihi: 25.10.2019).

Altın, Vural, "Nükleer Enerji", *Bilim ve Teknik*, 2004, ss. 2-11.

Altıntaş, Halil, "Türkiye'de Birincil Enerji Tüketimi, Karbondioksit Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleme ve Nedensellik Analizi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, Eskişehir 2013, ss. 265-294.

Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995),* 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.

Asimov, Isaac, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, Çev.: Elif Topçugil, İmge Yayınları, Ankara 2006.

Aydemir, Cahit - Güneş, Hüseyin Haşimi, "Merkantilizmin ortaya çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:15, 2006, ss. 136-158, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/69877,* (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

Baev, Pavel K., *The Russian Army in a Time of Troubles*, Sage Publications, Oslo 1996.

Baklacı, Pınar – Akıntürk, Esen, "Enerji Şartı Anlaşması" *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi,* Cilt:7, Sayı:2, İzmir 2006, ss. 97-113.

Bayraç, H. Naci, "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, Eskişehir 2009, ss. 115-142.

Bennett, A. LeRoy - Oliver, James K., *Uluslararası Örgütler*, Çev.: Nasuh Uslu, BB101 Yayınları, Ankara, 2015.

Black Sea Economic Cooperation, *BSEC Handbook of Documents Volume One*, Permant International Secretariat, İstanbul 1995.

Braudel, Fernand, *Bellek ve Akdeniz; Tarihöncesi ve Antikçağ*, çev. Ali Berktay, Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017.

Brzezinski, Zbigniew, *Die einzige Weltmacht, Amerikas Strategie der Vorherrschaft*, Fischer Taschenbuch, Baskı:8, Frankfurt 2004.

Bulut, Selda –Karlıdağ, Serpil, "Nuclear Energy Discourse in Turkish Media", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:73, Sayı:3, Ankara 2018, ss. 891-911.

Clark, Corrie E., "Renewable Energy R&D Funding History:A Comparison With Funding For Nuclear Energy, Fossil Energy, Energy Efficiency And Electric Systems R&D", *Energy Policies Issues And Legislation,* Ed.: Doug Higgins, Nova Science Publishers, New York 2018, ss. 1-7.

Colin, Flint - Peter, Taylor, *Political Geography-World Economy, Nation-State and Locality,* Essex 5., 2007.

Çetinkaya, Şeref, *Enerji Güvenliği Rusya-Batı Gerilimi ve Türkiye (1997-2016),* Gece Akademi Yayınları, İstanbul 2019.

Charles King, *Karadeniz*, Çev.: Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.

Çınar, Sertan - Göçer, İsmet, "Yeni Soğuk Savaş'a Doğru: Küresel Enerji Politikaları", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, ss. 16-29, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/166380, (Erişim Tarihi: 27.04.2020).

Çukurçayır, Mehmet Akif, *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.

Dağdemir, Elif U., "Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, Eskişehir 2007, ss. 247–268.

Dinçer, İbrahim, "TÜBA-Nükleer Enerji Raporu", *Türkiye Bilimler Akademisi Dergisi,* Ankara 2019, ss. 11-62.

Doğan, Mehmet, "Sanayileşme ve Çevre Sorunları", *Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*, Ed.: Şükrü Su, TMMOB Yayınları, Kayseri 2001, ss. 245-250.

Ediger, Volkan, "Enerji Güvenliği", *Enerji Güvenliği: Dünya ve Türkiye Paneli*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, ss. 38-60.

Eken, Evrim, "Küresel Enerji Arenasında Rusya: Enerji Süper Gücü Olma Hedefi Hayal Mi?", *8. Enerji Sempozyumu Bildiriler Kitabı - Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye,* TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara 2012, ss. 137-167.

Erkmenoğlu, Ferhan, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) - Örgütün Dünü, Bugünü ve Geleceği", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı:2, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 2001, https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlici-_kei_---orgutunun-dunu_-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Erbaş Doğan, Göknil, "Son 10 yılda Karadeniz Jeopolitiği:2007-2017", *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı,* Ankara 2017, ss. 169-175, http://www.registericpess.org/index.php/ICPESS/article/view/2154 , (Erişim Tarihi: 15.10.2020).

Erbaş Doğan, Göknil, "Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Çerçevesinden Karadeniz Coğrafyası", *Karadeniz Jeopolitiği,* Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, ss. 73-80.

Ergün, Suzan - Polat, Melike Atay, "Nükleer Enerji ve Türkiye'ye Yansımaları*", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2012, ss. 34-58, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/458595*, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Emeklier, Bilgehan - Ergül, Nihat, "Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik", *Bilge Strateji*, Cilt:2, Sayı:3, ss. 59-85, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43514*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Emir, Nergiz, Uluslararası Hukukta Kişilik Kavramı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliğinin Sonuçları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020, http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/22466/Emir%2c%20Nergiz-YEN%c4%b0.pdf?sequence=4&isAllowed=y , (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

Flavin, Christopher, - Dunn, Seth, "A New Energy Paradigm for the 21st Century", *Journal of International Affairs*, Cilt:53, Sayı:1, New york 1999, ss. 167-190.

Günay, Durmuş, "Sanayi ve Sanayi Tarihi", *Mimar ve Mühendis Dergisi*, Sayı:31, İstanbul 2002, ss. 8-14, *https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/melike.keles/129906/Sanayi%20ve%20Sanayi%20Tarihi.pdf*, (Erişim Tarihi: 25.10.2019).

Göney, Süha, *Siyasi Coğrafya,* Cilt:2, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1979.

Hasanov, Ali, *Jeopolitik*, Çev.: Azad Ağaoğlu-Fuad Şammedov, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Hasgüler, Mehmet - Uludağ, Mehmet B., *Uluslarararası Örgütler Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.

İşcan, İsmail Hakkı, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği Yayınları, Cilt:1, Sayı:2, Ankara 2004, ss. 47-79.

Kalaycı, Cemalettin, "Rusya Federasyonu ile Ticarette Türkiye'nin Açmazları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* Eskişehir 2013, ss. 37-57, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/65421*, (Erişim Tarihi: 04.03.2021).

Kandemir, Eyyüb, *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Kandemir, Eyyüb, "Medeniyetler Tarihi İçinden Doğu-Batı Perspektifinde Karadeniz'e Bakmak", *Karadeniz Jeopolitiği,* Ed.: Hasret Çomak -Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, ss. 9-26

Kandemir, Eyyüb, "Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği", *Karadeniz Jeopolitiği,* Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, ss. 81-90.

Karadağ, Raif, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayınları, İstanbul 2003.

Kılıçaslan, Emine, "Enerji Savaşları", *Enerji Diplomasisi,* Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2015, ss. 87-124.

Kocakenar, Mustafa, "Amerikan Dış Politikası'nda Jeopolitik Teoriler ve Pratikler", ss. 1-23, *https://tasam.org/Files/Icerik/File/amerikan_d%C4%B1%C5%9F_politikas%C4%B1nda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.pdf_bbb8f41e-d1bd-47e0-9202-38be4882d7b8.pdf*, (Erişim Tarihi 16.04.2020).

Koç, Erdem – Kaya, Kadir, "Enerji Kaynakları – Yenilenebilir Enerji Durumu", *Mühendis ve Makine*, Cilt:56, Sayı:668, 2015, ss.36-47, *https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1099827*, (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

Koç, Erdem – Şenel, Mahmut Can, "Dünyada ve Türkiye'de Enerji Durumu-Genel Değerlendirme", *Mühendis ve Makine*, Cilt:54, Sayı:639, 2013, ss. 32-44, *https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/a8c16d2696b35f9_ek.pdf*, (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

Koçer, Gökhan, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Ankara 2007, ss. 195-217.

Koray, Murat, "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi Kavramı'nın Türkiye'nin Jeopolitiğine Etkileri", *Karadeniz Jeopolitiği,* Ed.: Hasret Çomak -Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, ss. 91-112.

Kulaç, Onur –Ciğercioğlu Öztepe, Mısra, "The Renewable Energy Policy Of Turkey Under The Impact Of The European Union" Vizyoner Dergisi, Cilt:11, Sayı:28, 2020, ss. 886-897, *https://dergipark.org.tr/en/pub/vizyoner/issue/56688/693835*, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

Mackinder, Alfred Thayer, *Democratic Ideals and Reality*, National Defence University Press, Washington D.C. 1942.

Mahan, Alfred Thayer, *The Influence of Sea Power Upon History - 1660-1783*, Little Brown, Boston 1980.

Mete, Emrullah, "Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: G7 Ülkeleri Örneği" *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İlimler Dergisi,* Cilt:35, Sayı:4, Erzurum 2021, ss. 1481-1495.

Nafiz, Kahraman ve diğerleri, "Rüzgâr Enerjisi Değerlendirme Kriterleri ve Türkiye Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli", *Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*, TMMOB Yayınları, Kayseri 2003, ss. 175-182.

Okman, Cengiz, "Karadeniz Güvenlik ve İstikrar Sürecine Bakışta Realist Yaklaşımın Hakim Görünümü", *Karadeniz Jeopolitiği*, Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, ss. 43-72.

Özarslan, Bahadır Bumin, *Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü – Kurumsal Yapısı, İç İşleyişi, Dış İlişkileri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2012.

Özey, Ramazan, *Jeopolitik- Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*, Pegem Yayınları, Ankara 2017.

Özsavaş Atay, Sibel, "Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem" *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, Aksaray 2016, ss. 144-155, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/415067*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Öztürk, İlhan, "A Literature Survey On Energy–Growth Nexus", *Energy Policy*, Cilt:38, Sayı:1, 2010, ss. 340-349.

Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1989.

Quaschning, Volker, *Understanding Renewable Energy Systems*, Earthscan, London 2005.

Sak, Yıldıray, "Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Hukuk Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği'nin Millerlerarası Hukuk Kişiliği", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12, İzmir 2010, ss. 1205-1230, *https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfd/issue/46934/588942*, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

Sawin, Janet, "Enerji İçin Yeni Bir Gelecek Yaratmak", *Dünyanın Durumu 2003*, Çev.: Şehnaz Tahir Gürçağlar, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

Sevim, Cenk, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Seçkin Yayınları, Ankara 2012.

Slowe, Peter M., *Geography and Political Power: The Geography of Nations and States,* Routlenge Press, London 1990.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Baskı:4, Filiz Yayınevi, İstanbul 2005.

Sönmezoğlu, Faruk, *Soğuk Savaş Dönemi'nde Türk Dış Politikası 1945-1991*, Der Yayınları, İstanbul, 2016

Sur, Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta Yayınları, İstanbul, 2008.

Tatar, Volkan, "1945-1990 Arası Türkiye'nin Karadeniz Politikası", *Karadeniz Jeopolitiği,* Ed.: Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2018, ss. 1159-1166.

Tellal, Erel, "SSCB İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar 1980 – 2001*, Ed.: Baskın Oran, Cilt:2, Baskı:2, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, ss. 158-166.

Torun, Mehmet, "Türkiye Enerji Politikaları İçerisinde Kömürün Önemi", *TMMOB Türkiye V. Enerji Sempozyumu Bildirileri,* Ankara 2005, ss. 293-309.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1979-2001),* Der Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2008.

Ural, Abdullah, "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", *Akademik Orta Doğu*, Cilt:3, Sayı:2, 2009, ss. 131-147.

Uzgel, İlhan, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar 1980 – 2001*, Ed.: Baskın Oran, Cilt:2, Baskı:2, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, ss. 519-523.

Uzun, Elif, *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2016, s. 25.

Üçgül, İbrahim - Akgül, Gökçe, "Biyokütle Teknolojisi", *Yekarum Dergisi*, Sayı:1, Isparta 2010, ss. 3-11, *https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/204132*, (Erişim Tarihi: 02.02.2020)

Yergin, Daniel, *Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Çev.: Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2019.

Yıldırım, Ahmet Murat, "Enerji", Bilim ve Teknik, 2002, ss. 18-21, *http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bdergi/yeniufuk/icerik/enerj.pdf*, (Erişim Tarihi: 25.10.2019).

Yıldırım, Metin - Örnek, İbrahim, "Enerjide Son Seçim: Nükleer Enerji" *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1: Gaziantep 2007, ss. 32-44, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223528*, (Erişim Tarihi: 05.02.2020).

Yılmaz, Salih, *Putin Dönemi Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, Nobel Yayınları, Ankara 2019.

Yılmaz, Sefer - Kalkan, Duhan K., "Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma", *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları*

Dergisi, Cilt:1, Sayı:3, 2017, ss. 169-199, *https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/391852*, (Erişim Tarihi: 17.03.2020).

Yurtkuran, Süleyman "Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Lojistik Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:31, Sayı:3, 2021, 1245-1260.

Bildiri ve Raporlar

British Petroleum, "BP Statistical Review of World Energy 2019", 2019, *https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf*, (Erişim Tarihi: 10.10.2019).

Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, "2018 Enerji Görünümü:2040'a Bakış", 2018, *https://www.dunyaenerji.org.tr/2018-enerji-gorunumu-2040a-bakis/*, (Erişim Tarihi: 03.10.2019).

General Assembly of the United Nations, "Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations", New York 1947, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=III-2&chapter=3&clang=_en, (Erişim Tarihi: 20.10.2020).

International Energy Agency, "Renewable Information 2019", *https://www.iea.org/reports/renewables-information-2019*, (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

International Energy Agency, "Renewables 2019-Market Analysis and Forecast from 2019 to 2024*", https://www.iea.org/reports/renewables-2019*, (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocumentsAgreements/CHARTERFourthEdition.pdf*, (Erişim Tarihi: 20.10.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, Yalta Summit Declaration, *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/1998%20YALTA.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Terms of Reference of the Working Group on Energy - General Provisions", *http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation/energy/terms-of-reference*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Varna 20 October, 1994)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/report%20Varna.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Athens 21-23 February, 1994)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/report%20Athens.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (Moscow, 16 April, 1996)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20ELN%20Moscow.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy at the Level of Deputy Ministers (Moscow, 30 September, 1996)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20En%20Moscow.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (Istanbul, 9-10 December, 1997)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report%20ELN%20Ist.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy at the Level of Deputy Ministers (Yerevan, 10-11 February, 1996)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/report98%20Yerevan.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Participating States (Yerevan, 15 April, 1996)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/minsreport%20Yerevan.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 July, 2021)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/finalREPORT%20WG%20Ankara.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 5-6 September, 2002)", *http://www.bsec-*

organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WG%20Istanbul.pdf, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 26-27 February, 2003)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WG%20Ist%202.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Baky, 19 September, 2003)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINAL%20REPORT%20OF%20MINISTERS%20Baky.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 9-10 February, 2004)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WG%20Ist%202.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (İstanbul- BSEC Headquarters 1-2 June, 2004)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Energy-Final%20Report%20Ist%204.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Alexandroupolis, 4 March, 2005)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT-Ministers%20Alexandroupolis.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Bakü, 14-15 February, 2006)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/ENERGY%20Report2006%20Baky.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Sochi,27 September, 2005)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORTMinistersfinal%20Sochi.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 February 2007)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/ENERGY%20Report2006%20Baky.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group on Coopretion Amaong BSEC Member States in Exploration and Extraction of Hydrocarbon Resources of the Black Sea (Istanbul, BSEC Headquarters, 7 September 2007)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/HDCRBON%20REPORT.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Ankara, 2-3 October 2007)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINAL%20Report%20energy%20Ankara.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Kyiv, 7-8 April 2008)”, *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINAL REPORTWG%20Kyiv.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Kyiv ,9 April, 2008)”, *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINAL REPORTMINISTERS%20Kyiv.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Meeting of the BSEC Ad Hoc Working Group of Experts on Electrical Networks (AHWGEEN) (Istanbul, BSEC Headquarters, 29-30 January 2009)”, *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report_2.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Yerevan, 18-19 March 2009)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WG%20ENERGY%20FINAL%20yerevan.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Yerevan, 20 March 2009)”, *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORTMINIST%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Ad Hoc Working Group on Coopretion Amaong BSEC Member States in Exploration and Extraction of Hydrocarbon Resources of the Black Sea (Istanbul,

BSEC Headquarters, 28-29 May 2009)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINAL%20HYDROCARBON%20REPORT%20may2009.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Sofia, 27 January 2010)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report WGEnergyFINALweb.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Sofia, 28 January 2010)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORTMINIST%20FINALweb.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 5-6 October 2010)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/FINAL REPORTWGENERGY%206oct.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Nafplion, 12 October 2010)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20ENERGYMIN%20FINAL.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 2 April 2012)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20TF%20Energy%20FINAL.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 3-4 April 2012)”, *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Ministers of Energy of the BSEC Member States (Belgrade, 11 April 2012)”, *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report%20MinEnergy%20FINAL.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 12 November 2012)”, *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20TF%20Energy%20FINAL2012.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 13-14 November 2012)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WG%20Energy%20FINALNov2012.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 10 June 2012)”, *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20GREEN%20ENERGY%20TF%20June%202013%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 13-14 June 2013)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINAL%202013.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 13 November 2013)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20GREEN%20ENERGY%20DEV%20TF%20FINAL%20Rev.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 14-15 November 2013)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINAL%20Nov.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Green Energy Development Task Force (Istanbul, BSEC Headquarters, 7 April 2014)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20GREEN%20ENERGY%20TF%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 8-9 April 2014)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINALapril.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 12-13 May 2015)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINAL%20May%202015.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 2-3 December 2015)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report%20WGEnergy%202-3%20Dec%202015.pdf,* (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 25-26 May 2016)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/Report%202016.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 01 December 2016)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGEnergy%20FINAL%20Dec%202016.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 June 2017)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/Reports/REPORT%20WGEnergy%20FINAL%2015%20June%202017.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 15 May 2018)”, *http://core.bsec-organization.org/UploadedFiles/EventFiles/20180515_wgen-hq_report-qhxslxws.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 4 December 2018)”, *http://core.bsec-organization.org/UploadedFiles/EventFiles/20181204_wgen-hq_report-knwuxwpm.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Istanbul, BSEC Headquarters, 29 November 2019)”, *http://core.bsec-organization.org/UploadedFiles/EventFiles/20191129_wgen-hq_report-(without-annexes)-5c1o1kff.pdf*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Report of the Meeting of the Working Group on Energy (Online, 10 December 2020)", *http://core.bsec-organization.org/UploadedFiles/EventFiles/20201210_wgen-online_report-2irj4jqa.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Baky Declaration on Energy Cooperation in the BSEC Region(Baky, Azerbaijan, 19 September 2003)”, *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/FINAL%20Declaration%20of%20Ministers%20of%20Energy%2019.9.03.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, “Alexandroupolis Declaration on Energy Coopretion in the BSEC Region (Alexandroupolis, Greece, 4

March, 2005)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/Annex%20III-%20DECLARATION%20ON%20ENERGY.pdf,* (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Statement of Ministers of Energy of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) (Sochi, Russia, 27 September 2006)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/AnnexIIFinalStatementMinistersEnergy.pdf,* (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "BSEC Declaration on Cooperation with the EU in the Field of Energy (Kyiv, Ukraine, 9 April 2008)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/ANNEX%20III%20FINALDECL%209APRIL%20ADOPTEDBYMINISTERS.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Yerevan Declaration on Energy Cooperation in the BSEC Region (Yerevan, Armenia, 20 March 2009)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/Annex%20III%20MIN%20ENERGYDECLARAT%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Declaration of the Ministers of Energy of the BSEC Member States on the Establishment of an Integrated Black Sea Energy Market (Sofia, Bulgaria, 28 January 2010)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/Annex%20III%20Sofia%20Declaration%20FINAL.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Declaration of the Ministers in Charge of Energy of the BSEC Member States on the Enhancement of the Gas Inflastructure Development (Belgrade, Serbia, 11 April 2012)", *http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/Annex%20VI%20Declaration%20EnergyMin%20FINAL%2011april.pdf*, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

UN Environment Programme, "New and Renewable Sources of Energy - The Environmental Dimension", UNEP Library and Documentation Centre, *https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/30199/NRSE.pdf?sequence=1&isAllowed=y*, (Erişim Tarihi: 17.03.2020).

UN International Court of Justice, "Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations - Advisory Opinion", ICJ Reports, 1949, *https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf,* (Erişim Tarihi: 20.10.2020).

Gazete ve İnternet Kaynakları

Ballı, Alper, "Saraybosna'da Balkanlar Doruğu", *Cumhuriyet Gazetesi,* 31 Temmuz 1999.

Black Sea Trade & Development Bank, "Who we are", https://www.bstdb.org/who-we-are, (Erişim Tarihi: 15.02.2021).

International Energy Agency, "Coal", *www.iea.org/topics/coal*, (Erişim Tarihi: 28.10.2019).

International Energy Agency, "Energy Security", https://www.iea.org/areas-of-work/ensuring-energy-security, (Erişim Tarihi: 17.03.2020).

İdiz, Semih –Yılmaz, Fatih M., "Karadeniz Pazarının Yolu Açıldı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Şubat 1992.

Energy Policy and Development Center (KEPA), "PromitheasNet", *http://www.promitheasnet.kepa.uoa.gr/index.php*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Working Areas", *http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Organization of the Black Sea Economic Cooperation, "Energy", *http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation/energy*, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

Resmi Gazete, Sayı 18598, 07.12.1984, *https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18598.pdf*, Erişim Tarihi: 04.03.2021)

Resmi Gazete, Sayı 24107, 12.07.2020 *https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18598.pdf*, (Erişim Tarihi: 06.05.2020).

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Kömür", *https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Komur*, (Erişim Tarihi: 05.02.2020).

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Nükleer Enerji", *https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Nukleer-Enerji*, (Erişim Tarihi: 05.02.2020).

Toprak, Selami, "Kömür Nedir?", *https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fK%c3%b6m%c3%bcr+Nedir-.pdf*, (Erişim Tarihi: 28.10.2019).

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, "Dünya'da ve Türkiye'de Enerji Üretiminde Kömürün Yeri ve Geleceği", Cilt:13, Sayı:1, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/377088*, (Erişim Tarihi: 03.10.2019).

Türkiye Petrolleri Anomim Ortaklığı, "Petrol Nedir?", *tpao.gov.tr/mod=sektöre-dair&contID=96*, (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

U.S Department of Energy, "Fossil Energy Study Guide", *https://www.energy.gov/sites/prod/files/Elem_Coal_Studyguide.pdf*, (Erişim Tarihi: 28.10.2019).

U.S Department of State Office of the Historian, "Mahan's The Influence of Sea Power upon History: Securing International Markets in the 1890s", *https://history.state.gov/milestones/1866-1898/mahan*, (Erişim Tarihi: 08.07.2021).

UN International Law Commission, "Draft Articles on the Responsibility of International Organizations", *https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf,* (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

Yüzbaşıoğlu, Nazlı, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü 27 yaşında", Anadolu Ajansı, 24.06.2019, *https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-27-yasinda/1514022*, (Erişim Tarihi: 21.03.2021).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)", *https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa*, (Erişim Tarihi: 21.03.2021).

The Energy Charter Treaty, *https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/*, (Erişim Tarihi: 06.05.2020).